

ОДИЛ ЁҚУБОВ

БИР
ФЕЛЬЕТОН
ҚИССАСИ

ПОВЕСТЬ

1415

Ю $\frac{У_3}{193}$

91

ГБ УзССР

55037

ЎзССР ДАВЛАТ БАДИИИ
АДАБИЕТ НАШРИАТИ
Тошкент — 1961

Езувчи Одил Еқубовнинг бу повести ҳам илгариги асарларидек ёшларга бағишланган. Повесть қаҳрмонлари курашувчан, интилувчан ёшлар. Бу ёшлар янгилик учун, соф юрак ва муҳаббат учун курашадилар. Автор бу кураш ва интилишларни жуда ҳаяжонли қилиб тасвирлайди: бир журналист Салтанат ҳақида фельетон ёзди. Бироқ у фельетонни Салтанатни яхши билмасдан туриб ёзганди. Натижада, чин ҳақиқатни излаш бошланади. Бу излаш автор учун кўп қиррали образларни очиб беришда хизмат қилади. Фельетон нима учун хато ёзилган эди? Бунга тўлароқ жавоб топиш учун қиссани ўқия.

Еқубов Одил.

Бир фельетон қиссаси. Повесть.
Адабий нашр, 1964.

188 бет. Тиражи 15 000.

Т. Уз

Яқубов Адыл. История одного фельетона.
Повесть.

Уз2

Телеграмма фақат икки жумладан иборат эди: «Самадова тўғрисидаги фельетонни тўхтатиб туришингизни қатъиян илтимос қиламан тчк. Сабабини телеграммада айтиш қийин эпт. Эрта-инди бориб шахсан тушунтираман тчк. Коммунист Амина Азизова» тчк.

Юрагим «шиғ» этиб редакторга қардим. У алмисоқдан қолган эски креслода мужмайиб ўтирар, уйқусизликдан киртайиб қолган кўзларида: «Хўш, бу ёғи қандоқ бўлди, ошна?» деган савол ўйнар эди.

— Қачон келди бу?.. Ахир... фельетон чиқиб кетди-ку!

— Ҳамма гап шунда-да, оғайни!.. Аммо шу сафар пича шошма-шошарлик қилмадикмикин, деб қўрқяпман...

Редакторнинг сўзи оғзида қолди, шу пайт рўпарадаги диванда ўтирган ва менга тез-тез кўзини қисиб қараётган бўлим бошлиғим Каримий (ўша кун у навбатчи эди) шитоб билан ўрнидан турди, қўлини шимининг чўнтагига солиб, редакторнинг қаршисида тўхтади:

— Биз учун бу телеграмма янгилик эмас-ку, Ҳошимжон ака? Ҳамиша бўлиб турадиган гап. Менингча, бу фельетонни бир кун эмас, бир минут ҳам тутиб туришга ҳаққимиз йўқ эди. Айниқса, ҳозирги долзарб кунларда. Уни босиб тўғри қилганмиз!

Ҳошимжон ака киртайган кўзларини юмди. У одатда эътироз билдирмоқчи бўлса шундай қиларди.

— Ҳмм, бу... Амина Азизова деганлари ким, танийсизми?

— Танийман.

— Хўш?

— Илгари ўқитувчи эди, ҳозир бригадирлик қилади.

— Илгари ўқитувчи, ҳозир бригадир... Бу қандоқ бўлди?

— Масалан... Нима десам бўлади? Узи шунақа сал... галатироқ аёл. Қўлида ўқиганман. Биламан.

— Ҳмм,— деди редактор ва кўзларини юминқираб юзимга ҳаял тикилиб қолди.— Ўзи... ишни пухта қилганмидингиз?

— Бўлмаса-чи? Ҳар бир ҳарфи учун бошим билан жавоб бераман!

Ҳошимжон ака сийрак қошларини силаб кулди:

— Бошингиз ҳали ўзингизга керак бўлади, ука.

— Тўғри-ю, бироқ... вёрсткадан олдин ўша ердаги штатсиз мухбиримиз Маҳмуджонга яна бир ўқиб берганман. Ҳар ҳолда анча пишиқ йигит.

— Пишиқ бўлганда қандоқ!— деди Каримий.— Синалган одам. Ўзингиз ҳам билсангиз керак, Ҳошимжон ака? Доим хабарларини босиб турамиз-ку?

Редактор индамай яна қошларини силай бошлади. Мен унинг одатдагидек: «Хўш, хуллас, бу ёғи нима бўлади энди?» дейишини кутган эдим, лекин у тўсатдан Каримийга юзланиб бўшашиброқ гапирди:

— «Гулистон»ни тўхтатиб туришга тўғри келади.— Негадир хўрсиниб қўйди.— Урнига бошқа тайёр материал борми?

Каримий елкасини учирди.

— Бор, аммо... Ҳайронман, Ҳошимжон ака! Наҳот энди шу телеграмма деб...

— Олиб киришг ўша материални!

Каримий ер остидан менга қараб қўйди, сўнгра бутун вужуди билан эътироз билдириб, гарч-гурч юрганча чиқиб кетди. Каримийнинг бунчалик тажанг бўлиши бежиз эмас, газетанинг навбатдаги сонида унишг «Гулистон» колхози ҳақида ўтқир танқидий мақоласи босилиши керак эди.

Ҳошимжон ака, гўё Каримийнинг асабий ҳаракатларини пайқамандай биринки дақиқа кўзини юмиб, қимир этмай ўтирди, кейин ўзича гапириб қўйди:

— Ҳа-а... Ишни пухта қилган бўлсангиз майли-ю, аммо...— у кўзларини очиб юзимга тикилди.— Халқимизда «Етти ўлчаб, бир кес», деган мақол бор, ука. Эҳтимол, бу мақол бунёдга келганда газета ўзи бўлмагандиру, лекин халқ бу ҳикматли гапни биз журналистлар учун яратганми дейман-да! Сиз ёшсиз, ука, бизнинг шу ишда сочимиз оқарди, кўп нарсани кўрдик...

Ҳар сафар редактор шу хилда гап бошлаганида (Ҳошимжон ака эса бу гапни

ҳар кун юз бор такрорлайди десам лоф бўлмайди!) кулгим қистарди, ҳатто гижинардим. Елғиз мен эмас, редакциядаги ҳамма ёшлар бу тўғрида пичинг қилишарди, чунки Ҳошимжон ака бу билан ўз журъатсизлигини яширмақчи эканига ҳамманинг имони комил эди. Бу журъатсизлик туфайли,— биз бунга ҳам амин эдик,— газетамиз хийла занф, дидсиз, мароқсиз чиқарди.

Лекин бу сафар Ҳошимжон ака гал бошлаши биланоқ юрагим яна боягидай бирдан «шиғ» этиб, пешонамга совуқ тер чиқди... Нега? Бунақа ваҳима босишига асос йўқ-ку?

Кўз олдимга негадир Мўмин ака келди, куюниб айтган сўзлари эсимга тушди: «Энди... ўзингиз бир иложини топмасангиз бўлмайди, мулла, бу беҳаё ҳамма ёш-ялангни йўлдан урадиган бўлди...»

Йўқ, фельетондан қиттак ҳам шубҳаланадиган жойим йўқ!

Ҳошимжон аканинг гаплари яна гашимга тега бошлади. У киши ўша оҳанг ва ўша мазмунда тағин беш-олти минут гапирдиёв! Охири бу гаплар шу билан тугадикки, редактор шалоғи чиқиб кетган

зски «Москвич»ини берадиган, мен каллайи саҳарлаб Жарқудуққа жўнайдиган бўлдим.

— Газета аллақачон етиб борган бўлса ҳам ажаб эмас,— деди Ҳошимжон ака,— демоқчиманки, Амина опангиз фельетонни ўқиб жиғибийрони чиқаётгандир. Сиз у кишига ётиғи билан тушунтиринг, эътирозлари бўлса бамайлихотир қулоқ солинг.. Хуллас, гапнинг пўскаллари, тинчлик бўлсин-да, ука!

У тап-тақир, юмалоқ бошичи силаб жилмайди. Мен ҳам беихтиёр кулиб юбордим. Ҳар ҳолда ғалати одам Ҳошимжон ака!

Ним қоронғи узун йўлакда Каримий учради.

— Хўш, нима бўлди?

— Нима бўларди, саҳармардондан: «Жарқудуқ қайдасан, қайдасан», деган лапарни бошлаймиз.

Каримий қўлидаги материални гижимлаб, тажанг бўлди.

— Сени билмадиму, аммо мен бу мажмағил билан ишлаша олмайман!— деди у, қалин сочларини орқага силтаб.— На ўзинг бир нимани ёзиб ёлчийсан, на ўр-

тоқларингнинг ёлчиганини кўрасан! Хайронман!

Очигини айтсам, гарчанд Каримийни азалдан унча хушламасам ҳам, унинг бу гаплари сарёғдек ёқиб кетди менга. Лекин ҳозир у билан дардлашиб туришга фурсатим йўқ, бир-икки соат бўлса ҳам мизғиб олишим керак эди.

— Хўп, ишлагинг келмаса «Роҳати-жон» ресторанининг шеф поварига ариза бер,— дедим.— Бундан буён журналистларнинг ҳаёт-мамот масаласини ўша киши ҳал қилармиш. Фақат битта илтимос, шоферга айтиб қўйсанг: соат тўртга ҳовлига борсин. Ўша ердан тўғри чиқиб кетамиз.

— Ҳо... Мажмағил машинасини ҳам аямади дегин ҳали?— кулди Каримий.— Сен деганда жонини ҳам аямайди.

— Манманлигинг туққан онангга ҳам ёқмайди шу замонда. Кеккайиб юргунча муроса қилишни ўрган, нодон!

— Ҳоо? Шундай гапга чечанлигинг билан Матлубахоннинг кўнглини хушлай олмаганингга хайронман.

— Матлубахонга нима бўпти?

— Билмасам,— деди Каримий,— боя йўлда кўриб қолиб: «Нечук камнамо бў-

либ кетдингиз?» десам, лабини буриб: «Энди редакциянгизни елкамнинг чуқури кўрсин!» деди-ку?..

— Шу гапниям мағзини чақолмадингми ҳали? Азбаройи сени кўришга кўзи бўлмаганидан айтганда бу гапни, хомкалла?— шундай дедиму, Каримийнинг жавобини кутмасдан бўлимга кириб кетдим. Аммо унинг пичинги кўнглимни баттар гаш қилди, чунки Матлуба билан чаплашиб қолганимиз рост эди. Бунга ҳам бир чеккаси ўша фельетон сабаб бўлган.

Мен фельетонларимни босилмасдан бурун Матлубага кўрсатиш одатим йўқ эди. Лекин шу сафар фельетон жуда ўткир чиққани учунми, ё уни редакцияда кўкларга кўтариб мақташганлари учунми, ишқилиб, гранка келиши билан қўлтиққа ўрдиму, институтга қараб чопдим. (Матлуба институтнинг учинчи курсида ўқийди, мен у билан шу йил ёзда практикага келиб, бўлимимизда бир ой ишлаганида танишганман.)

Факультетда кўринмади.

Ҳовлига чиқсам, гулзорнинг ўртасидаги скамейкада ўтирибди. Бир ёнида ўзи билан бирга ўқийдиган узун бўйли, ёш

бўлса ҳам аломат шляпа кийиб ва галстук тақиб юрадиган олифта йигит, бир ёнида нотаниш бир қиз.

Олифта йигит қизиқ бир нарсани ҳикоя қилиб бераётган бўлса керак, Матлуба билан дугонаси қотиб-қотиб кулишарди. Айниқса, Матлуба очилиб кетган эди. У овози жонон пиёладай жаранглаб, шундай қаттиқ кулардики, гоҳо йиқилиб тушгудек бўлиб, йигитнинг елкасига суяниб қолар, йигит эса унинг қўлини ушлаб-ушлаб қўяр эди.

Жоним чиқиб, кўзимга олам қоронғи кўриниб кетди:

— Матлуба!— деб бақириб юбордим.

Матлуба ялт этиб қаради, мени кўриб ўрнидан ирғиб турди. Сўнгра калта қирқилган ва қалдирғочнинг қанотидек тобланаётган қол-қора сочларини тузата-тузата олдимга чопқиллаб келди.

Нам килриклар орасидаги катта қора кўзлари гўё шудринг билан ювилган чаросдай ялт-юлт қилиб, кулиб турар, икки кулгичи ўйнаб, ўзи ҳам ўн тўрт кунлик ойдек чарақлаб кетган эди. У гўё, мана қаранг, мен қандай чиройлиман, қандай ёқимтойман, наҳот мендай қиздан гина қилишга ботинсангиз, деб тургандай ту-

юлди-ю, кўнглимдаги рашк ўти баттар
алангаланди.

— Нега бундай қиласиз, Матлуба?

— Ҳа, нима қилибман?— гўё тушунма-
ган бўлиб қошларини чимирди Мат-
луба.

— Иккинчи бундвой қилганингизни кў-
рай!..

— Вой, нима қилдим? Айтинг ахир!

— У ким?

— Уми?— Матлуба бирдан хандон
отиб кулиб юборди.— У — шляпа!

— Бўлмаса, бунақа шляпа билан чақ-
чақлашиб ўтиришингизни хоҳламайман!

— Шунақами?

— Шунақа.

— Бўлмаса...— Матлуба ҳамон юзиди
кулгичлари ўйнаб, нам киприклари ора-
сида пар-пар ёниб турган кўзларини су-
зиб қаради.— Бўлмаса хайр, сизга!

Матлуба кулиб гапиргани учунми, мен
уни шунчаки ҳазиллашяпти деб ўйладим,
анча жойга борганидагина:

— Матлуба!— дедим кетидан эрга-
шиб.— Тўхтанг. Ахир, мана... фельетон.
Кўринг, эртага чиқади.

Матлуба лоақал қайрилиб ҳам қара-
масдан:

— Раҳмат. Чиққанида ўқирмиз керак бўлса!— деди-да, ичкарига кириб кетди.

Орқасидан кирсам, ялинчоқлик бўлар деб, йигитлик иззат-нафс йўл қўймади-да, тарвузим қўлтигимдан тушиб қайтиб кетдим.

Мен уни эрталаб фельетонни ўқигандан кейин бир келиб кетар, ҳеч бўлмаса телефон қилиб табриклаб қўяр, деб ўйлаган эдим. Кун бўйи ҳар сафар телефон жиринглаганда юрагим бир ҳаприқиб кутдим, йўқ, телефон қилмади. Мана энди устама устак бу гап чиқди!..

Таваккал қилиб, секин трубкани олдим.

— Алло!

Трубкада майин, ингичка товуш эшитилди. Дарҳол танидим — Матлубанинг етти-саккиз яшар синглиси!

Ўйларига борганимда бир-икки марта гаплашганимиз учун у ҳам мени овозимдан таниди шекилли:

— Борлар, борлар, ҳозир чақираман!— деди севиниб, сўнгра трубкадан: — Опа, сизни чақиряптилар!—деган овоз эшитилди. Ҳаял ўтмай: — Ўзлари шу ердалару, йўқ дегин, деяптилар! — деди қизча.— А? Ҳозир айтдингиз-ку, шунақа дегин деб? Ана, куляптилар, йўқ-йўқ, келяптилар.

Тўсатдан трубкада Матлубанинг товуши эшитилди:

— Елфон айтяпти. Ҳеч ким кулаётгани йўқ! Тушундингизми?

Трубка «шақ» этиб ўрнига тушгани билинди.

Матлуба гаплашгиси келмаган бўлса ҳам, ажабо, елкамдан босиб турган бир тошдан қутулгандай бўлдим. Бироқ столнинг тортмасидан фельетон «дело»сини олиб варақлай бошлашим билан негадир тагин кўнглим ғаш бўлиб, хаёлимни нотинч ўйлар чулғаб олди. Делони қўлтиқлаб, секин ташқарига чиқдим.

Кўча совуқ, ҳаво айниб, шамол кўтарилган, дарахт соялари худди беланчакдай тебранар, йўл бўйидаги мажнунтоллар эса, гўё жунлари ҳурпайган афсонавий махлуқларга ўхшар эди. Плашчимнинг ёқасини кўтариб, кимсасиз кўчалардан ёлғиз кетдим. Онда-сонда менга ўхшаб ёқасини кўтариб олган йигит-қизлар учраб қоларди, бироқ уларга диққат қилмас, ўз ўйларим билан банд эдим. Тўсатдан хаёлимга бир фикр келди-ю, кўнглимни ғаш қилиб турган ўйларнинг боисига тушунгандай бўлдим.

Мен фельетондаги фактларнинг нотўг-

ри чиқишидан эмас, балки қишлоқдаги баъзи одамлар, айниқса, Амина опа билан учрашишдан юрагим безилламоқда эди!

Бунинг ҳам сабаби бор.

Амина опа мактабимизда химиядан дарс берарди. У ўша пайтлардаёқ ёши қирқлардан ошиб қолган, новча, яғриндор хотин эди. Ўқитадиган фани қийинлиги устига ўта кетган талабчан, қаттиққўл ўқитувчи эди. Мен эсам химияни жинимдан ҳам ёмон кўрардим. Шунинг учун ҳам кўпинча дарсга яхши тайёрланмай келардим. Аммо йил охиригача шу тариқа борсам ҳам, имтиҳонлар яқинлашганда бир ҳафта-ўн кун ўтириб, ҳамма қонун-қоидаларни ёдлаб чиқардим-да, имтиҳондан туппа-тузук ўтиб олардим. Амина опа мени ана шу одатим учун ёқтирмасди. Бир маҳаллар у менга «Қори» деган лақаб ҳам қўйган. Мактабни битириб, журналистликка ўқий бошлаганимни эшитганида эса: «Ана энди жойингни топибсан! Шеърингни ёзиб, олди-қочди гапларингни тўқиб юраверасан!» деган эди кулиб.

Унинг галати феълيني шундан ҳам билса бўладики, бурноғи йил ҳаммани

ҳайратда қолдириб, мактабни ташлаб колхозга чиққан. икки йилдан бери бригадир бўлиб ишлар эди.

Мана энди мен у киши билан суҳбатлашишга, тушунмаганини тушунтиришга мажбурман. Аммо журналистнинг вазифасини «олди-қочди гап тўқиш»дан иборат деб ўйлаган бир кимсага гап уқтириб бўлармикан?

Бу фикр уйга етгунимча, ҳатто ётганимдан кейин ҳам анча маҳалгача тинчлик бермади. Охири бошимни кўрпага буркаб олдим.

II

Жарқудуққа кун чиқар-чиқмас етиб бордик.

Нима қилиш керак? Тўғри Амина опанинг олдига бораверсаммикин, ё аввал Маҳмудга учрашганим маъқулми? Бир тўхтамга келгунча идорага ҳам яқинлашиб қолдик.

Ҳар қалай Амина опанинг олдига дабдурустдан кириб боришга юрагим дов бермади. Шофердан Маҳмудларникига ҳайдашни илтимос қилдим.

Маҳмудларнинг ҳовлиси сельпонинг орқасида, машина базўр юрадиган тор кўчада эди.

Бир амаллаб кириб бордик. Икки тавақали таниш кўҳна дарвоза. Шофер сигнал берди.

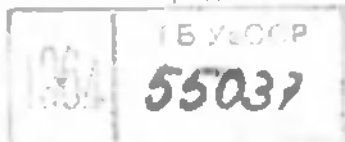
Бир лаҳзадан кейин дарвоза «ғийқ» этиб очилиб, елкасида эски бекасам тун, оёғида каллиш Маҳмуд кўринди. Уйқудан ҳозир турганми, ё шошганиданми, сийрак малла ранг сочлари тўзғиган, ўзи ҳам бир нимадан ҳадиксираган одамдай кўзлари олазарак.

— Э, хайрият ўзлари кептилар,— деди у. қўлини кўксига қўйиб кўришаркан.— Қадамларига ҳасанот! Қани, сиз ҳам тушияг, шофер ака!

Мен туман орасидан эндигина пайқадим: дарахтлар, уйларнинг томи, пахса деворлар кечаси тушган қировдан олпоқ, гўё бир энлик қор ёққандек.

Худди шаҳар ҳовлисига ўхшаган торгина ҳовлининг бир четида оғзини қизил рўмол билан ўраб олган, қизил кўйлак ва қизил камзуллик нозиккина жувон самоварга олов ташламоқда эди.

У шошиб рўмолини пешонасигача туширди, эгилиб салом берди. Енидан ўтаётганимизда худди ёш боладай қизиқсиниб қараган маъсум кўзларига кўзим тушиб қолди. У шошиб юзини олиб қочди.

— Чойингни тезлат!— деди Маҳмуд ва эшикни очиб, менга йўл берди.

Шифтига қўл чўзса тегадиган, деворларини живир-живир қозиқлунги ва сўзана-лар қоплаган чорси хонага кирдик. Хонада гувиллаб печь ёнмоқда, печнинг ёнгинасидаги столда даста-даста бўлиб, газеталардан қирқилган ҳар хил хабарлар, шеър дафтарлари ётарди.

Маҳмуд стулни суриб қўяркан:

— Эрта-индин қўшни колхоз планни бажаради,— деди, узун қуш бурнининг учида илиниб турган кўзойнагини тўғри-лаб.— Шунга... Бир нима қилиб берсам девдим...

У фельетон тўғрисида гап очишга журъ-ат этолмай қийналаётгандай туюлди.

— Хўш, нима бўляпти ўзи бу ерда?

— Ха шу... Салтанат-да!

— Хўш?

— Билмадим. Аввал... қишлоқдан бош олиб чиқиб кетмоқчи, дейишувди. Кейин эшитсам, асаби бузилиб касалхонага тушганмиш.

— Касалхонага тушганмиш? Асаби бу-зилиб?— Юрагим халприқиб, ўрнимдан қандай туриб кетганимни билмай қол-дим.— Қачон чиқди бу гап?

— Қачон бўларди? Кеча фелъетон босилган газетани олганидан кейин-да!— деди Маҳмуд ва шошиб қўшимча қилди: — Узи унақа ваҳима қиладиган эмасу, Амина опа шов-шув кўтариб юбордиларда!

Беихтиёр энтикдим:

— Узи... шу ердами?

— Шу ерда, амбулаторияда.

— Қалай? Яъни асаби бузилгани қанақаси?

— Мен ҳам ҳайронман!— Маҳмуд елкасини учирди.— Ҳар хил олди-қочди гаплар юрибди. Олдин дод солиб йиғлаганмиш, бошини деворга уриб ёрганмиш. Кейин докторлар келиб ҳушига келтиришган дейишади. Хуллас... беҳуда гап! Дағдаға билан қўрқитмоқчи бўлган, вассалом!

— Тўхтанг! Нега энди у тўсатдан бунчаликка боради? Ахир тунов куни... турқи-таровати бошқача эди-ку?

— Билмасам...— Маҳмуд бошини солиб, ингичка, нозик бармоқлари билан пешонасини ишқалай бошлади.— Газетада урилгандан кейин... Билмасам энди.

Мен унинг юзидан кўзимни узиб, деразага қарадим:

«Бошини деворга уриб ёрганмиш... Докторлар келиб ҳушига келтирганмиш...»

Яна боягидай совуқ ваҳима ёпирилиб келиб вужудимни қамраб олди-ю, тиззаларим қалтираб кетди. Назаримда, Маҳмуднинг ўзиям талвасага тушиб қолгандай, тўғрироғи, у мендан ниманидир яшираётгандай туюлди.

Кўкрагимни тўлдириб чуқур нафас олдим, ўрнимдан турдим.

— Юринг, кетдик!

— Қаёққа?

— Қаёққа бўларди? Касалхонага, йўқ, аввал Амина опанинг олдига борамиз.

Ўзимни босишга қанча уринмай, текис йўлда қоқила-қоқила кўчага чиқдим. Ахир... агар Салтанатнинг бундай қилишига чиндан ҳам фақат фельетон сабаб бўлса, демак, тунов куни нимадир назар-эътиборимдан четда қолган, муҳим бир нарсани пайқаманман!.. Лекин нимани? Ахир мен ҳамма фактларни биттама-битта текшириб чиққан, қанчадан-қанча одамлар билан суҳбатлаган эдим-ку?!

Амина опанинг ҳовлисига Маҳмуд бошлаб олиб борди. Унинг уйи мактабнинг орқасида, амбулаториянинг ёни-

насида экан. Махмуд кириб кетди да, ҳаял ўтмай уйида йўқлигини айтиб чиқди. Биз каёққа боришимизни билмай турган эдик, кўчанинг бошида ўзи кўри-ниб қолди.

Оёғидя лойгарчиликда киядиган ре-зинка боти, эгнида баъзи жойлари тақир бўлиб оқариб қолган эскироқ пўстин, бошида тивит рўмол. Бу кийимда Ами-на опа кўзимга илгаригидан ҳам бўйдор, яғриндорроқ кўринди, бироқ ўзи озгин, чакка суяклари туртиб чиққан узунчоқ юзи яна ҳам қорайиб кетган. Қўлидаги туғунига қараганда, эҳтимол, шифохо-надан келаётган бўлса...

У машинага яқин келиб тўхтади. Са-ломимизга алик ҳам олмасдан қалин қошларини чимириб, бир зум тикилиб тургач:

— Ҳа, мақтангани келдингми?— деб сўради бўғиқ товуш билан.

Беихтиёр кўзимни четга олиб қочдим.

— Телеграммангизни... кеча фельетон чиққандан кейин олдик.

— Шунақами? Бундан чиқди, қанақа чоралар кўрилганини текширгани келиб-дилар-да?

— Йўқ...

Ер остидан секин Маҳмудга кўз ташладим. У бир нимадан ҳадиксираган қушдай типирчилаб ўзини қабққа қўйишини билмай, безовтя бўлиб қолган эди.

— Телеграммангиз ўзи мажбур қилди келишга, гапингиз бўлса эшитайлик, ҳақиқат қилайлик..

Амина опа ҳамон мендан кўзини олмай, сезилар-сезилмас истеҳзоли кулимсираб турарди.

— Сиз ҳақиқат қилишга қодирми-сиз?— Амина опа бу гапни айтишга айтса ҳам, менинг талвасага тушиб қолганимни куриб бир оз юмшади шекилли, шу заҳотиёқ:— Қани юр-чи, бўлмаса,— деди ва кетимиздан эргашмоқчи бўлган Маҳмудга юзланди:— Ижозат берсалар, биз бу киши билан ёлғиз гаплашсак.

— Хўп-хўп, албатта,— деди Маҳмуд шошқалоқлик билан кўзойнагини тўғри-лаб.

Биз шафтолизор ҳовлидан ўтиб, олди айвон, пастқамгина уйга кирдик. Уйда бир кимса йўқ, каттагина хона бўлиб, ҳувиллаб қолган, бироқ ҳамма нарса жой-жойида, саранжом-сариишта эди.

Тўрдаги катта рамкадан қалин қошларни худди Амина опаникидек бир би-

рига туташган, чакка суяклари туртиб чиққан бир йигит эшикдан кирган одамга тикилиб турарди. Мен уни танирдим. У — Амина опанинг ёлғиз ўғли, пахтачилик машиналарининг ихтирочиси, машҳур конструктор эди.

Амина опа менг кираверишдаги чарм қопланган диванга таклиф қилди, ўзи рўмолини ечаркан:

— Мен сенинг енгилтак эканингни билардиму, — деди энтикиб, — бироқ бунақа... дўппи деса бош олиш одатинг борлигини билмасдим. Салтанат ҳам майлику-я, ранси бунчалик беобрў қилишга нима ҳаққинг бор?

Бу сўз мисоли бир чақмоқ бўлиб тегди-да, баданимдан ўт чиқариб юборди.

— Нима бўлди ўзи? — дедим куйишиб. — Нима қилди?

— Нима бўларди, ўзини бир нима қилиб қўйишига оз қолди Салтанат! Шу!

Амина опа четроқдаги стулни суриб, рўпарамга ўтирди. Мен унинг сўнгги бир-якки пил ичида яна ҳам қариб, пешонасидаги, кўзларининг четидаги ажинлари кўпайиб, кўзлари киртайиб қолганини эндигина аниқ кўрдим. Силлиқ

қилиб таралган сийрак сочлари ҳам худди қиров тушгандай оқариб қолган эли.

— Билмадим,— дедим бирдан руҳим тушиб.— Ахир мен ўзи билан гаплашувдим, бунақа эмас эди-ку?!

— Қанақа эди бўлмаса? Жуда беадаб, беҳаё эдимми?

— Йўқ, бироқ...

— Бўлмаса... Атиги бир йил ичида нимага бунчалик ўзгариб қолганини ўйлаб кўрдингми? Агар янглишмасам, уни биринчи марта мақтаб ёзган ҳам ўзлари эдилар шекилли?— деди Амина опа ва яна бояғидай кинояли жилмайди.— Сизнингча, унинг бундай бўлишига ёлғиз ўзи айбдор. Шунақами?

— Айбдор бўлмаса... Қанчадан-қанча одамлар билан гаплашганимни айтмай қўя қолай, улар ҳаммаси мени чалғитган бўла қолишсин, аммо мен ўзи билан ҳам суҳбатлашгандим-ку, лоқал ўзи...

— Ҳа, ўзи нима қилди?

— Сиз унинг менга қанақа муомала қилганини бир кўрсангиз эди!

— Бундан чиқди, иззат-нафсларига тегиб кетган экан-да?

Амина опанинг пичинги қанчалик ач-

чиқ бўлмасни, уни ютишга мажбур бўлдим.

— Хўп, майли, мени чалғитишган бўлсин!— дедим ва Амина опанинг гап отишга оғиз жуфтлаганини кўриб, сўзини бўлдим.— Ҳатто жўрттага қилган бўла қолай бу ишни. Аммо... Энди ҳақиқатни билишим мумкинми? Нима гап ўзи?

Амина опа индамай четга қаради. Буниси ўлганининг устига чиқиб тепгандан бўлди-ю, тўсатдан тошдай бир нарса томоғимга келиб тиқилди.

— Майли, нима ҳам дейман. Сиз менинг тўғримда доим ёмон фикрда юрардингиз, бу фикрингизни ўзгартиринг, деб ўлмайман...

Ўпкам тўлиб ерга қарадим. Мен унинг: «Нима иш қилдингки, сен тўғридаги фикримни ўзгартирадиган?» дейишини, ё шунга ўхшаш бирор гап айтишини кутган эдим, лекин у бундай қилмади.

Менинг овозимдаги титроқ таъсир элдими ё бошқа бир нарса сабаб бўлдимми, ишқилиб, Амина опа яна бир оз сукут сақлагач, шахт билан ўрнидан турди-да, пўстинини елкасига ташлаб, рўмолини ўрай бошлади.

— Ҳақиқатни билишни истасанг... ўзи

гапириб берсин!— деди у.— Мен тафсилотини билмайман. Ўз оғзидан эшитганинг яхши!..

Мен сезинганимданми, ё аксинча, талвасага тушиб қолганимданми:

— Ўзи тузукми? Гаплаша оладими?— деб юборибман.

Амина опа юзимга қарамасдан:— Бугун тузук. Нега гаплашмасин?— деди ва эшик томон юраркан:— Яхшиям вақтида билиб қолиб, олдини олдиқ, бўлмаса... билмадим, нима бўларди?— деб қўйди.

Амбулаторияга қандай етиб қолганимизни билмайман.

Ҳар сафар бир лаҳзадан кейин Салтанат билан юзма-юз келишимни ўйлаганимда, эсимга бир ҳафта олдин бўлган тўқнашув тушарди. Унинг ғалати қилиқлари кўз олдимга келиб, кинояли кулгиси қулоғимга эшитилиб кетарди-да: «Энди қандай қарши оларкин?» деган ўйдан юрагим зир титрарди.

Машина катта кўча юзасидаги тепароқ жойга қурилган бир қаватли оддийгина бино олдида тўхтади.

Амина опа: «Ҳозир» деди-да, шошганича ичкарига кириб кетди. Ер остидан

аста Маҳмудга кўз ташладим: у худди совқотаётгандай бошини ичига олиб, гужанак бўлиб ўтирарди.

Машинадан аста тушдим.

Бояги туман тарқаган, терак бўйи кўтарилиб қолган қуёт ҳамма ёқни чарақлатиб юборган эди. Шишадай ялтиллаб қолган ер бети эрий бошлаган, оёқ ости сирганчиқ эди.

Амбулаториянинг олдидаги кунгай жойда уч-тўртта чол-кампир, болаларини бағриларига босиб олган бир-икки аёл ўтирарди. Худди қаҳрамон қишдагидай ҳаммасининг эғнида пахтали чопон, оёқларида этик, бошларида қалин рўмол ва телпак.

Каттакон маҳкамаларининг раҳбарлари ҳам «мухбир» деган сўзни эшитиш билан дарҳол қабул қилишади. Шунинг учунми, ё Амина опа ўзи таклиф қилгани учунми, мен унинг тезда қайтиб чиқиб: «Қани, киринг» дейишини кутган эдим. Лекин Амина опа чорак соатча кутдириб, кейин чиқди.

У аллақандай ўйчан, худди бир нимадан хижолат чеккан одамдай қалин қошлари чимирилган эди. Рўпарамда тўхтаб, кўзимга маъюс тикилди:

— Нима қиламиз, сен билан... гаплашмасмиш...

Мен Салтанатдан ҳар нимани кутсам ҳам, бундай жавобни кутмаган эдим. Бир вақтнинг ўзида ҳам ҳақорат, ҳам тугён, ҳам алам ҳисси юрагимда «губ» этиб, вужудимни ловиллатиб юборди.

— Нега? Ноҳақ эканман, айтсин дардини, тушунтирсин! Лозим топса... дўппосласин, шарманда қилсин. Бироқ... бундай қилиши инсофданмас-ку? Нима демоқчи бу билан?

Амина опа ўйчан кўзларини юминқираб, яна бир лаҳза юзимга тикилиб турди. Афтидан, дилимдаги галаёинни сезган бўлса керак, боягидан анча юмшаган оҳангда гапирди:

— Яхши, сен бир оза сабр қил. Мен бригадага бориб келишим керак. Соат...— Амина опа қўл соатига қаради.— иккида шу ерда кут. Мен ҳам келаман. Яна бир гаплашаман.

— Хўп. Машинада олиб бориб қўя қолсин.

— Раҳмат, икки қадам жой.

Амина опа рўпарадаги ариқдан ўтиб қатор толлар орасида ғойиб бўлди.

Мен анчагача нима қилишимни бил-

май карахт бўлиб турдим, ниҳоят, ён чўнтагимдан блокнотимни олиб уч-тўрт оғиз сўз ёздим-да, шоферга узатдим:

— Сиз ҳам жўнайверинг, ука. Бу хатни редакторга ўз қўлингиз билан топширасиз.

Машина қўзғалди, бироқ сая юрмасдан яна тўхтаб. Маҳмуднинг боши кўринди:

— Ҳа бу... чой-пой масаласи...

— Раҳмат, чой бўлса ичдим. Сиз ҳам ишингиздан қолманг, дўстим.

Машина муюлишдан бурилиб кетгач, мен ҳам ариқдан ўтиб, олисдаги қирга қараб кетдим.

Ариқ билан қирнинг ўртасида катта сой бор. сойга етгунча бир томонда бири-бирига туташиб кетган қатор боғлар, бир томонида кенг пахтазор.

Япроқлари тўкилиб, шилшийдам бўлиб қолган дарахтлар гўё ялангочлигидан иймангандай шумшайиб турибди, пахтазорда эса ДТ-54 маркали иккита трактор қора-қўнғир ғўзапояни ағдар-тўнтар қилиб, ерни шудгорламоқда.

Мен эриб шилта бўлиб қолган ердан сирғана сирғана сойга яқинлашганим.

да, беш тишли плуги ер бағрини тилиб айланаётган иккита тракторнинг бири олдимдан чиқди.

Тракторни Амина опанинг ўзи ҳайдаб келар, унинг ёнида ҳаво ранг комбине-зони бўй-бастига ярашиб тушган қизил дуррали бир қиз турарди. Мен бу хуш-бичим қизни қаердадир кўрган эдим. Ушанда ҳам эғнида худди шу комбине-зон, бошида чиройига чирой қўшган шу қизил дурра бор эди... Ҳа, Мўмин ака-нинг бригадасида кўрган эканман! Исми ҳам эсимда — Юлдузхон!

Трактор яқинлашиб қолганда Амина опа рулни Юлдузхонга тутқазди-да, ерга сакраб тушди, тушди-ю, тиззасидан шудгорга ботиб қолди. Аммо бундан хафа бўлмади чоғи, хандон отиб кулиб юборган Юлдузхонга қараб жилмайди-да, оёғини зўрга судраб боса-боса мен томонга юрди.

Кўлимни узатиб, тортиб олдим.

— Эҳтиёт бўлинг, опа. Бунақада ботиб кетишингиз ҳам ҳеч гап эмас!

— Ҳозир ботсак ҳам ёзда яйраймиз! — кулди Амина опа. — Деҳқон бўлсанг шудгор қил, деганлари мана шу-да, укажон!

Атиги бир соат олдин жуда совуқ қарши олган бу ўктам аёлнинг «укажон» дейиши қулоғимга илиқ эшитилиб, кўнглимни эритиб юборди.

— Демак, келаси йили яхши ҳосил кўтарасиз,— дедим уни хурсанд қилиш учун.

Амина опа жавоб бермади. Тобора узоқлашаётган трактордан кўзини узмай сўради:

— Қаёққа кетяпсан?

— Шу... айланиб юрибман...

— Бекор юргунча Мўминжон акангдан бир хабар олиб қўйсанг бўлмасмиди,— деди Амина опа ҳамон юзимга қарамасдан.

Мен Мўмин аканинг бултур планини бажаролмаганини билардим, бундан ўн кун олдин Салтанат муносабати билан келганимда у: «Албатта бажарамиз, мулла!» деб жавоб берган эди, лекин Амина опанинг киноясига қараганда, бу йил ҳам ишлари пачавага ўхшаб қолди.

— Нима, бу йил ҳам бажаролмасмикан планини?

— Йўқ, нега, мухбирларнинг ёзишига қараганда, бажаришлари керак!— Ами-

на опа яна истеҳзоли кулимсиради ва тўсатдан кўзлари чақнаб юзимга тикилди:— Икки гапнинг бирида, деҳқонман деб, кўкракларига урадилару, деҳқонга муносиб иш қилмайдилар. Мана, уч йил бўптики, далалари шудгор кўрмайди. Бир қоп ёмон кўсак деб, ўн центнер пахтадан маҳрум бўладилар. Хотин-қизларнинг меҳнатини-ку айтмай қўя қолай! Сиздақа мухбирлар бўлса... Мисол қилиб ёзишгани ёзишган. Мисол керакми давлатга, ё пахтами?

Бенхтиёр кўзидан кўзимни олиб қочдим.

— Хўп, майли,— бир оз юмшади Амина опа,— хафа бўлманг, укажон. Шунчаки... гоҳо қуйиб кетасан киши!

У боғларга қараб кетди, мен эса, кўнглим боягидан ҳам гаш бўлиб, сойга томон бурилдим.

Сой бўйида, чуқур жарликнинг остида беш-ўн тул жийда бўларди. Сойга яқинлашганимда шу жийдазордан шўх кулги, қий-чув овозлар эшитилди.

Мен мактаб ўқувчиларидир, деб ўйлаган эдим, бориб қарасам, пахтакор қизлар экан.

Бир-иккитаси жийданинг тепасига чи-

қиб шохларини силкимоқда, қолганлари, оёқларида ботмон-ботмон лой бўлса ҳам, худди ёш болалардай бир-бири билан қувлашиб, талашиб-тортишиб дув-дув тўкилаётган жийдаларни теришмоқда эди.

Жийда қоқаётган қизлардан бири мени кўриб қолиб:

— Жийда енг, амаки!— деди-да, қий-қириб кулиб юборди.

Ердаги қизларнинг ҳаммаси баравар менга қарашди.

— Вой ўлай, райондан келган вакил бўлмасин!— деди биттаси ва ўз ҳазилидан ўзи уялиб юзини яширди.

— Вакил бўлса нима, ишни қойил қилиб қўйгандан кейин ўйнаймизми, жийда терамизми, ихтиёр ўзимизда-да!— деди иккянчиси.

Ҳамма қизлар бирдан хандон отиб кулишди.

Жийданинг дув-дув тўкилиши, қизларнинг қий-чуви бегубор болалик йилларимни, мактабдан қайтаётганда девор ошиб олма ўғирлашларимизни, қўйнимизни ёнғоққа тўлдириб, кўча чангитиб юрган чоғларимни эсимга туширди-да, кўнглим алланечук бўлиб кетди.

Кабинетда ўтириб нозиклашиб қолганимни эндигина сездим: қирга қараб сал юрмасданоқ ўпкам оғзимга тиқилиб ҳансирай бошладим, қир тепасига чиққанимда эса тиззаларим қалтираб, тинкам қуриган эди.

Соининг икки томонига жойлашган қишлоқ, гарчанд боғлар яланғоч бўлса ҳам, кўнглимга «жиэ» этиб тегди-да, кўзимга жуда файзли кўришиб кетди. Қир тепасидан у худди суратдай бежирим ва гўзал туюларди, пастда, сой бўйида ўтлаб юрган эчкилар тепадан худди донлаб юрган товуқларга ўхшаб кетарди.

Анчагача жарлик ёнидаги жийдазорга, қоп-қора яланғоч боғлар орасида япроқлари тўкилмаган ва бир қарашда худди атласга ўранган қизларни эслатадиган битта-яримта тут ва олмаларга тикилиб ўтирдим, аммо салдан кейин ҳаслим яна Салтанатга кетди, тўғрироғи, у ҳақда беихтиёр ўйлай бошлаганимни ўзим ҳам сезмай қолдим.

Таъбим шундай хира, юрагим шундай сиқилган, Салтанатнинг олдида қаттиқ гуноҳкордайман. Аммо бу ҳаммаси Салтанатнинг кутилмаганда фельетонни кўнг-

лига қаттиқ олиб, касалхонага тушиб қолгандан эмасмикан? Ахир бундай пайтда кишининг кишига раҳм-шафқати ортиши табиий-ку? Афтидан, шундай бўлса керак, чунки мен нечоғлик ўйламай, виждоним олдида азоб чекишимга бирор асос тополмас эдим. Ахир фельетон ёзилмасидан анча аввал худди шу Салтанатни кўкларга кўтарган, шуҳрати бутун республикага таралишига сабаб бўлган ҳам ўзим эдим-ку?! Шунга қарамасдан, бу фельетонни ҳам мен ёзган эканман, бу ишни одатдаги таъбир билан айтганда, онгли равишда қилган эдим-ку? Ё бирор жойда янглишдимми, биров мени чалғитдими?

Яна ўйга толдим.

III

Салтанат билан ҳамқишлоқман десам бўлади. Бизнинг қишлоғимиз бу ердан ниҳоят беш-олти чақирим юқорида, тоғ оралиғида. Қишлоғимизда фақат бошланғич мактаб бўлгани учун бешинчи синфдан бошлаб шу қишлоқдаги ўрта мактабга қатнаб ўқирдик.

Мен Салтанатни илк бор институтнинг иккинчи курсини тамомлаб, каникулга келганимда кўрганман.

Биз бир гуруҳ йигитлар ёзги клуб олдида кино бошланишини кутиб тургандик, Салтанат икки дугонаси билан келиб қолди. Оёғида пушти ранг босоножка, эғнида нафис хонатлас кўйлак, бир ўрим йўғон қора сочи белига тушиб турган бу қиз ҳатто ёнидаги истараси иссиққина дугоналари олдида ҳам гўё Зуҳра юлдузидай чарақлаб ажралиб турарди.

Оппоқ лўппи юзи, шўх қуралай кўзлари кулиб, аллақандай порлаб турар, ўзи ҳам дуркингина бир қиз эдики, дафъатан мен уни бир ёқдан практикага келган студенткамикин, деб ўйлабман. Аммо шу маҳал, ёнимдаги йигитлардан бири:

— Уни қара!— деди кўзини қисиб.— Эндигина саккизинчини битирди-ю, аммо аллақачон...

Йигит тилга олиб бўлмайдиган бир сўзни айтиб, хандон отиб кулди.

Шундан кейин Салтанатни ўнинчи синфни битирувчилар кечасида (бу тўйга одатдагидай ҳаммамиз йиғилган эдик) кўрдим.

Салтанат яна ҳам очилиб, тўлин ойдек чарақлаб, шундай яйраб-яшнаб кетган эдики, қараган сайин қарагинг келарди. Лекин кеча давомида у ёнидаги новча, қотма йигитдан бир қадам ҳам силжи-мади. Ҳатто ўша йигитдан бошқа йигитлар билан танцага ҳам тушмади. Бу бошқа йигитларнинг гашини келтирар, дилларида ҳасад уйғотар, бироқ бунга ҳеч бир асос йўқ, чунки Салтанатнинг ўзи бошқа қизлардан қанчалик ажралиб турса, унинг йигити ҳам бошқа йигитлар орасида шунчалик кўзга ташланиб турар эди: нафис тўлқинланиб, чап қоши-гача тушган қалин қоп-қора сочи, келиш-ган қийғир бурни чеҳрасига аллақандай жасорат бағишлаган, худди қизларни-кидай катга қора кўзлари эса, аксинча, чеҳрасига аллақандай маъсумлик бахш этар эди.

Йигитнинг исми Қулаҳмад эди. Мен уни сал танирдим. У биздан уч-тўрт синф юқори ўқиган, мактабни тугатгандан кейин армияга чақирилиб, яқиндагина қайтган эди.

Гоҳо мен Салтанат билан Қулаҳмад бир-бирларига мулойим жилмайиб қараганларини кўриб қолардим. Шундай

пайтларда икковни ҳам қандайдир нурга чўмилиб, гўё баҳорда, бир кечада гулга кирган ниҳолдай яшнаб кетарди назаримда.

Шундан беш-олти ой кейин, ноябрнинг охирларида институтимиз қишлоққа ёрдамга чиқди-ю. Салтанатни Мўминининг бригадасида учратдим.

Суриштириб билсам, ёзда Салтанатларнинг тўйлари бўлган, иккиси ҳам колхозда қолган — Қулаҳмад бригадда табелчилик қилар, Салтанат теримчи бўлиб ишлар экан.

У баҳордагидан хиёл ўзгарган, оппоқ лўппи юзлари қуёшда куйиб қорайиб кетган, бироқ ўзи илгаригидай қувноқ, ҳатто олов эди, доим кулиб, сўзилиб турадиган шўх қуралай кўзлари ҳамон юракларни жизиллатар, жарангли кулгиси дилларни қитиқлар эди.

Уша йили у ўн тонна пахта теришга ваъда берган, биз борган куллари ваъдасини бажариш арафасида турган экан.

Дарҳол суратини олдим, кичикроқ бир лавҳа ёзиб газетага юбордим.

Менинг омадим юришиб турган эканми, ё Салтанатнинг бахти чопган экан.

ми, пшқилиб, бир ҳафта ўтар-ўтмас унинг кулиб тушган сурати ва каминанинг лавҳаси (лавҳага «Жарқудуқ чевари» деб ном қўйишибди) газетанинг биринчи саҳифасида босилиб чикди.

Уша куни кечқурун Қулаҳмад мени уйларига таклиф қилди.

Улар идоранинг ёнгинасида, икки хонали шинамгина бир уйда туришаркан. Бизни Қулаҳмаднинг опаси — олтмиш-олтмиш беш ёшлардаги мулоийм бир кампир қарши олди. Келин-куёвнинг хонаси бўлса керак, бежиримгина безатилган хонага жой қилиб, олдимишга дастурхон ёзди.

Қош қорайиб қолганда даладан Салтанат ҳам қайтиб келди. У келиши билан ҳовлига мисоли жон кириб, уйнинг файзига файз қўшилди. Елиб-югуриб ўчоққа олов ёқди, бир лаҳзада жаз-буз қилиб, ўртага бир лаган қовурма палов келтириб қўйди. Қулаҳмаднинг «яримта»си бор экан, у ҳам очилди.

Ярим кечагача чақчақлашиб ўтирдик. Яримтанинг кучиданми, ё Салтанат билан Қулаҳмаднинг иноқлиги, гоҳо кўзимни шамғалат қилиб жилмайиб қўйиш-

лари, эҳтиросли боқишлари кўнглимга жия-жия теккан эканми, ишқилиб, кетаётиб: «Қиройи турмуш шундай бўлсада!» деган гап кўнглимдан ўтгани эсимда.

Менинг лавҳамдан кейин Салтанат тўғрисида бошқа газеталарда ҳам бириккита хабарлар чиқди-ю, шу-шу бир ҳафтада машҳур бўлиб кетди.

Шундан кейин Салтанатни ҳам, эрини ҳам бир йилча кўрмадим. Фақат бултур ёзда, ўшанда ҳам машинада ўтиб кетаётиб, Салтанатга узоқдан кўзим тушиб колди: у оёғида этик, елкасида кетмон, бир гуруҳ қизлар орасида, кўча бўйидаги пахтазорда кетиб борарди.

Бу йил гоҳ Матлуба, гоҳ бошқа ишлар билан бўлиб қишлоққа умуман боролмадим; Салтанат эса ёдимдан ҳам чиқа бошлаган экан, бундан икки ҳафта олдин редакцияга келган бир хабар эсимга солди.

Хабарни ўқиб, кўзларимга ишонмадим. Унинг номи ҳам бўлакча — «Меҳнатни «роҳат»га сотган танноз!» бўлиб, «роҳат» сўзининг қўштирноқ ичига олингани ниҳоятда таажжублантирди.

Хабарда гап Салтанат ҳақида борар-

ди. Гўё у дсярли бир йилдан бери колхозда ишламай қўйган, эридан ҳам ажраб кетган, яқиндан буён эса, соф меҳнат орқасида эришган яхши номига доғ тушириб, сельпо ошхонасида буфетчилик қила бошлаган, ҳатто ёш йигитларни йўлдан уриш даражасига бориб етган эмиш!

Агар хабарнинг тагида Маҳмуднинг имзоси бўлмаса, бу гапларга сира ишонмасдим!

Маҳмуд колхоз кутубхонасида мудир бўлиб ишларди. Гарчанд, қиёфасидан техникумни тамомлаган кап-катта йигит эмас, гўё саккизинчи синф ўқувчисига ўхшаб кўринса ҳам, ўзи анча босиқ, ишчан, штатсиз мухбирларимиз орасида энг пухта, энг сермаҳсул ва ишончлиларидан ҳисобланар эди.

Мухбирликдан ташқари шоирлиги ҳам бор, ҳар келганимда қўлимга дафтар-дафтар янги шеърларини тутқазар, умуман, содда, софдил бир йигит эди!

Хабарни ён чўнтакка солиб, эртасига ёқ йўлга тушдим.

Қишлоққа келишгач билан ҳаммадан бурун Маҳмудни топиб олдим. Кутубхо-

наһинг зах, ним қоронги хонасига кириб олиб, бир соатча гаплашдик.

Маҳмуд хабарга қўшимча қилиб, шунақа нарсаларни гапириб бердики, қулоқларимга ишонмадим.

— Бўлмаса...— деди Маҳмуд, кўзойнаклари устидан юзимга жиддий тикилиб.— Наҳот турмушимизда ҳанузгача хотин-қизларга нисбатан бой-феодалларча муносабат мавжудлигини кўрабила туриб аёл кишини қорзалаб ёзсам? Мажбур бўлдим, сабаб — бутун қишлоқ норози. Ешларга салбий таъсир кўрсатяпти. Умуман... сиз кўрган Салтанатнинг соясига ҳам ўхшамайди у ҳозир. Жа... бошқача бўлиб, очилиб кетган...

Маҳмуднинг оёғин, заҳил юзига қон тепди, пешонаси, бурпининг учини мунчоқ-мунчоқ тер босди.

Мен:

— Балки эри... — деб эътироз билдирмоқчи бўлган эдим, Маҳмуд қўлини силтади:

— Қўйинг ўша ландавурни! Унга қолса Салтанатхон шу бугун қайтиб келса-ю, у оёғига йиқилса!

— Бўлмаса нега бунақа айниб қолди?

Шамол бўлмаса теракнинг учи қимирламайди, ахир!

— Сабаби... — Маҳмуд пешонасини силаб кинояли жилмайди. — Қишлоқда ҳар хил гап юрибди. Утган йили қишда тоби кочиб, бир-якки ой шаҳарда — касалхонада даволанган. Нима бўлса ҳам ўшандан бўлган. Одамларнинг гапига қараганда, касалхонанинг бош врачси билан ҳам ҳалигидақа...

— Нима керак, бунақа миш-миш гийбатларни гап деб гапириб? Сиз мухбирку, ахир!

Маҳмудники ҳам тутиб кетди чоғи, лаблари титради:

— Майли! Энди индамаганим бўлсин! Бу ёғини ўзингиз ҳал қилинг! Аммо бироқ сўзим ёлғон чиқса, калламини олинг!

Бир ўйим тўғри Салтанатнинг олдига бормоқчи ҳам бўлдим, бир оё мулоҳазадан кейин аввал колхоз раҳбарлари билан учрашишни, қолаверса, Қулаҳмаднинг қўйнига қўл солиб, у ёқ-бу ёғини суриштириб кўришни маъқул топдим.

Колхоз раиси яқиндагина сайланган, илгари райкомда ишлаган Камол деган ёш йигит эди. Шаҳарга келиб-кетиб турадиган ҳамқишлоқларимдан уни анча

уддабурон, бамаъни йигит, деб эшитган бўлсам ҳам, ўзини яхши танимас эдим. Партия ташкилотчиси эса, бизнинг қишлоқдан чиққан, бир маҳаллар районда женотдел ҳам бўлган Ҳалима опа деган соддагина бир аёл эди.

Мен аввал Ҳалима опа билан учрашмоқчи бўлдим. Бироқ бяхтга қарши Ҳалима опа ҳам, раис ҳам идорада йўқ — икковлари ҳам районда экан. Фурсатни бой бермаслик учун Маҳмуд билан маслаҳатлашдим-да, Мўмин аянинг бригадасига кетдик.

Бу бригада шийпони қишлоқнинг чеккасида, шаҳарга борадиган тош йўlining шундоқ бўйида эди.

Биз борганда тушки овқатни еб бўлган теримчи аёллар қоп-қанорларни елкаларига ташлаб, бирин-кетин пахтазорга кириб кетишмоқда эди.

Бригада бошлиғи Мўмин ая билан Қулаҳмад шийпоннинг кунгай томонида элдигина овқатланиб бўлиб, ҳисоб-китоб қилишаётган экан.

Қулаҳмадни кўриб юрагим беихтиёр «шиғ» этди. Афт-ангори ҳам, аҳпол-руҳияси ҳам жуда ғариб эди: соч-соқоллари ўсиб, юзлари қорайиб кетган, бир маҳал-

лар чехрасига мардлик ва жасорат бағишлаган қийғир бурни сўррайиб қолибди. Бошида эски дўлли, эғнида кир пахтали фуфайка, қандайдир жуда чўкиб кетган, фақат қизларникига ўхшаган катта, бурунгидай чиройли маъюс кўзаларигина худди нажот кутгандай жовдираб турар эди.

У мени кўрганда ўша масъуд дамлари эсига тушиб кетдими, ё бошқами, ишқилиб, бирдан кўзлари чақнаб, ўрнидан ирғиб турди, қўл қовуштириб салом берди. Мўмин ака ҳам мийиғида жилмайиб, худди ёши улуг одамни қарши олаётгандай, пешвоз чиқди:

— Э, келинг, мулла, келинг!..

Қулаҳмад дарҳол чой-пой тараддудига тушди. Биз Мўмин ака билан у ёқ-бу ёқдан, кўпроқ пахта ҳақида, бригада планини бажара оладими-йўқми, шу тўғрида суҳбатлашиб ўтирдик.

Мўмин ака чиндан ҳам қўйдек ювош, исми жисмига монанд жуда мўмин-қобил бир одам эди. Лекин омади кетган эканми («Бир бахтингиз чопмаса, шунақа булар экан, мулла!»), ё бошқами, ишқилиб, бултурдан беря планини бажара олмай кўнгли чўкиб қолган эди.

Қулаҳмад патнисда иккита нон билан бир чойнак чой олиб келди, рўпарамизга чўккалаб, чой қуя бошлади.

У келгандан кейин гап ўзилди-да, ўн-гайсизланиб жим қолдик. Охири ўзим сўз очишга мажбур бўлдим:

— Хўш, бу қандоқ бўлди, Қулаҳмад ака? Салтанат масаласини айтаман...

Қулаҳмад кўзлари жавдираб қандайдир аянчли жилмайди, дўпписини бошига ишқалаб, жойнда бир қўзғалиб қўйди.

— Ҳа, энди,— деди дудуқланиб.— Билмасак... Шу... Шундоқ бўлди-ку!

— Шундоқ бўлишига сабаб? Эҳтимол...— зўрма-зўраки кулдим.— Эҳтимол, бой-феодалларча муомала қилгандирсиз?

Қулаҳмад ялт этиб юзимга қаради. Катта маънос кўзлари тўсатдан ғалати чарақлаб кетди.

— Мана, дастурхон устида ўтириб-миз!— деди у, алам-изтиробга тўла ҳазин овоз билан.— Икки йил бир ёстиққа бош қўйиб ақалли бир марта санлаган бўлсам, йигит ўлай, мулла ака!

Қулаҳмад шундай фиғони чиқиб, шундай куйиниб гапирдики, вужудим жимирлаб, аламли кўзларидан кўзимни олиб қочдим.

Уртага яна жимлик чўкди. Назаримда, Қулаҳмад йиғлаб юборадигандай туюлди. Пайқаб ўтирибман. Маҳмуд бир-икки марта: «Хўш, ака, энди инондингизми?» дегандек зимдан қараб қўйди, бироқ мен индамадим, бир нима дейишга тилим ҳам бормади, чунки, фавқулодда кўтарилган зўр довул ёш ниҳолли қандай эгса, бу мусибат ҳам Қулаҳмадни шундай эгиб қўйгани усиз ҳам кўриниб турарди. Ниҳоят, Мўмин ака томоқ қириб, бир йўталиб олгандан кейин:

— Энди, ўзингиздан қолар гап йўқ, мулла,— деди босиқ оҳангда.— Бугунги сиёсатда хотин-қизларга бир нима деб бўлмайди-ю, аммо-лекин нафсиламрнини айтганда, Қулаҳмадда гуноҳ йўқ. Бир йигит шунчалик бўлар, мулла. Бир ярим-икки йил муроса қилиб бир оғиз ёмон гапирганини билмайман. Тагин билмадик — ҳозир хотинларнинг даври келган!

Гарчанд вазият қанчалик оғир бўлса ҳам, шундай кулгим қистадик, ўзимни араб босдим. Айни маҳалда ортиқча гапга ҳам ўрни қолмаган эди.

Биз қўзғалдик. Хайрлашаётганимизда Қулаҳмад:

-- Энди... ўзингиздан қолар гап йўқ,

мулла вака,— деги, этигининг учи билан ер чизиб.— Салтанат сизни жуда иззат қилади... Этиги билан бир гаплашсангиз. Майли, мен тайёр. Майда-чуйда гап-сўзларни эшитмаган бўла қолай, инсофга келсин.

Тўғриси айтсам, Қулаҳмаднинг гапи менга унча ёқмади: Ахир йигит деган ҳам шунақа бўладими? Қадр-қимматини билмаган бир кимса олдида ўзини шунчалик ерга урадими? Йигитлик ғурури, иззат-нафс дегандан зиғирдек борми ўзи унда?

Бу хаёл кўнглимга келса ҳам, дард устига чипқон бўлмасин деб, индамай қўя қолдим.

Шийпондан чиқиб, тош йўлга яқинлашганимизда ён томондаги пахтазордан бизга қараб келаётган уч-тўртта қиз-жувонларни кўрдик. Олдинда ҳали Амина опа бригадасида кўрганым тракторчи қиз Юлдузхон келмоқда. Бошқа қизлар бизни кўрганда аллақандай ийманинқираб қолишди, у эса қадди-қоматини яна ҳам хушбичим қилиб кўрсатган бежирим этикчаси билан қовжираган ғўзапояларни ғарч-ғурч босиб, дадил юриб қелди-да, бирдан тўхтаб:

— Салом, ўртоқ мухбир!— деди юлдуздек чарақлаб турган шўх, қора кўзларини сал сузиб. Қизнинг комбинезон ярашиб тушган хушбичим қомати, солдатларча битта-битта қадам ташлаб келиши, кулимсираб гапириши менга жуда ҳуш ёқиб тушди-ю, беихтиёр жилмайдим:

— Салом, синглим, келинг.

— Келдик,— деди Юлдузхон ва истиқола қилиб узоқроқда тўхтаган дугоналарига ўгирилди:

— Вой, мунча ҳурнаймасаларинг? Келиб кўришинглар ақалли...

Шу пайт орқадан бўш араванинг тарақ-туруғи эшитилиб, қизнинг сўзи оғзидан қолди.

Биз қайрилиб қарашга улгурмасданоқ ёнимизга қўш от қўшилган шотилик аравани келиб тўхтади. Аравада Мўмин ака ўтирарди. У пишқириб юлқинган отларни базўр тўхтатди ва учлари пастга осилган яккам-дуккам мўйловлари тагидан жилмайиб, тракторчи қизга юзланди:

— Хўш, Юлдуз қизим, қундуз қизим, мулла акасини кўргилари келти-да, лаббай?

Узоқроқда турган қизлар уялишиб

юзларини тескари буриб олишди. Юлдузхон эса, аксинча, гурур билан бош силкиди:

— Ҳа, бир кўрайлик девдик!

Мўмин ака дўпписини тўғрилаб, қошини учирди:

— Ҳа, кўрса арзигудек йигит. Аммо лекин... айтадиган гапларинг борми? Бўлса айтиб қолинглар, қизларим.

Юлдузхон ҳамон кўзларини сал қисиб юзимга тикилиб турарди.

— Қани-қани, оппоқ қизларим, гапларинг бўлса айта қолинглар,— деди Мўмин ака.— Мулла махтал бўлиб қолма-синлар, Юлдуз қизим.

Юлдузхон индамади, у ҳануз кузиш мендан олмасди. Унинг бу қарашидан аллақандай бўлиб кетдим:

— Рост, гапларинг бўлса, марҳамат, айтинглар.

— Йўқ!— деди қиз тўсатдан.— Шунчаки...— Унинг қоп-қора ингичка қошлари чимирилиб, лабларининг четида галати табассум жилва қилди.— Шунчаки... Сизни бир кўриб қўйгани келувдик, мухбир ака!

У кескин бурчлди-да, чопқиллаганича ўзини дугоналарининг даврасига урди.

Қизлар ҳам худди бир нимадан чўчиб кетган қушлардай «гур» этиб, пахтазорга шўнғишди.

Мен бир лаҳза анграйиб, қараб қолдим, назаримда, қизларнинг бу қилиғи бежиз эмас, бу ерда қандайдир бир сир бордай туюлди.

Шу пайт Мўмин ака қамчисини чарсиллатиб қолди:

— Бу ҳам ўшанинг касофати, ҳамма ёш-яланғи йўлдан уриб бўлди, беҳаё!.. Қани, чиқинг аравага, мулла!

Мўмин ака азбаройи кулиб кетганидан бўлса керак, қишлоқ кўчаларига кириб борганимизча оғиз очиб лом-мим демади, бироқ аравадан тушаётганимизда қўлтигимдан ушлаб четга бошлади.

— Мен сизга яна бир гап айтай, мулла,— деди у, бўйнини қашиб,— худо йигит одамга бунақасини рўпара қила кўрмасин. Тунов куни буфетнинг олдидан ўтиб кетаётсам, қаршимдан чиқиб қолди денг. Қошини учириб: «Юз грамм отиб кетинг, почча!» деса бўладими! Олпоқ соқолим билан-а!— У киртайган кўзларини қисиб ва бошини аламли чайқаб кулимсираб қўйди.— Аммо-лекин йигит ўзи ярашишни хоҳлабди — бир нима де-

ёлмаймиз. Узингиздан қолар гап йўқ, ука, бригадада ёш қизлар кўп, ишқилиб, ўшаларга касофати тегмаса бўлди бизга.

Афтидан, у Салтанатнинг бригадага қайтишини хоҳламас, айни замонда Қулаҳмаднинг кўнглига озор беришни ҳам истамас эди.

Ростини айтсам, Мўмин аканинг бу гаплари дилимга бир оз шубҳа солиб кўйди. Ахир бизда гоҳо арзимаган нарсаларга аёл кишининг номини ёмонга чиқариш ҳоллари йўқ эмас-ку? Мўмин ака ҳам ўша эски ақидаларнинг таъсирида гапирмадимикан бу гапларни? Бўлмаса, наҳот битта гапга, эҳтимолки, ҳазил гапга шунча маъно бериб, катта сирдай четга тортиб, қулоғимга шивирлаб юрса?

Айни маҳалда бунинг ҳаммаси хаёлимни китиқлаб, кўнглимдаги қизиқишни тагин ҳам алангалатиб юборган эди. Хуллас, бу сафар идорага киришга ҳам сабрим етмасдан, тўғри сельпо ошхонаси томон йўл олдим.

Маҳмуд ёнимда ўрдак юриш қилиб, йўрғалаб борар, гоҳо-гоҳо кўзойнаклари устидан қараб қўяр эди. У йўлда, аравада келаётганимиздаёқ бир-икки марга чўнтагидан қалин ён дафтарининг учини

чиқариб кўрсатиб қўйди. Бу шеърлари бўлиши керак, афтидан, менга кўрсатишга ошиқар, лекин гап очмаганимдан кейин айтишга ийманар эди.

Сельпо ошхонаси катта кўчанинг муолишида, бурунги замондан қолган болохоналик уйда эди. Уйнинг биринчи қава-тида катта дўкон, болохонада эса ошхона билан буфет жойлашган эди.

Биз идорадан сал ўтмасданоқ дўкон томондан радиола овози эшитилди.

— Уш! Салтанатхон! — деди Маҳмуд, маъноли кулимсираб.

Болохонали уйга яқинлашганимизда, у қандайдир безовталаниб, типирчилаб қолди, назаримда, Салтанат билан учра-шишдан қўрқаётгандай туюлди.

Дўконнинг ёнидан ўтаётганимизда те-пада, буфетнинг эшигида, эгнида сур-ранг макингош, қўлида похол шляпа, қадди-қомаги келишган, қотма, новча бир йигит кўринди. Йигитнинг қора ма-гиздан келган чўзиқ юзи, катта қийғир бурни, айниқса, қош-кўзилинг қоралиги уни бир оз лўлига ўхшатиб кўрсатар, ла-бининг четидаги пичоқ тилгандай ингич-ка, чуқур тиртиғи негадир бу ўхшашлик-ни тагин ҳам кучайтирган эди.

Маҳмуд уни кўриши билан галати бўлиб кетди.

— Ия, Камол ака-ю!— шилшиди у.— Қаранг, ҳали бизга, районга кетди дейишувди, бу ёқда юрибди-ку? Миш-мишларда жон бор эканда бундан чиқди.

Миш-мишларда жон борми-йўқми, буни билмадиму, бироқ, бизни кўрганда Камол ака ҳам хиёл ўнғайсиаланиб қолгандай бўлди. Пастга тушиб кўришаётганида эса, лўлиларга ўхшаган мардон қиёфасига мос тушмаган уятчанлик билан қулоқларигача қизариб кетди.

Мен ўзимни таништириб, жўрттага идорада бўлган гапни айтувдим, у негадир баттар қизариб, қисилиб-қимтиниб қолди:

— Йўқ-йўқ,— деди у қоп-қора, қалин қошларини чимириб.— Районда нима қиламан? Шу ерда... жиндек овқатланай деб... Марҳамат, мен тайёр,— қўшимча қилди у.

— Раҳмат, олдин Салтанат билан гаплашиб олайлик.

— Яхши, мен идорада бўламан,— деди Камол ака ва шошиб хайрлашди.

Мен зинапояга оёқ қўйишим билан юрагим бирдан орзиқиб кетиб, юзимга

иссиқ қон тепди: болохона эшигида Салтанат турарди!

Оёғида пошнаси баланд бежирим қизил туфли, эғнида оҳори тўкилмаган оқ халат. Яна бу халат шундай усталик билан тикилганки, анча тўлишган қадди-қоматини, туртиб чиқиб турган кўкрагини кўз-кўз қилгандек. Бунинг устига, қуралай кўзларини, лабларини шундай нафосат билан бўяган, сочларини эса пешонасига тушириб, ҳаво ранг капрон дуррача билан томогининг остидан шундай тинғиганки, ҳар қандай йигитни ҳам маҳлиё қилиб қўяди десам, лоф бўлмас.

Салтанат мени кўриши билан бир оз тилирчилаб, довдираб қолди. Ҳар ҳолда менга шундай туюлди. Лекин бу бирдақиқагина давом этди, кейин ҳушини йиғиб олди шекилли, қўлларини орқасига қилиб, эшикка суянди-да, кулимсиради.

— Ия, келинг, Учқун ака! Оламда бормисиз? Сизни ҳам кўрадиган кун бўларкан-а, ёзувчи ака?— деди, қошларини галати учириб.

Пешонамдан совуқ тер чиқиб кетди! Хайрият, Маҳмуд жавоб топиб қутқариб қолди:

— Ана меҳмон йўқлаб келганда бир пиёла чойингиз борми, ё?..

— Марҳамат, чой-пойни билмадиму, бироқ юзта-юзтадан доим топилади!— Салтанат бошини сидкитиб бир кулдидя, лип этиб ичкарига кириб кетди.

Зинадан чиқар эканмиз, Маҳмуд этилиб юзимга қаради ва маънодор жилмайди.

— Қошини учиршини кўрдиларми? Жа...

Жеркиб ташладим:

— Нима керак шу гап? Ё ҳасадинг кел-яптими сенга қошини учирмагани учун?

Маҳмуд қулоқларигача ловуллаб, пишиллаб қолди, аммо индамади.

Буфет деганлари энига уч, узунига тўрт метр келар-келмас торгина бир хона эди. Хонанинг ўртасида озодагина оқ дастурхон ёпилган учта стол турар, тўрда, ёғоч тўсиннинг орқасида катта эски буфет бўлиб, буфетга ранг-баранг шишалар терилган, беш-олти банка консерва, папирос ва бошқа майда-чуйдалар ҳам қўйилган эди.

Ёғоч тўсиннинг бир четида пластинка жойланган қутичаси билан «Белорусь» приёмниги турарди.

Биз кирганда Салтанат устунга суянган қолда пешонасига тушган жингалак сочларини тўғрилаб, ҳаво ранг дурасини қайта танғимоқда эди. Шу пайт унинг оплоқ нозик бармоқларида ялт-ялт чақнаган ёқут кўзли тилла узукка кўзим тушди.

Биз киришимиз билан у қаддини ростлаб, кулимсиради.

— Марҳамат, ёзувчи акалар! Тўрға чиқинглар!

Ажабо! Наҳот кўзларини айёропа сузиб кулиб турган бу ёш жувон мен яхши билган, бир оз шўх, чўрткесар, айни замонда ниҳоятда ифбатли, меҳнатчан Салтанат бўлса?

Салтанат узига кандайдир ярашиб тушган уғри тишини кўрсатиб, Маҳмудга қараб жилмайди.

— Кечирасиз, сизга қайсиендан қуяй, ўртоқ тонг юлдузи?

Маҳмуд яна бояғидай типирчилаб, ўзини қўядиган жой топмай қолди.

— Тонг юлдузи?— тушунмадим мен.

— Ҳа, бу акамлар колхозчи қизлар тўғрисида доим газетатага «Тонг юлдузлари» деган мақола ёзганлари ёзган. Шунга айтаман-да!

У бизни мазах қилаётганига энди шубҳа қолмади. Тўрдаги столга утиб ўтирдим.

— Менга қаранг, Салтанатхон, сиз билан бир жиддий гаплашсак деб келудим.

— Ростдан-а?

— Бу гапнинг куладиган жойи йўқ-ку?

— Нега энди куладиган жойи бўлмас экан? Наҳот шундай чиройли, ёш жувон билан жиддий гаплашмоқчи бўлган ёш йигит ёлғиз келмасдан, шеригини бошлаб келса?

Боядан бери ундан сира кутмаган гапларни эшитаётган бўлсам ҳам, бунчаликка боришини тасяввур этмаган эдим. Уят ва гаяздан қарахт бўлиб, анчагача тилим гапга келмай қолди. Салтанат эса қуралай кўзларини сал сузиб, кулимсираб турарди. Афтидан, Маҳмуднинг ёзганлари, ҳамқишлоқларимнинг миш-мишлари бежиз эмас, у билан гаплашиб ўтиришнинг фойдаси йўқ эди!

— Хўп, майли бўлмаса,— дедим ниҳоят.— Агар гаплашишни хоҳламасангиз, нима ҳам дердим.

Мен Салтанатнинг яна бир нима деб

пичинг отишини, ё мазах қилишини кутган эдим, бироқ у тўсатдан бошини кескин силкиди-да, лип этиб келиб рўйарамга ўтирди.

Энди чақнаб турган қуралай кўзларининг, билинар-билиномас бўялган лабларининг четидаги бояги хиёл шўх, хиёл кинояли табассум ўчган, қиёфаси кескин эди.

— Мен билан гаплашиб нима қилардингиз?— деди у, қўлларини иягига тираб.— Бор гапни Мўмин акангиздан сўраб қўя қолмабсиз-да?

Бейхтиёр кулимсирадим.

— У киши билан ҳам гаплашдик.

— Гаплашган бўлсангиз бўлти-да. Мендан нимасини сўрайсиз?

Мен ўзимни босиб, хаёлимни йиғиб олиш учун бир оз сукут сақлаб, бир-икки йўталиб қўйдим.

— Ҳар ҳолда бир-биримизни таниймиз,— дедим ниҳоят.— Сизнинг ҳақингизда биринчи марта газетага ёзган ҳам мен эдим.

— Раҳмат.

— Шундан кейин номингиз чиқди, эл-юртга танилдингиз...

Салтанат тўсатдан қўлларини иягидан

тортиб олди, тилла узук чақнаган оппоқ, нафис бармоқлари билан столни асабий черта бошлади.

— Биламан, илтарин яхши эдим, одобли эдим. Иш кўрсатиб номим чиққан— бунням биламан. Бироқ.. мумкин бўлса, тинч қўйинг мени, акажон! Ном ҳам керак эмас менга, шон-шуҳрат ҳам.

— Нега? Ахир...

— Негалигини тушунтириб бергандир, ўша Мўмин акангиз? Қолгани бўлса Қулаҳмад акангиздан сўранг. Ундан қолганини...— Салтанат кўзлари чақнаб Маҳмудга юзланди.— Ундан қолганини мана... «тонг юлдузи» айтиб берар!

Мен зимдан Маҳмудга кўз ташладим. У бошини қўйи солиб, стол устидаги ушоқ вонни юмалатиб ўтирар, қулоқлари ҳамон довуллаб ёнар эди.

— Мен ҳайронман.— дедим ниҳоят.— Эҳтимол, биз янглишаётгандирмиз. Бироқ инсоф билан айтганда, Қулаҳмад акага ҳам осон эмас. Шундай мўминмулойим, камтар йигит...

Салтанат эрининг исмини айтишим билан лаблари титраб, юзидан қон қоча бошлаганини кўргач, олдини олишга ҳаракат қилдим:

— Балки мен билмасман. Агар ёмон бўлса, сизга бой-феодалларча муносабатда бўлса...

— Бой-феодалларча муносабат эмиш! Қўлидан келса қилади-да бой-феодалларча муносабатни ҳам!

— Бўлмаса гуноҳи нима унинг? Уму-ман... Ким билан гаплашсак кўнглингиз тўлади? Ҳалиги олифта раис биланми? Уша йнгит...

Сўзим оғзимда қолди. Раиснинг исми-ни тилга олишим билан Салтанат худди чаён чаққандай ўрнидан сакраб турди:

— Йўқ! Тинч қўйинг раисни! Ишониб бўлармиди олифта раисга?! Ундан кўра... боринг тагин ўша Мўмин ака-нига!

Бу гап усиз ҳам тўлиб турган сабр косамни тоштириб юборди-да, беихтиёр ўрнимдан туриб кетдим.

— Менга қаранг!— дедим бўғилиб.

— Раҳмат, қараб бўлдим!

— Ҳаддингиздан ошибсиз, Салтанат-хон. Ҳали ҳам бўлса сиздақа юзта буфет-чидан битта Мўмин ака яхши, чунки...

Салтанат гапимнинг охирини эшитма-ди, тўсатдан юзи оппоқ оқариб кетди.

— Яхши бўлса, боринг, мақташингиздан қолманг ўша ойим супургини!—деди титраб ва югуриб бориб эшикни шартта очди:

— Жўнанг иззатингиз борида? Бўлмаса ҳозир дод соламан!

Кейин ҳар эслаганимда бир кулиб юрдим! Шунақаям юрагим ўйнаб, капалагим учиб кетибдики, эшикдан бамисоли ўқдай отилиб чиқибман! Қарасам, Маҳмуд мендан ҳам бурун отилиб чиққан экан!

Аввал ғазабим қайнаб, дар-дар титрадим. Вужудимни ларзага солган бу титроқдан анчагача қутула олмадим. Кейин аста-секин титроқ босилиб, кулгим қистай бошлади. Ниҳоят, бошини ликиллашиб, йўрғалаб бораётган Маҳмудга қараб хохолаб кулиб юбордим. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг: кечагина сиздан истиҳола қилиб, кўрганда уялганидан ўзини қаёққа яширишини билмай юрган бир қиз бугун сизни шундай беҳурмат қилса! Ҳаттоки, ёш боладай калака қилиб ҳайдаб чиқарса!

Албатта, бир оздан кейин кулги босияди-ю, хаёлимни оғир ўйлар чулғаб олди: ахир, бунинг ҳаммаси ёшлар ора-

сида одобсизлик ва ахлоқсизлик кучайиб бораётганидан далолат бермайдими?

Тўғрисини айтсам, шу маҳалгача катталардан шунақа гаплар эшитсам, ёшларнинг ахлоқсизлиги тўғрисида биров бир нима деса, гашим келарди, ҳатто жеркиб ташлардим. Бунинг ҳаммаси «чолларга хос» бир нарса эканлигини куйиб-пишиб исбот қилардим, ё илжайиб қўя қолардим. Аммо Салтанат билан бўлган тўқнашув кўзимни очди, биз кўп нарсаларга енгил қарай бошлаганимизни кўрсатди. «Эскилик сарқитлари билан курашамиз», деб юриб, кўп ажойиб анъаналардан айрилиб қолганимиздан далолат берди!

Маҳмуднинг бунчалик куюнишига, Мўмин аканинг бунчалик ташвишланишига шундагина тушунган эдим. Ҳа, улар ҳақ: Салтанатни шу ҳолда қолдириш унинг ўзига фойда келтирмаганидек, бутун қишлоқ ёшларининг ахлоқига ҳам ёмон таъсир қилишига шубҳам қолмаган эди!

Кечқурун идорага бордим.

Ҳалима опа ўз кабинетида экан, анча гаплашиб ўтирдик.

У кейинги бир-икки йилда хийла қа-

риб қолган, юмалоқ тўла юзини, кўзларининг четини ажин босган, бироқ ўзи бурунгидай сўзамол ва чўрткесар, айни замонда жуда содда ва оқ кўнгил эди.

Салтанат тўғрисида фикримиз бир жойдан чиқди.

— Мен ҳам қўрқиб юрувдим, ёш-ялангга ёмон таъсир қилаётганини кўриб,— деди у.— Яхши қилибсан келиб!

Бирга Камол аканинг олдига чиқдик.

Бу сафар раис тушда кўрганимизгидан ҳам хушбичим, айни маҳалда жуда ёш кўринди кўзимга.

Мен унга Салтанат тўғрисида ёзмоқчи эканимни жўрттага очиқ айтмадим. Лекин хайрлашаётиб учини чиқаргандим, шунга ҳам бир сапчиб тушди.

— Билмасам энди,— деди худди кўзимга тўғри қарашга юзи чидай олмаган одамдай ерга тикилиб.— Нима қилибдики, шунчалик...

Мен сўзини бўлдим:

— Бундан чиқдики, бу юриши тўғри экан-да? Шунақачи?

Камол ака индамай қолди.

«Ёш бўлсалар ҳам ўрганибдилар-да баъзи эски раисларининг қилгини!— де-

дим ичимда.—Тагин бу киши халққа ота-хон бўлмоқчи эмиш!»

Жаҳл устида бир нима деб юбормаслик учун тишимни тишимга қўйиб совуққина хайрлашдим. Орқамдан Ҳалима опа ҳам чиқди.

— Бу ёққа қара, бир оғиз гап бор,— деди у.

Биз яна партия ташкилотчиси кабинетига кирдик. Назаримда, бу сафар Ҳалима опа нимадандир ташвишланиб, талласага тушиб қолгандай кўринди.

Мени диванга таклиф қилиб, ўзи ёнимга ўтирди.

— Қишлоқда майда-чуйда миш-миш гаплар юрувди,— деди у.— Мен бу гапларга инонмасдан, айтган одамларни койиб берган эдим...

Мен унинг нима демоқчи эканини тушуниб, беихтиёр жилмайгандим, Ҳалима опа:

— Сенга ҳам айтишдимми?— деб кулди-да, очилиб кетди:— Одамлардан эшитгандирсан — халқ раисимизни жуда яхши кўриб қолди. Еш бўлса ҳам пишиқ чиқди: ишбилармон, мўмин-мулойим, бировга сан демайди. Ўзиям механизатор-инженер экан, анча янгиликлар ки-

ритяпти. Бироқ... бу қиз билан гап-сўз бўлса, бутун обрўси ер билан битта бўлади.

— Мақсадингага тушундим, опа.

— Ҳа, балли!— Ҳалима опа эркалаб елкамни қоқиб қўйди.— Ҳозир пайқаб қолдим, олдини олмасак бўлмас экан!— деди у.— Обрўли одам, шу қизни деб иснодга қолмасин.

Мен: «Бировларнинг жуфти ҳалолга кўз олайтириб юрган бир кимсанинг обрўсини ўйлагунча, танобини тортиб қўйсангиз бўлмасмиди», дегим келди-ю, тагин ўзимни босдим.

— Хўп, қўлимиздан келган ёрдамимизни аямаймиз.

— Раҳмат, чироғим,— деди Ҳалима опа.

Хайрлашиб эшикка чиқсам, ҳовлида Қулаҳмад пойлаб турибди!

Бошида пилтаси чиқиб кетган эски дўппи, оёғида йиртиқ-ямоқ этик, эгнида пахтали фуфайка... Шу сабаб бўлдими, ё ўзим ҳам тўлиб турган эканманми, ишқилиб, ёши катталиги ҳам эсимдан чиқиб:

— Бу қанақа юриш?— дедим тутатиқиб.— Бу юришда Салтанат сизни боши-

га урсинми? Умуман... йигитмисиз, ё
латта?

Қулаҳмад шошиб қолиб, атрофига
аланглади.

— Нима бўлди, нима қилди, мулла
ака?

— Нима бўлганини сўрагунча, ўзингиз-
ни бир ойнага солиб кўринг!

— Ҳа энди...— Қулаҳмад бошини осил-
тириб, чуқур тин олди.— Энди бизга...
ясан-тусан на даркор, мулла ака?

— Ясан-тусан даркор бўлмаса... Бу
юришингиз ҳам ози! Ҳали баттар бўласиз!

Бу гапни айтишга айтдим, аммо худди
қизларникидек жавдираб турган маънос
кўзларига, ҳазин нигоҳига кўзим тушиб,
яна кўнглим эриб кетди. Четга тортиб, ан-
ча маслаҳат бердим, йўл-йўриқ кўрсат-
дим.

— Агар гапимга кирсангиз,— дедим
охири,— шу қизни деб куйманг. Худо
ҳақи, тирноғингизга ҳам арзимади!..
Ўзингизни қўлга олинг бир оз. Қаддинг-
изни тутинг. Қийининг. Ҳарбий хизмат-
дан қайтган пайтларингиздагидай кўк-
рак кериб юринг! Ёшсиз, Ҳали ўн гулидан
бир гули очилмаган қизлар ошиқ бўла-
диган кўркингиз, қадди-қоматингиз бор.

Нима қиласиз ўз қадр-қимматингизни ерга уриб, дўстим!

Қулаҳмад менинг бу гапларимни бошини кўтармасдан индамай эшитди, ammo (жигардан уриб қўйса қийин экан!) бошини секин чайқади.

— Йўқ, мулла ака,— деди синиқ овоз билан.— Бизга энди бошқа севги насиб эмас. Инсофга келса шу, келмаса... Раҳмат сизга, мулла ака.

Ичимда сўкиниб қўя қолдим, ҳатто ҳайрлашмадим ҳам. Бироқ, тўғрисиини айтсам, шу гапдан кейин фельетон ёзиш кераклигига шубҳам қолмади. Ахир ўзингиз бир ўйлаб кўринг, бу ёқда бу бечора ичيني ит тирнаб шу аҳволда юрса-ю, у ёқда ёш раис билан Салтанатхон унақа қилишса? Ким билсин, эҳтимол, бу фельетон уларнинг икковини бир оз ўйлантириб қўяр, эс-ҳушини йўқотган бу бечорага ҳам бир нафи тегар, деган тўхтамга келдим ахийри. Салтанатнинг бунчаликка боришини билганимда... Лекин билганда ҳам айбим нима менинг? Бирор фактни бузиб кўрсатибманми?

Осмонда худди енгил елканлардай секин сузиб юрган сппоқ булутларга тикилиб узоқ ўйладим, лекин қанча ўйламай,

виждоним олдида қизарадиган бир нар- сани тополмадим. Фақат бир нарса, у ҳам бўлса ўшанда тракторчи қиз билан четга чиқиб гаплашмаганим кўнглимга пича шубҳа солар, назаримда, ўша куни унинг йўлга чиқиб туриши бежиз эмасдай тую- лар эди. Қолаверса, фельетоннинг баъзи ўринларида дағалроқ иборалар ишлатиб- ман. Ўйлаб қарасам, «танноз», «сатанг», «нозанин» деган сўзлар кўпайиб кетибди, умуман, фельетонни ёзишда ҳам, ўшанда Салтанат билан учрашганимда ҳам бир оз босиқроқ бўлишим керак эди, қизиш- масам бўларди, лекин... у-чи? У ҳатто гап- лашишни ҳам истамади-ку ахир? Зотан, унинг ўшандаги қилиғи ва айтган гап- ларига бардош қилиш мумкинмиди ўзи?

Бу ўйлардан миям ғовлаб қаддимни тутиб ўтирдим.

Шу пайт пастда, сой бўйида, қирга то- мон секин ўрмалаб келаётган ҳаво ранг «Волга»га кўзим тушди.

«Волга» қир этагигача етгач, чалга, пахтазорга қараб бурилди, бироқ сал юрмасдан тўхтади. Сўнгра эшиги очилиб, бир одам тушди-да, мен томонга кела бошлади. Ким бўлди экан?

Ҳайрон бўлиб ўрнимдан турдим-да, секин пастга туша бошладим. Уч-тўрт қадам юрмасданоқ юрагим «шиг» этди. Раис! Камол ака!

Миямда чақмоқ чақилгандек бир нима «ялт» этди-да, фельетоннинг охириги жумлалари эсимга тушди. «Ҳурматли газетхон, эҳтимол сиз: «Колхоз раиси қаёқларда юрибди, жilовини тортиб қўймасдан бу нозаниннинг?» деб ўйларсиз. Афсуски, раис акамларнинг ўзлари ҳам нозаниннинг хумор кўзларига маст бўлиб, мўйловларини бураб, лабларини ялаб, парвона бўлиб юрибдилар!..»

Иссиқ, ҳатто қайноқ бир тўлқин вужудимни қамраб олди. Назаримда, у ҳозир газабга тўлиб келгану, менга заҳрини сочадигандай. Бироқ яқинроқ борганда ўйчан кўзларига кўзим тушиб, бир оз хушимни йиғиб олдим. Камол ака қалин қоп-қора қошларини сал чимириб, юзимга тикилиб келарди. Узунчоқ юзи бурунгидан ҳам чўзилиб, қорайиб кетган, кўзлари четида мен илгари сезмаган чуқур чизиқлар пайдо бўлгану, бу чизиқлар чеҳрасига янги, маъюс ифода бағишлаган.

Биз индамай қўл беришиб кўришдик.

— Келганингизни эшитувдим. Учинчи бригадага кетаётувдим, қарасам, бироз ўтирибди. Сиз бўлсангиз керак, деб бурилдим.

— Раҳмат,— дедим, нима дейишимни билмасдан.

Индамасдан пастга туша бошладик.

Камол ака машинага беш-олти қадам етмасдан тўхтади:

— Фельетонингизни ўқидим. Жуда... қотирибсиз!— У истеҳзоли кулимсираб юзимга қаради.

— Билмадим энди...— дедим.— Агар ноҳақ осилган бўлсам, кечирасиз.

Камол ака бошини кескин силтади:

— Гап менда эмас!

Мен унинг тўсатдан чақнаб-чарақлаб кетган кўзларидан кўзимни олиб қочдим.

— Бўлмаса... Билмадим энди. Мен ҳам уни бунчаликка боради деб... Ҳаммасига фақат шу фельетон сабаб бўлдимикан, ё?..

— Агар... фақат шу фельетон сабаб бўлганда, ҳозир сиз билан бундай гаплашиб турмас эдим!

Бу сўз гўё эрталабдан бери елкамдан босиб турган катта бир тоғни олиб ташлади-ю, енгил тин олдим.

— Ҳаммамиз ҳам яхшимиз,— деди Қамол ака.— Мана, ўқиб кўринг, сиздан яширадиган жойим йўқи!— У ён чўнтагидан тўрт букланган бир қоғоз олиб менга узатди.

Хатда йирик, юмалоқ ҳарфлар билан шу сўзлар ёзилган эди:

«Ҳурматли Қамол ака! Бу хат билан сизни безовта қилсам, кечирасиз. Мен қишлоқдан бош олиб чиқиб кетишга аҳд қилдим. Киши туғилиб ўсган қишлоғини ташлаб кетиши нечоғлик мушкул экан! Буни энди билдим. Бироқ бу мақоладан кейин бу ерда қандай бош кўтариб юраман, одамларнинг юзига қандай қарайман, Қамол ака?!

Менга айтган ҳамма яхши гапларингиз, яхши ниятларингиз учун раҳмат. Фақат менад умидингизни ўзинг. Сабабини сўраманг. Сабаби кўп. Кейин... «Тенг тенги билан, тезак қоли билан» деган эскилар. Сизга чин юрагимдан бахт ҳамда саодат тилайман. Мен бахти қаро, ким яқинлашса қорам юқадиган бир қозон бўлдим. Мана сизга ҳам қорам тегди, ҳаммадан шунисига хафа бўлиб кетдим. Кечиринг, ҳар нечук, ўшалар ўйлаганчалик ёмон одам эмас эдим. Салтанат».

Мен анчагача нима дейишимни билмай, хатни узоқ ўқиган бўлиб, ундан кўзимни узмай туриб қолдим. Аслида эса тилим сўзга келмай лол бўлиб қолган эдим. Ниҳоят:

— Бундоқ экан, нега ўшанда мен билан тузукроқ гаплашмади?— дедиму, Камол аканинг: «Гўё ўшанда тузукроқ гаплашадиган турқингиз бор эди!» дейишини кутиб, юрагим орқасига тортиб кетди. Бироқ Камол ака «Уф» тортди:

— Чунки... Мени ким деб ўйлайсиз? — деб сўради секин.— Мен ҳам ўша феодалларнинг биттасиман-да! Бўлмаса уни жонимдан ортиқ севсаму, наҳот бу ярамас фикрлар тузоғидан юлиб ололмаган бўлсам? Тенг тенги, тезак қопи билан эмиш!

Камол ака бу гапни бўрилиб, худди юраги ўртанаётгандай тутатиб гапирди, сўнгра секин қўлини силтади:

— Майли. Сиз боринг, учрашинг. Ҳаммасини ўзи гапириб берсин. Бошқа гапларни кечқурун гаплашармиз.

Мен ҳайрон бўлиб унга қарадим. Камол ака менинг кўз қарашимга тушунди шекилли:

— Боринг, гаплашади. Боя гаплашмайман деган экан, мен айтдим, гапла-

шади!— деди у.— Хоҳласангиз, ана, машинада бора қолинг. Мен пиеда кетсам ҳам бўлади. Бу ёғи яқин.

Мен соатимга қарадим — Амина опа билан учрашишимизга ҳали ярим соат бор.

— Раҳмат. Шундоқ сойдан кесиб ўта қоламан.

Биз ажрашдик.

IV

Салтанат билан бош врачнинг қабулхонасига ёндош торгина хонада учрашдик.

Унинг олдига мени Амина опа бошлаб кирди. Биз кирганда Салтанат рўпарадаги дераза олдида қўлларини орқасига қилиб турарди.

Эғнида ҳамширалар киядиган оқ халат, оёғида шиппак. Тўладан келган юмалоқ юзи сал сўлғин, фақат илгаригидай порпор ёнган қуралай кўзлари ва оқ дуррачаси остидан чиқиб, чап қошигача тушиб турган майин жингалак сочларигина тунув кунги Салтанатни эслатарди.

Эшикдан кирган жойда тўхтаб салом бердиму, Салтанатнинг жимгина тикилиб қолганини кўриб, пешонамдан тер чиқиб кетди.

— Қани, ўтир,— деди Амина опа мен-

га.— Сен ҳам ўтир, Салтанат.— қўшимча қилди у.

— Нимага ўтираман?— Салтанат билинар-билинемас жилмайди.

Мен шундагина хона деярли бўш эканини, унда кўк рангга бўялган битта табуретка билан битта эски столдан бошқа ҳеч нарса йўқлигини кўрдим.

— Стул олиб кириб берайми, ё?

— Йўқ-йўқ.— деди Салтанат шошиб.

— Бўлмаса кўп қоволингги солавермасдан гаплашгин буёқ билан.

Салтанат биринчи марта кўзини мендан узиб ерга қаради.

— Мен... Нима ҳам дердим?

— Бунни қўй, қизим. Гапириб бер кўнглингдаги дардингги. Билиб қўйсин бу... ёзувчи ўртоқ!

Амина оланинг пичинг отаётганини сезсам ҳам, тишимни тишимга қўйиб индамай ўтиравердим.

— Нима? Мен чиқиб турайми?— деди Амина опа.

Салтанат «майли» деб ишора қилди чамаси, Амина опа секин чиқиб кетди. Мен ер остидан Салтанатга кўз ташладим. У ҳамон менга тикилиб турган экан, кўзим кўзига тушиши билан энтикди, оқ

халат тагидан туртиб турган кўкраги бир кўтарилиб тушди.

— Мен сиз билан гаплашмоқчи эмасдим,— деди у халатининг тугмасини ўйнаб.— Опамлар билан... Камол акам қўйишмади. Майли, мана,— у халатининг чўнтагидан икки букланган бир конверт олди.— Бу хатни атайин сизга ёзган эдим. Бошқа гапим йўқ сизга айтадиган.

Салтанат мактубни қўлимга тутқазаркан, яна бир энтикди, кўкрасини тўлдириб чуқур тин олди.

— Ўқиб чиқарсиз эринмасангиз. Бошқа гапингиз бўлса, кейин учрашармиз.

Салтанат бошини қўйи солганича бир-бир қадам босиб чиқиб кетди. Мен стулни деразанинг олдига суриб ўтирдим, кўнглим алланечук бўлиб, ўзимга аталган конвертни очдим.

Бояги таниш дастхат! Битта-битта терилган йирик ҳарфлар билан ёзилган каттагина хат:

«Муҳтарам ёзувчи акамията!

Сиз мен тўғримида «Жарқудуқ таннози» деган фельетон ёзибсиз. Ўқиб чиқдим. Хийла усталик билан, қизиқ қилиб, ўқиганлар куладиган қилиб ёзибсиз, мен шарафли меҳнатдан қочиб, таннозлик

Йўлига ўтиб олганимни ҳамда ахлоқим бузилиб, ёшларни йўлдан ураётганимни сатира ўти билан шафқатсиз қоралабсиз. Қаламингизнинг ўткирлигига қойил қолдим. Фақат биттаю битта гапингиз бағримни ханжардай тилиб кетди: сиз мени меҳнатдан қочган дебсиз, дангасаликда айблабсиз! Кечирасиз, ёзувчи ака, нима десангиз денг, бироқ меҳнатдан қочди деган гапингизга сира-сира қўшилмайман. Ахир инсоф қилинг-да, ёзувчи ака! Агар меҳнатдан қочсам, бурноғи йили ўзингиз мақтаган чоғлардагидай далада тер тўкиб ишлармидим? Ун тонналаб пахта терармидим?

Сизга ёлғон, менга чин, ёзувчи ака, агар ишонсангиз, бултур ёзда, ҳаттоки ҳомиладор эканлигимда ҳам бир кун ичидан қолган эмасман, устига-устак кузда саккиз тонна пахта териб беришга аҳдпаймон қилганман.

Энди бу ёгини эшитинг.

Эсимдан чиқмаса пахта беш-олти тоннага етаёзган эди чамаси, бир кун ўзимни жуда қийнаб юборган эканманми, ё бўлмаса касал эканманми, билмадим, ишқилиб, кечқурунга борганда, икқилиб қолибман.

Яхши ҳам қизлар бор экан, шийпонга суяб олиб боришди.

Борсак Мўмин аканга катта юк машинасига пахта ортиб ҳозир жўнай деб турган эканлар. Бизни кўриб тўхтадилар. Қизлар тушунтиришди шекилли, бошимга келиб: «Нима бўлди, оппоқ қизим?» деб сўрадилар.

Нима дердим? Дод деб юборишимдан қўрқиб тишимни тишимга қўйиб тўлганиб ётибман.

Кейин нима бўлганимни билмай қолдим, фақат ҳушим борида у кишининг бир гапи дилимни пичоқ бўлиб тилиб кетди.

«Машина касалхонага боролмайди. Кўриб турибсанлар, пунктга кетяпти. Бу машина бормаса шу бугун план тўлмай қолади! Ҳозир бориб арава юбортираман», дедилар-у, жўнаб кетдилар.

Сиз ёшсиз, эҳтимол тушунмайсиз, бироқ... Мен ариқ бўйида бир соатча ётиб қолибман. Кейин арава келиб олиб кетибди.

Уша куни шифохонага етмасданоқ йўлда бола ташладим!

Мен бу болани шундай умид билан кутган эдим, шундай умид билан кутган эдимки!.. Ишқилиб, шундан кейин барча-

дан кўнглим совиб, олам кўзимга қоронғи кўриниб кетгани рост.

Ахир ўзингиз айта қолинг-чи, ёзувчи ака, шу иши инсофданми у кишининг? Ўшанда пахтани тушириб, аввал мени касалхонага элиб қўйганда биров бир нима дермиди Мўмин акангизга? Йўқ, демасди! Бироқ у киши бундай қилмадилар. Нега десангиз, у кишига мақтов керак эди, шуҳрат керак эди! Бўлмаса... Ёз бўйи бошқа бригадирлар ёўзага иккиёқлама ишлов бериб, кетмонни оз ишлатишга уринганда, нечун бу киши ҳадеб кетмонга зўр берадилар! Амина опамлар кечаю кундуз терим машинасига йўл очиш ташвишида юрганда, бу киши куз келди дегунча жўрттага пахтазорга сув қўйиб юборадилар!

Сизга ёлғон, менга чин, ёзувчи ака, бола ташлаб шифохонага тушмагунимча бу гаплар хаёлимга ҳам келмаган эди, ҳаммаси ўшандан кейин бошланди. Сиз яхши кўрган Қулаҳмад акангиз бўлса, шуларнинг ҳаммасини кўриб-билиб туриб, Ойимсупургига бир оғиз бир нима дейишга ярамадилар... Икки йил бир ёстиққа бош қўйиб, умид билан турмуш қурганимизда акангиз ақалли бир марта пешона

теримни артиб, қўлимдан кетмонимни олмаганини айтмай қўя қолай, майли, у киши филдек йигит бўлсалар ҳам, чаккаларига қалам қистириб табелчилик қилдилар, мен ёш келинчак солдатча этик кийиб, ёзда кетмон чопдим, кузда тонна-лаб пахта тердим. Майли, бунга нолимайман, нолиш хаёлимга ҳам келган эмас. Бироқ, ҳалиги воқеадан кейин, акангизнинг оёқларига йиқилиб ялиниб-ялвордим: уч-тўрт ойга рухсат беринг, саводим бор, дугоналарим билан курсда ўқиб, механизатор бўлиб олай. дедим. Йўқ, бунга ҳам розилик бермадилар, нега десангиз, Оймсупургининг қаҳр-ғазабига учраб, табелчилик лавозимидан айрилиб қолишдан қўрқдилар.

Бу ҳам майли. Учакишиб (ўчакишганимни бўйнимга оламан, ёзувчи ака) бригададан кетиб қолганимдан кейин, Оймсупурги менга не тухматлар ортмади, не таъна-маломатлар ёғдирмади! Акангиз бўлса ақалли бир оғиз сўз билан ёнимни олишга ярамадилар, Мўмин ака тарқатган беҳуда тухматлардан асраб қолишга юраклари дов бермади. Ҳаммасидан шуниси алам қилади кишига!

Билмадим энди, балки мен ноҳақдир-

ман. Бунақа экан, балки тегишли жойларга ёзиб борсам бўларди. Бошда шундай қилмоқчи ҳам бўлдим. Арзимни айтиб раис акамларнинг олдига ҳам бордим. (Камол акамни эмас, илгариги отахонимизни айтяпман.) Бироқ у киши койиб бердилар. «Бир сафар хато ўтса ўтгандир у одамдан, шунга шунча ноғора чаласанми?» дедилар у киши.

Шу-шу, ўчакишиб кетганим чин. Бироқ сизга ёлғон, менга рост, ёзувчи ака, қанча кутдим акангизни. У ёқда Ойимсупурги, бу ёқда менинг юзимга биттадан шапати уриб, қўлимдан етаклаб олиб кетармикинлар, деб орзиқиб кутган пайтларим ҳам бўлди. Йўқ, бу ҳам қўлидан келмади акангизнинг, севимли отахонларининг измидан чиқолмадилар у киши.

Кечиринг, ёзувчи ака. Сиз мендан ҳар қанча ўпқаласангиз арзийди. Кўнглимда бунақа дардим бор экан, тупов кунни ёрилсам бўларди. Бироқ, ишонсангиз, ўша пайтда ҳаммадан кўнглим қолиб, сиз келганда ҳам бир нарсадан тўлиб-тошиб турган эдим, қолаверса, ёнингизда писмиқ шоирни кўрдиму, фиғоним фалакка чиқиб кетди.

Устига-устига, сиз ҳам: «Сендақа юзта

буфетчидан битта Мўмин ака ортиқ!» деб юбордингиз, кейин нима бўлганимни билмайман...

Майли, «гап кўп, кўмир оз» деганларидек, айтаверсам гап кўп, ёзувчи ака.

Мен ўзимга ачинмайман, негаки, шундай бўлишига ўзим ҳам сабабчиман, фақат... Камол акамга қорам юққанига ачинаман. Сиз у кишини билмас экансиз!..

Марҳум ойимлар ўлим олдида ҳаммадан розилик сўраган эдилар. Туғилиб ўсган жойлардан кетиш кўзимга ўлимдан ҳам ёмон кўринаётгани учунми, билмадим, ҳамма билан розилашгим келяпти. Ёмон гапирган бўлсам сиз ҳам кечиринг, кўришмасак рози бўлинг, Учқун ака. Салтанат деб билгайсиз».

«Кечиринг... рози бўлинг...» Кўз олдим пардаланиб, томоғимга ёнғоқдай бир нарса келиб тикилди.

Ўрнимдан секин туриб дераза олдига бордим. Назаримда гўё миямда бир қуюн кўтарилгану, ҳамма фикрларимни тўзгитиб юборгандай! Фақат бир нарса кўнглимга хиёл тасялли берарди: Салтанат «Қишлоқдан бошини олиб чиқиб кетган эмас», Амина ола айтгандек, «ўзини бир бало қилиб қўйган» ҳам эмас эди!

Лекин фелъетон-чи? Бу ёғи нима бўлади? Ҳошимжон акага, дўстларимга нима дейман? Матлубанни юзига қандай қарайман?

Тўсатдан кузимга: «Редакция «Жарқудуқ таннози» фелъетони бўйича текшириш ўтказди, фактлар тасдиқланмади, редакцияни чалғитгани учун фелъетон авторига қаттиқ ҳайфсан эълон қилинди ва ишдан ҳайдалди», деган сўзлар кўришиб кетди-ю, вужудимни совуқ тер босиб, тиззамгача қалтироқ кирди.

Кейинчалик ҳар эслаганимда ўзимдан бир жирканадиган бўлдим, бироқ ўша пайтда ҳаммадан бурун хаёлимга шу фикрлар келгани ҳали-ҳали эсимда! Худди: «чўкаётган — чўлга тирмашар» деганларидек, шоша-пиша ўзимни оқлайдиган фактлар қидира бошладим: «Ахир мен бу фелъетонни ёзишдан олдин ҳамма билан, шу жумладан, партия ташкилотчиси, ҳатто раиснинг ўзи билан ҳам суҳбатлашган эдим-ку? Шундоқ экан, биринчи навбатда улар жавоб беришсин! Менинг айбим нима ахир?» Лекин айни маҳалда бу ўйларнинг биттаси ҳам миямга ўрнашмас, худди деворга тегиб сапчиган коптокдек сапчир, кўнглимнинг

бир четида ҳозир гап айрим фактлар эмас, балки адолат, виждон ва одамгарчилик каби тушунчаларга бориб тақаладиган қандайдир бошқа масалалар устида кетаётганини аниқ ҳис қилардим.

Ажабо, нахот Мўмин ака, қўйдай ювош, мусичадай беозор кўринган Мўмин ака шунчаликка борган бўлса? Қулаҳмадчи? У Мўмин акадан ҳам мўмин-мулойим, меҳрибон, қолаверса, жабрланган бир одам бўлиб кўринганди-ку кўзимга?

Аmmo Салтанатнинг хатларини қайта эслашим билан, бундай шубҳага боришнинг ўзи виждонсизлик билан баробар эканига, ҳозир бу хаёлларга берилиб бу ерда ўтиришнинг мавриди эмаслигига иқрор бўлардим, лекин нима қилишимни ўзим ҳам билмасдим, айни замонда нимадир қилишим кераклигини, акс ҳолда бу нарса умрбод дилимдан кетмайдиган бир из қолдиришини тушунардим.

Эшикка қараб бир қадам ташлаган эдим ҳамки, остонада Камол ака кўринди. Афтидан, ранг-рўйим жуда ўзгариб кетган бўлса керак:

— Ҳа, нима гап?— деди у юзимга тикилиб.

— Мана, ўқиб кўринг!— хатни узатдим унга.

— Сиз... бир ёққа шошялсизми?

— Ҳа. Мен Мўмин ака билан ҳалиги... Қулаҳмадни толиб бир гаплашсам дедим. Бориб келай...

— Яхши,— деди Камол ака ва яна боягидай юзимга узоқ тикилиб қаради. Назаримда, у кўнглимдаги галаённи сезиб қолган ва бунинг сабабларини тушунмоқчи бўларди.

— Қулаҳмадингиз шу ерда, ҳовлида,— деди у ниҳоят, ўйчан кўзаларини юзимдан узиб.

— Бўлмаса... хатни у кишига ҳам беринг, ўқиб кўрсин. Мен айтаман, киради!

Камол ака стулга ўтираркан, «майли» деган маънода бош силкиди.

Қулаҳмад эрталаб чол-кампирлар ўтирган жойда ўтирар, кўринишидан, Салтанатга овқат олиб келган бўлса керак, қўлида тугуни ҳам бор эди.

У мени кўраркан, худди генерални кўрган солдатдай апил-тапил ўрнидан турди.

Тунов кунги танбеҳларим қаттиқ теккан эканми, ё бошқами, ишқилиб, уст-

бошини тузатган, ҳатто бир нав олифта-намо кийинган — оёғида тумшуги бигиз қора туфли, эғнида янги сур ранг костюм, соқол-мўйловини олдириб, қалин ўсиқ сочларини силлиқ қилиб тарагану, ўша мактабни битирувчилар кечаси Салтанат билан кўрганимдагидай хушбичим, куркам бир йигитга айланган-қолган эди! Фақат кўзлари хиёл бежо ва хатти-ҳаракатларида ўзига ишонмаган одамларда бўладиган шошқалоқлик бор.

— Хўш, бу қандай бўлди?— дедим, дедиму, яна андиша билан гилимни тишладим.

Шунда Қулаҳмад:

— Мана шу... Шунақа бўлди,— деб гудранди.

Мен унинг чиндан ҳам пишиқ, келишган қоматига, аллақандай аянчли жавдираган кўзларига бир зум тикилиб қолдим. Салтанатнинг хатидаги: «Мен акангизни сира бунчалик латта деб ўйламаган эдим!» деган сўзлари эсимга тушди. Тунов кунгидай тагин бир силтаб ташлагим келди-ю, яна фелъетон эсимга тушиб, индамадим.

— Мўмин ака қаёқда юрибди?

— Қаёқда бўларди? Далада-да!— де-

ли Қулаҳмад ва савол назари билан юзимга қаради.

— Хўп бўлмаса, мен у кишининг олди-га кетдим. Сиз ичкарига киринг. Камол акада бир хат бор, ўқиб кўринг.

— Менга-я?

— Ха, сизга! Аввал ўқиб чиқинг, кеч-қурун идорада гаплашамиз.

Шундай делиму, унинг аяичли жавди-раган кўзларини, икки букилган новча қоматини кўрмаслик учун кескин бури-либ, йўлга тушдим.

v

Мўмин ака билан ўша таниш шийпон орқасида учрашдик. Бу сафар дала ту-нов кунгидан ҳам файзи кетган, одам яна ҳам сийраклашган, худди қора со-вуқдан кейин яланғоч бўлиб, ҳувиллаб қолган боғларга ўхшаган пахтазорнинг ҳар жой-ҳар жойида уч-тўртта киз-жувон кўринарди. У ер-бу ерда қолиб кетган битта-яримта кўсакларни териб юрган бу вёлларни кўришим билан эрталаб Амина опа айтган гаплар эсимга тушиб кетди. Афтидан, у ҳақ, Мўмин аканинг бу уринишлари қуруқ чиракишдан бош-қа нарса эмас эди.

Мўмин ака шийпонинг орқасида, туршакдай қотиб қолган кўрақларни қоп-қанорларга тикаётган уч-тўртта йигитга бош бўлиб, кўрсатма бериб турарди. Чанг-тўзондан қош-килриклари, соқол-мўйлови худди тегирмончининг соқол-мўйловидай оппоқ, уст-боши ҳам юпун, ammo ўзи бурунгидай хушвақт, йигитлар билан ҳазил-мутойиба қилиб кулмоқда эди.

Мени кўриб, қош-кўзларини артди, мулойим кулимсираб пешвоз чиқди.

— Э, келинг, мулла, бормисиз оламда?

— Ҳорманглар! — дедим, йигитларга қараб.

— Э, саломат бўлинг, мулла ака!

Улар саф тортиб, қўлларини кўксиларига қўйиб, навбат билан кўришишди.

— Мана, — деди Мўмин ака, — «Битта ҳам кўрак қолдирмасдан йигиб олайлик!» деган топшириқларингга амал қилаямиз, мулла.

У мендан мақтов кутиб кўзларимга тикилди.

— Шийпонга кирамизми? Жиндай гап бор.

шайди бу воқеа. Сиз машинага пахта ортаётган экансиз чамаси?

— Лаббай?— деди Мўмин ака ва худди тушунмай қийналаётган одамдай бир-икки йўталиб қўйди.

— Уша куни планни бажариб, рапорт берадиган кунингиз эканми?— тагин эслатдим мен.

— А? Ҳа...— Мўмин аканинг чехраси бир ёришди-ю, яна қовоғи солинди.— Машина бўлмаса арава бергандирмиз, эсимдан чиқибди,— деди бошини чайқаб.

— Арава кечикиб бориб, йўлда боласи тушган экан!

— Ёпирай, ростданми?— деди Мўмин ака ёқасини ушлаб.

Унинг чанг босган киприклари орасидан жавдираб турган қўй кўзларида шундай самимий таажжуб, ҳатто ачилиш акс этдики, биричи лафъа кўнглимдан: «Салтанатнинг хатлари таъсирида бу одамни ноҳақ ранжитаётганим йўқми-кан?— деган бир фикр ўтди.— Ахир нега мен Салтанатнинг ҳамма гапларига ишониб, бу одамнинг жавобига ишонмаслигим керак? Мўмин ака шунчаликка борган экан, Салтанат нега ўтган сафар

учрашганимизда ҳамма ҳақиқатни очиб ташламади?»

— Бу қандоқ бўлди, оқсоқол, наҳот Салтанат ёлғон гапирса?

— Қайдам,— Мўмин ака бошини секин чайқади.— Мабодо ақл-ҳушимдан ажраб қолган бўлмасам... Мана, худо шоҳид, эсимда йўқ, мулла. Хуллас калом, ҳозир жуфти ҳалол, ўзлари билган Қулаҳмад келади. Инонмасангиз ўз орзидан эшитинг, мулла.

Бу сафар Мўмин аканинг овози ўзгариб, яккам-дуккам мўйлови галати титраб ўрнидан қўзғалди:

— Гап шу, мулла. Тагин мана, ҳурматли қариялар бор бригадада. Лозим кўрсангиз, суриштириб, ҳақиқат қиларсиз. Энди бизга рухсат...

— Кечирасиз, яна бир савол...

Мўмин ака шунчалик самимий, куйиниб-ранжиб гапирдики, уни тўхтатишга аранг журъат этдим.

Тураётган Мўмин ака жойига ўтирди.

— Бу йил машина теримига неча гектар ажратган эдингиз?

— Ҳмм...— деди Мўмин ака ва илжаиб қўйди.— Энди... гапнинг жилови қаёққа буриляпти — кўриб турибман, мул-

— Қанақа гап?— Мўмин ака шундай деб сўради-ю, яна ўзи олдимга тушиб йўл бошлади:— Қани-қани, мулла, марҳамат!

Унга Салтанат қўйган лақаб эсимга тушиб кетди: «Ойимсупурги!» Мўмин ака шийпоннинг ўнг томонидаги ним қоронғи хонага бошлаб кирди. Хонанинг биттаю битта деразасидан тушган нур худди прожектордай фақат бир бурчакнигина ёритиб турар, ўртадаги катта бесўнақай столда чанг босган журналлар ётар эди.

Мўмин ака столнинг ёнида тўхтаб:

— Бу... чой-пойни нима қиламиз, мулла?— деб сўради.

— Раҳмат, ҳеч ҳожати йўқ.

Мўмин ака рўпарамдаги табуреткага омонатгина ўтирди. Мен эндигина унинг сал тараддудга тушиб, кўзалари бежоланиб қолганини пайқадим. Умуман, мен шу топда дурбиннинг бир томонидан қарашга ўрганиб қолган, энди эса иккинчи томонидан қараб, тамом бошқа нарсаларни кўриб ҳайратланаётган одамдек таажжубда эдим. Назаримда, рўпарамда илгариги Мўмин ака эмас, тамом бошқа бир одам турар эди.

— Хўш... Бўлган гаплардан хабаринг-на бордир?

— Қайси гапни айтадилар, мулла?

— Қайси гапни бўларди. Салтанатни айтялман...

— Ҳа-а...— Мўмин ака ўтирган жойида бир қўзгалиб олди, худди боши қичишиб кетаётгандай, дўпписини бир-икки марта тузатиб, зўрма-зўраки жилмайди: Фельетонларини ўқидик. Аммо-лекин, бай-бай, сўзларини айтаман, бамисоли ханжар-а, ханжар! Офарин, мулла, офарин...

Бехосдан тарсаки еган одамдай, юзимдан, бутун вужудимдан ўт чиқиб кетди.

— Ҳа, энди... Шу...— дедим гўлдираб.— Фельетонни ҳозирча қўйиб турайлик. Мен сиздан бошқа бир нарсани сўрамокчи эдим.

— Хўш?

— Эсингизда бўлса, бир марта Салтанат пахтазорда йиқилиб қолиб, сиздан машина сўраган экан.

— Пахтазорда?.. Йиқилиб дейсизми?— Мўмин ака пешонасини тириштирди, сийрак бароқ қошлари бир-бирига туташди.

— Бултур кузда содир бўлганга ўх-

ла, нима қиласиз, араваши қуруқ олиб кочиб? Машинага йўл бермадинг демоқчимисиз, шуми?

— Башарти.

— Бўлмаса... Бу сафар ҳам сабр қиласиз, Қулаҳмад келсин. Машинада терилганми-йўқми, ҳаммаси дафтарда кўрга ҳассадек яққол кўрсатилган, ҳа!..

Салтанатнинг гаплари беҳудами, ё азбаройи Қулаҳмадга ишонганидан шундай деяптими бу одам?

— Машинага йўл очиқ бўлса, нега ҳалиги... Юлдузхон кетиб қолди бригададан?

— Нега дейдилар-а, мулла?— Мўмин ака: «ёшсиз-да, ука», деган маънода бошини ликиллатиб жилмайди.— Негаки, у ҳам ўша сиз фельетон қилган беҳаёнинг чилдирмасига ўйнаётганлардан биттаси. Иш эмас, чақимчилик бўлса буларга!

Мўмин аканинг овози кескин жараанглади. Мулойим кўзлари учқун сочиб чақнаб кетди. Бироқ бу кўпга чўзилмади. Иккинчи дақиқада кўзини кўзимдан олиб ерга тикилди ва боягидай ранжиган бир товушда:

— Хўп, ука, нима ҳам дердик,— дели хўрсиниб.— Биз энди қаридик. Шоирлар

айтгандек, турмушдан орқала қолдик. Аммо лекин бир нарса сал алам килади, мулла: оплоқ соқолимиз билан бизнинг гапимиз инобатга ўтмайди-ю, ўша... ўшаларнинг гапи инобатга ўтади. Майли, тагин ўзингиз биласиз. Мана, Қулаҳмад келсин, ўшандан сўранг. У ёқда Ҳалима опа бор, бошқалар бор, хуллас, ўзингиз ҳақиқат қиларсиз, мулла.

Бошқа гапга ҳожат қолмаган, афтидан, елгиз Қулаҳмад эмас, Юлдузхон ва Амина опаларни ҳам бир жойга тўпلامасдан туриб бу одамга бир нима дейиш кийин эди.

— Хўп бўлмаса.

Шийпоннинг ичи қанчалик қоронғи ва зах эканини ташқарига чиқиб қуёш нуридан кўзларим қамашиб кетганидагина билдим.

Ажабо, декабрнинг сўнгги кунлари бўлса ҳам, қуёш шундай илиқ ва майин эдики, назаримда, гўё юзимга жажжи қизчанинг момиқ қўллари теккандай туюлди, ҳатто қорайиб ётган пахтазор ҳам кузимга бошқача кўриниб кетди. Лекин бу манзаранинг гаштини суролмай қолдим, чунки шу пайт орқамдан чиққан Мўмин ака:

— Ия, раис акамлар ҳам кептиларда! — деб юборди.

Мен шундагина хирмоннинг ёнида турган ҳаво ранг «Волга»га кўзим тушди.

Камол ака афтидан илгарироқ келган, лекин галимизга халақит бермаслик учун, гўзаларни оралаб кетган экан.

Биз эшикда кўринишимиз билан у пахтазордан чиқиб келди. Унинг ҳам авзойи бузуқдай кўринди.

— Ҳорманг, оқсоқол, ишлар қалай?

— Шукур. Мана, вазифани ўринлатсак деган умидда... — Мўмин ака сўзини тугатмасдан ён-верига аланглади, худди ўзига ишонмай, ёр-биродарларидан нажот сўраган ўқувчи боладай, кўзлари мўлтиллаб хирмондаги йигитларга қаради. — Мана шу, ётибмиэ қўлдан келгунча ҳаракат қилиб...

Камол ака индамади, лабини тишлаб ва қошларини чимириб бир лаҳза ўйлашиб турди: назаримда унинг қалбида катта бир ғалаён бошланган, бироқ у ўзини босишга уриямоқда эди.

— Ҳаракат қилаётганингизни кўряпман. Раҳмат, Бироқ... Кеча мен сизга нима деган эдим? Бугун шудгорни бошлаб юборинг, демаганмидим, оқсоқол?

Мўмин ака зўрға жавоб берди:

— Дегансизу, аммо... Битта ҳам кўрак нобуд бўлмасин, деб...

— Ахир бу... қовжираб, бужмайиб ётган битта кўракни деб, келаси йил ўн центнердан маҳрум бўламану, оқсоқол? Ўзингиз тажрибали пахтакорсиз, биласиз-ку, Мўмин ака?

Камол ака бу сафар боягидан ҳам паст овоз билан, бироқ шундай куйниб гапирдики, Мўмин ака азбаройи сўз тополмай қолганидан мойлик дўпписини ҳадеб бошига ишқаларди.

Камол ака унинг жавобини кутиб бир дақиқа индамай турди-да:

— Хўп, биз кетдик,— деди, ҳамон кўзини ердан узмасдан.— Эртадан бошлаб шудгорга киришинг. Мен Амина опага айтаман — битта «ДТ»сини сизга юборди.

Мўмин ака илжайиб бош ирғади:

— Хўп, хўп, раис ака, бажо келтирамиз.

— Кейин... Хотин-қизларга ҳам рухсат беринг. Кўрдим, бекор юришибди пахтазорда.— Камол ака ер остидан менга қаради:— Қани, кетдикми, ука?

Машина тунов куни Юлдузхонлар би-

лан учрашган жойимизга яқинлашганда Камол ака мен томонга бурилди:

— Бир-иккита қиз-жувон сизга учрашмоқчи экан. Эртага идорага боринглар, дедим, майлими?

— Майли-ю... Нима гаплари бор экан? Ҳозир гаплаша қолсам ҳам бўлар...

Камол ака тиззамга қўлини қўйди:

— Сиз шошманг, ука,— деди ва ўйчан кўзлари билан юзимга тикилиб сўради:— Гаплашдингизми Мўмин ака билан?

— Гаплашдим. Лекин у киши бўйниларига олмадилар.

— Нимяни?

— Ҳаммасини. Бояги хатдаги гапларни айтяпман. Биттасини ҳам бўйниларига олмадилар.

— Шунинг учун ҳам эртага гаплашайлик дедим-да.

Назаримда, мен ҳали ҳам тагига етолмаган аллақандай сир бор, Камол ака эса бу сирни билса ҳам ҳали-ҳозир айтишни истамас эди.

Машина идорага яқинлашганда:

— Хўп, бўлмаса, ука, сиз қолаверинг,— деди Камол ака.— Мен яна бир жойда ишим бор, ярим соатда бориб келаман.

Одатда одам гавжум бўладиган дарво-
за олдида ҳозир ҳеч ким кўринмас эди.
Бироқ ҳовлига киришим билан кутубхо-
нанинг рўпарасидаги гулзорнинг четида
ўтирган Қулаҳмад билан Маҳмудга кў-
зим тушди. Маҳмуд Қулаҳмаднинг қуло-
ғига энгашиб ва қўлларини паҳса қилиб
куйиб-пишиб гапирар, Қулаҳмад эса ер
чизиб ўтирар эди.

Маҳмуд мени кўриб, шошиб қаддини
ростлади, кўзойнагини тўғрилай-тўғрилай
пешвоз чиқди:

— Э, қаёқларда қолдингиз, жон ака!
Уйда ош дамлатиб... роса йўлингизни пой-
ладик!

— Раҳмат, овқат бўлса едик.

Қулаҳмаднинг ёнига бориб ўтирдим:

— Салтанатнинг хатини беришдими?

Қулаҳмад юзимга қарамасдан бош ир-
ғади:

— Ҳа, ўқидик.

— Сиз-чи?

— Эшитдик. Қулаҳмад акам айтиб
бердилар мазмунини. Аммо...— Маҳмуд
елкасини қисди, лаблари асабий титраб
кетди.— Ҳайронман!

— Хўш?

— Ахир... Нима демоқчи? Меҳнатини...

Соф меҳнат кишиларини қораламоқчимилар?

Мен унинг кўзойнак тагида чақнаб тикандай қадалиб турган қисик кўзларига қарадим: наҳот бу йигитчани бу ҳодиса ҳам ўйлантирмаган бўлса, кўнглига қитдай бир ташвиш солмаган бўлса?

— Йўқ, Салтанат меҳнатни, чинакам меҳнаткаш одамларни эмас, сизу менга ўхшаганларни қоралаяпти!

— Мен... Мен унинг мушугини пишт дебманми?

— Пишт демасангиз демагандирсиз. Лекин... бу ердаги майда-чуйда гапларга ишониб... ҳаммани чалғитиб юргунча, яхшилаб аниқласангиз бўлмасмиди!

— А?— Маҳмуд худди тўсатдан чаён чақиб олган одамдай тўлғанди.— Мен нима? Ўзингиз... Сиз-ку фельетон қилган уни!

— Мен ҳалиям ўзимни оқлаётганим йўқ! Афсуски, сиз билан биз олди-қочди гапларга, ифлос миш-мишларга ишондик, бу киши эса...— Мен эндигина пайқадим: Қулаҳмаднинг хатти-қаракатларидаги илгариги шошқалоқлик, сертавозелик, сермулозиматлик йўқолган, у бошини қуйи солганича чурқ этмай ўти-

рар, афтидан, менинг гапларим ҳам қулоғига кирмас, аллақандай ўз ўйлари билан банд эди.

Мен: «Бу киши эса...» деганимдагина секин бошини кўтарди, маъсум шахло кўзлари юзимга анча тикилиб қолди, сўнгра кўкрагини тўлдириб нафас олдида, секин ўрнидан турди.

У менга бир нима дермикан, деб ўйловдим, йўқ, мендан олдин Маҳмудга юзланди.

— Бўлди энди, бор, ишингни қил!— деди паст ва фавқулодда ҳорғин оҳангда.— Боятдан бери қулоқ-миямни едингку вайсаб!— Қулаҳмад тўхтаб чуқур тин олди, худди бўғилаётгандай бўлиб, кўйлагининг тугмаларини ечиб ташлади.— Менга қаранг, ёзувчи ака!.. Аммо мард бўлсангиз... мана, фельетон қилинг мени! Мен — аҳмоқ! Аҳмоқ бўлмасам шундай қилармидим? Салтанатга-я? Севиб қўшилган жуфти ҳалолимга-я?..

Унинг овози, гарчанд жуда паст ва ғамгин бўлса ҳам, шундай чуқур бир аламга, ифода этиш қийин бўлган шундай бир изтиробга тўла эдики, ҳатто Маҳмуд ҳам тўсатдан жим бўлиб, писиб қолди. Азбаройи кўнглим бўшашиб кетганидан:

— Майли энди, хафа булманг,— деб юбордим.

Қулаҳмад яна юзимга узоқ тикилиб қаради. Мен умримда ҳеч қачон бундай маънос ва чиройли кўзларни кўрмаганман.

— Гап хафа бўлишда дейсизми, ука? Кошки бу хомкаллани деворга уриб мажаклаб бўлса!— деди у ва уҳ тортиб сескин қўшимча қилди:— Йўқ, ука, аяманг! Мендақа бефаҳм-бефаросат аблаҳларни аяш — гуноҳ! Фельетон қилинг, фельетон!

Бир дақиқа тилим лаббайга келмай лол бўлиб қолдим. Қулаҳмад бўлса аввалгича тутақиб гапирар, пушаймон ва аламдан ақли-ҳушини йўқотиб қўйгани сезилиб турарди. Шунинг учунми, ё Салтанатнинг гаплари суяк-суягидан ўтиб кетган эканми, ёки аксинча, фельетон чиқишини ўзидан кўрган эканми, ишқилиб, мендан ранжимади.

Мен ҳам нима қилишимни билмасдан анча туриб қолдим.

Бир ўйим идорага таклиф қилиб, гапга солай дедиму, тағин Камол аканинг: «Шошманг, ука, бафуржа гаплашамиз», деган сўзи эсимга тушиб, таклиф қилмадим.

— Хўп, ака, ҳали учрашармиз, — дедим ниҳоят, юпатган бўлиб.

Қулаҳмад юзимга қарамай бош ирғади:

— Майли, ҳозир гапгайм тоқат йўқ ўзи!..

Мен Камол аканинг кабинетига кириб уни кутмоқчи эдим. Бироқ қатор деразаларнинг ёнидан ўтиб бораётиб, ичкарида хаёлга чўмиб ўтирган Ҳалима опаши кўриб қолдим, олдига кирдим.

Ҳалима опа қўлларини тиззасига қўйганча, чарм қопланган эски креслога чўкиб, паришон бир вазиятда ўтирарди.

Мен уни биринчи марта бундай қиёфада кўришим эди! У ҳамиша ўктам, сўзамол ва айни замонда хушчақчақ кайфиятда бўлар, олдига кирсангиз очиқ чеҳра билан қарши олар эди. Бу сафар эса...

— Э, келинг шоир! — деди у. — Ҳамма ёқни алғов-далғов қилиб қўйиб, ўзингиз қаёқларда юрибсиз, ўргилай?

— Ҳа, шу... келдик-ку, мана! — Кўришаётиб столда ётган таниш хатга кўзим тушиб қолди. — Ўқидингизми?

— Ҳа, ўқидик, Ҳалима опа қизарди. — Ким билсин, ёш раис, гап-сўзга қолмасин деб қўрқувдик-да, айланай.

— Бу воқеадан кейин раис гап-сўз бўлишидан қўрққандан кўра, уни гап-сўз қиладиган одамларнинг оғзига урсак тўғри бўлмасмикан, оя?

— Ҳа, энди...— Ҳалима опа бошини чайқаб галати кулимсиради.— Бу ёғини ўзларинг биласизлар. Биз қариб қолдик, ҳозирги ёшларнинг кўнглидагини тополмаймиз.

Мен аввал, Ҳалима опа пичинг қил-яптмикан, деб ўйлаган эдим, бироқ со-вукда қорайиб кетган озгин юзига, тиззасида ётган катта, худди йигитлар-пикидай суякдор панжаларига кўзим тушди-ю, унинг самимий гапираётганяга шубҳам қолмади.

Ҳалима опа ўйчан кўзлари билан юзим-га тикилиб қолди, сўнгра, худди менинг фикримга тушунгандая бошини чай-қади:

— Мен билмадим яна... Салтанатга қийин бўпти. Мўмин ака яхши қилмабди. Бироқ... шунчаликка бориш ақлданми? Ҳар қалай, биз кўрган машаққатни кўрган эмас булар. Сиз ёшсиз, билмайсиз. Уруш йиллари... Ҳамма йигитлар фронт-да.. Тўрт йил кечаю кундуз тер тўккан-миз.

Ҳалима опанинг гапи оғзида қолди, чунки шу пайт эшик томондан:

— Лекин... Ҳозир уруш йўқ-ку, Ҳалима опа?— деган овоз эшитилди.

Остонада Камол ака турарди!

— Е нотўғрими бу гап?

Камол ака келиб ёнимга ўтирди. Ҳалима опа негадир бир оз шошиб қолди.

— Бундан чиқди, Салтанат тўғри қилибди-да! Шунақами?— Ҳалима опа кўзлари жавдираб менга қаради, назаримда, гўё мендан нажот сўраётгандай, ҳатто тўсатдан кўзларида ёш ҳалқалангандай туюлди.— Майли, биз орқада қолган одам,— деди у, кутилмаганда лаблари титраб,— илмимиз ҳам сизларникидақа эмас. Бироқ...— Ҳалима опа бошини кўтариб кескин ҳаракат билан рўмолини тўғрилаб қўйди, овози ҳам ўзгариб, қатъий жаранглади.— Ҳар қалай Салтанатдай бўлмас эдик. Биз кўрган қийинчиликларнинг ярмини ҳам кўрган эмас у! Урушдан олдин... Уруш йиллари тиззадан сув кечиб ёўза суғорганмиз, белимизни маҳкам боглаб олиб буғдой ўрганмиз, трактор минганмиз... Ҳа!..

Мен, Камол ака ҳам кескин жавоб бериб, ўртада жанжал чиқиб кетмаса эди

деб, хавотирланган эдим, хайрият инда-мади. У тиззасига блокнотини қўйиб, уни бармоқлари билан чертганча, ерга қараб ўтирар, қошларининг чимирилишидан, у нимадандир ўнғайсизланаётгани билиниб турар, афтидан, Ҳалима опанинг кўнглини оғритишни истамас эди.

Ниҳоят, бир-икки дақиқа шу вазиятда ўтиргандан кейин, у бошини кўтариб Ҳалима опага қаради: қалин бўлса ҳам ўзига ярашган лабларининг четида билинар-билинемас табассум жилва қилар, кўзлари ҳам мулойим кулимсирар эди.

— Умуман олганда... сиз ҳақсиз. Салтанат яхши қилмаган!

Унинг гапидан ҳам овози ҳайрон қолдирди мени! Унинг овози шундай босиқ ва мулойим эдики, худди ёш болага гап уқтираётган кекса ўқитувчининг овозига ўхшаб кетарди.

— Бироқ гап шундаки, ҳозир ўттизинчи йиллар эмас, ҳатто урушдан кейинги эллагинчи йиллар билан ҳам солиштириб бўлмайди ҳозирги даврни. Шундай эмасми, Ҳалима опа?

Ҳалима опа индамади.

— Ўзингиз бир ўйлаб кўринг,— деди Камол ака ва қалин қошларини чимириб

қўйди.— Ўттизинчи йилларнинг бошларида колхозда битта ҳам трактор бўлмаса. ҳозир ўттиздан ортиқ трактор, шунча автомашина, йигирмага яқин терим машинаси бор. Агар бригадаларимизнинг тепасида бу машиналарнинг тилини биладиган, техниканинг шайдолари турганда эҳтимол бунчалик бўлмас эди!

Камол ака ўзини қанчалик босиқ тутишга ҳаракат қилмасин, товуши жаранглаб, худди торлари таранг тортилган дуторнинг овозидай янграб кетди.

Сўнгра, афтидан, Ҳалима опанинг эътироз биллиришини кутса керак, хиёл жим қолди-да, яна ўша эҳтиросли, қатъий овоз билан давом этди:

— Еки мана бунга қаранг: қишлоғимизда бухгалтер, сотувчи ошпаз, клуб мудирига ўхшаган қирқдан ортиқ енгил иш бор экану, ҳаммасини эркаклар, ҳатто ёш-ёш йигитлар эгаллаб олишибди. Шу адолатданми ахир?

Ҳалима опа қовоғини солиб, столдаги қоғозларни титкилай бошлади:

— Билмасак энди, бизнинг ақлимиз етмай қолди,— деди у таҳқирланган оҳангда.— Сиз ёшсиз, нима десангиз ҳам қўлингиздан келади...

Камол ака бошини сески чайқаб мел билан кўз уриштириб олди.

— Гап ёш қарида эмас, Ҳалима опа,— деди у, яна ўша босиқ, мулойим овоз билан.— Гап шундаки, ҳозирга қадар бу масалаларга яхши эътибор бермаганмиз. Аммо энди эътибор бермаслигимиз мумкин эмас. Хуллас...— У қошларини чимириб бир зум сукут қилди.— Хуллас, эртага бюрони тўплаб шу масалаларни бир гаплашиб олсак. Мумин ака билан Салтапатни ҳам таклиф қилсак...

Раҳмат!— Ҳалима опа истеҳзоли жилмайди.— Бу гапингизни янги партия ташкилотчиси Амина опангизга айтинг. Мен энди ишлаб бўлдим.

Камол ака ўнғайсизланиб бир йўталиб қўйди:

— Авваламбор, Амина опа ҳали ишни қабул қилиб олганича йўқ. Қолаверса, сиз ҳам бюро аъзосисиз.

Бу сафар Камол аканинг гапи оғзида қолди, чунки унга қадалиб ўтирган Ҳалима опа тўсатдан бошини кескин ирғаб, ўрнидан турди, кўзлари пир-пир ёниб Камол акага тикилди:

— Мени кечирасиз, ўртоқ раис,— дели у қўлларини столга тираб.— Бошқасини

билмадим, бироқ...— Ҳалима опа юзига қон тепиб, сочларини силаб қўйди.— Бироқ партия ташкилотчиси бўлмасам ҳам, бюро аъзоси сифатида сизнинг Салтанат билан бунақа гиди-биди қилиб юришингизни сираям ёқламайман! Гап шу!

«Ялт» этиб Камол акага қарадим. У ҳам кўзлари жавдираб менга қаради, лабининг четидаги чуқур чизиқ титраб кетди.

— Майли, мен сизга бу фикрингиздан қайтинг деёлмайман, опажон! — У ўрнидан турди, қаддини ростлаб менга ўтирилди:— Бўшагандан кейин чиқарсиз.

Тўғриси, Ҳалима опа билан гаплашадиган гап ҳам қолмаган эди. Кетма-кет ўрнимдан турдим. Ҳалима опа яна жойига ўтириб, қогоз титкилашга киришган эди. Фақат мен қўзғалганимдагина секин бошини кўтариб қаради: мулойим кўзларида яна бояғидай гилт-гилт ёш кўринди.

Ажабо, бир нав орқада қолган бўлса ҳам, қалбининг софлигини йўқотмаган бу оқ кўнгил аёлни айблаб бўлармиди? Йўқ, ўшанда бу пок аёл соддалиги учунгина шундай қилганини тушунмаган эканман, айб ўзимда, демак, ҳамма айбни ўз зиммамга олишим керак!

Ҳалима опа билан илиқ хайрлашишга ҳаракат қилдим.

VI

Қиш кунлари калта эмасми, биз овақатланиб бўлганимизча қош қорайиб қолди.

Мен бир ўйим ўз қишлоғимга бориб келмоқчи ҳам эдим, бироқ Камол ака: «Қўйинг, бугун бирга бўлинг, раиснинг бошидаги ташвишларни ҳам бир кўриб қўйинг, ука, керак бўлади», деганидан кейин, сўзини ерда қолдиришга истиҳола қилдим.

Тўғриси айтсам, боя қирда Камол ака билан учрашганимдан кейин, айниқса, Салтанатнинг хатларини ўқиганимдан кейин, фелъетондаги у кишининг шаънига айтилган аччиқ гаплар қайта-қайта эсимга тушиб, жуда ийманиб қолган эдим. Назаримда, у ҳам кўнглида гинаси бордай туюлган эди. Шунинг учун ҳам унинг бу таклифи мени жуда хушнуд қилди. Фақат бир нарсадан сал ҳадиксирардим — Камол ака жуда кам гап, хатто аллақандай маъжус кўринар, хаёли паришон эди.

Қоронги тушганда меҳмонхонадан чи-

қиб (Қамол ака ҳали кўчиб келмаган, меҳмонхонанинг кичик бир ҳужрасида тураркан), яна идорага томон йўл олдик.

Гарчанд, сўнгги бир-икки йил ичида раислар тез-тез ўзгариб, колхоз оқсаб қолган бўлса ҳам, у бир маҳаллар жуда бақувват бўлгани қишлоқ марказининг ободлигидан ҳам сезилиб турарди.

Шаҳарга борадиган катта кўчанинг икки четига пишиқ гишдан солинган эллик чоғли бир қаватли янги уйлар тушган, идоранинг рўпарасидаги катта боққа хираверишда қишки клуб, унинг ёнида меҳмонхона билан болалар боғчаси бинолари қад кўтарган. Бу ер ёзда айниқса хушманзара бўларди. Лекин ҳозир ҳам чироқлар ёниб, кўчаларга қандайдир файз кирган, клубда кино қўйилса керак, паркиннг олди гавжум, совуқ қиш ҳавосида қизларнинг кумуш тангалардек жаранглаган кулгиси, йиғитларнинг ҳазил-мутобибаси эшитилар эди.

Бу ёшлик, шўхлик, ўаига хос лятофатга тўла қишлоқ ҳаёти мени сеҳрлаб бир куч билан юрагимга «жиз» этиб тегди-ю, кечадан бери хаёлимни банд этган ташпишларим, ўйларим, дилимни снёҳ қил-

ган воқеалар — ҳаммаси кўзимга жуда майда, чиркин, арзимаган бир нарса бўлиб кўриниб кетди.

Камол ака бу кайфиятимни пайқагандек тўхтади:

— Хоҳласангиз кинога кириш, айланинг. Мен энди бир-икки соат одамлар билан бўламан. Эҳтимол, сизга қизиғи йўқдир.

Ҳушимни йигиб, эътироз билдирдим:

— Йўқ, йўқ, нега қизиғи бўлмас экан?

Камол акани чиндан ҳам анча киши кутиб ўтирарди. Пойгаҳроқдаги диванга ёнбошлаб колхоз раисининг кечки иш фаолиятини кузата бошладим.

Яширадиган жойим йўқ: мен, гарчанд шу маҳалгача колхоз ҳаётидан анча-мунча очерк ва лавҳалар ёзган бўлсам ҳам, колхоз раисининг фаолият доираси қанчалик катталигини биринчи дафъа кўришим эди.

Шу кеча Камол аканинг суҳбатида бўлганлар орасида ҳаммом қураётган архитектордан тортиб, узоқ даштдан келган чўпонгача, шўлгорнинг боғиши тегрисида ахборот бергани келган бригадирлардан тортиб, тўй маслаҳати билан келган эр-хотингача бор эди.

Мен анчагача ҳар дақиқа кириб-чиқиб турган одамларнинг гап-сўзларини қизиқиб эшитиб, масалаларнинг ҳал бўлишини эътибор билан кузатиб ўтирдим, кейин хаёлимни Качол ака, тўғрироғи, унинг ўзини гутиши, хатти-ҳаракатлари жалб этди-да, бошқаларни унутдим ҳисоб.

У боягидан ҳам ўйчан, ҳотто ғамгин кўринарди. Гарчанд одамларнинг гап-сўзларини эътибор билан эшитиб, масалани шартта-шартта ҳал қилаётган бўлса ҳам, хаёли бўлак бир оламда юргани аниқ сезилиб турарди. Буни унинг гоҳо-гоҳо бошини кескин силкитиб, қални қора сочларини тез-тез силаб қўйишидан, худди уйқу босаётгандай бўлиб кўзларини ишқалаб қўйишларидан ҳам сезилиб турарди. Бир дақиқа шу вазиятда ўтирганидан кейин аста-секин яна ўша илгариги ҳолатига қайтар, кўзларидаги учқунлар сўниб, маъносифода пайдо бўлар эди. Фақат соат ўнлар чамаси эшикдан Амина опа билан Юлдузхон кириб келгандагина чеҳраси нур тушгандай ёришиб, кўзларида, лабининг четида илиқ табассум пайдо бўлди.

Улар тўғри даладан келишаётган

бўлса керак, икковлари ҳам ўша кундузги кийимларида эди. Опанинг эғнида ўша эски пўстин, бошида тивит рўмол. Юлдузхоннинг эғнида эса ўзига ярашиб тушган ва павниҳолдай нозик қоматини кўз-кўз қилиб турган комбинезон, оёғида пошнаси баланд бежирим этикча, фақат бошидаги қизил дуррача ўрнига тивит рўмол ўраб олган.

— Э, келинг, келинглар,— деди Камол ака ўрнидан туриб.

— Мана келдик...— Амина опа ўзини диванга «гурс» ташлаб, рўмолини еча бошлади. Унинг озгин қорамағиз юзи яна ҳам чўзилиб, қорайиб, яна ҳам дағаллашиб кетганга ўхшар, ўзиям жуда чарчагандек туюлар эди.

Диванга ёнбошлаган заҳоти кўзини юмди-да, кулимсираб:

— Мен кетдим, ухлаб қолсам уйғотиб қўйларинг!— деб ҳазиллашди.

Юлдузхон эса, аксинча, раиснинг рўпарасида пошнаси баланд этикчаси билан полни «дук-дук» уриб, худди пойгага шошилиб гижинглаган чопқир отдек депсиниб турарди.

— Қани, мени табрикламасангиз ҳам, опамларни бир табриклаб қўйинг, раис

ака!— деди у шўх чарос кўзлари чақнаб ва юзида кулгичлари ўйнаб.

— Э, тамом қилдиларингми шудгорни?

— Тамом қилдик, болам, ҳозир ўша ердан келяпмиз...— деди Амина опа кўзини очмасдан пешонасига тушиб турган, оқ оралаган сочларини тузатиб.

— Э, табриклайман бўлмаса!..

— Раҳмат! Рус дугоналарим: «Ҳеч бўлмагандан кеч бўлганиям яхши» дейишарди, тўғрими, шоир ака?— Юлдузхон менга қараб кўзини қисиб қўйди.

— Бўлмаса...— Камол ака унинг олди-га ўтди.— Қўлингизни беринг, кеч бўлса ҳам бир сиқиб қўяйлик.

— Марҳамат!— Юлдузхон ҳамон юзида кулгичлари ўйнаб, қўлини чўзди.— Табрикларингиз учун раҳмат, раис ака. Бироқ... тагин ўша қадрдон Мўмин акаларни бригадасига қайтарар эмишсизми бизни?

— Йўқ, йўқ, ниҳояти бир-икки кунга борасиз.

— Майли, бораман, фақат битта шартим бор!— Юлдузхон бошини кескин силкитган эди, чамбарак бўлиб турган икки ўрим сочи ечнлиб белига сирғалиб

тушди.— Шартим шуки, ишларимга аралашмайдилар!

— Бечора Мўмин ака!— раис хахолаб кулиб юборди.— Бу ёқда сиз, бу ёқда журналист ўртоқ... Тоза сиқиққа олдиларинг-ку шўрликни!

Юлдузхон кўзларини хиёл сузиб менга қаради.

— Ёзувчи акам қачон сиқиққа оптилар у кишини? Қайтага ённи олганларку фельетонларида?— Юлдузхон шундай деди-да, мен томонга бир қадам ташлади:— Сиз ўйламанг, мен Салтанатни ёқлаб жа... унга жоним ачишаётганидан айтаётганим йўқ бу гапларни! Сираям ёқламайман уни! Нега десангиз... Мўмин ака жабр қилган экан, фош қилсин эди! Ё кетсин эди менга ўхшаб бошқа бригадагами, ўқишгами! Лекин, сиз адолатли бўлсангиз, Салтанатнинг юзига бир шاپати урган жойда, Мўмин акангизнинг юзига ўн шапати урардингиз! Ҳа!

Мен нима деб жавоб беришимни ҳали ўйлаб ҳам топмаган эдимки, Юлдузхон Амина опага юзланди:

— Тўғрими, опажон?

Амина опа секин кўзини очиб, ҳорғин жилмайди.

— Сен гапирасану, нотўғри бўлармиди, Юлдузим?— деди у ва рўмолини тўғрилаб ўрнидан турди.— Яна бирпас ўтирсам ухлаб қоладиганга ўхшайман... Эртага бюро бўлармишми?

Камол ака бош ирғади:

— Ҳа, бюро чақирамизми, йўқми, ишқилиб, шу гапларни бир гаплашиб олсак дейман. Сиз ҳам ишни қабул қилиб олсангиз бўларди Ҳалима опадан.

— Ҳозир ишдан гапирманг, жон ука!— деди Амина опа.— Ухлайлик, ухлайлик, ухлайлик...

— Кечирасиз, кинонинг иккинчи сессии бор ҳали!— Юлдузхон серкиприк кўзларини сузиб Камол акага қаради.— Раис акамларнинг вақтлари бўлмаса керак, албатта?

Камол аканинг кўзларида гуноҳкор бир ифода пайдо бўлди:

— Йўқ, гап вақтда эмас, лекин...

— Ҳа, ҳа, тушундим, тушундим!— деди Юлдузхон.

Гўё ўрталарида аллақандай бир сир бордай, иккиси ҳам ўнғайсизланиб, қизаришиб қолишди.

Ҳаммамиз бирга идорадан чиқдик.

Юлдузхон хайрлашар-хайрлашмас клубга томон кетди. Амина опа эса худди ёш боладай эснай-эснай мактабга қараб йўл олди. Камол ака икковимиз дарвозанинг олдида бир лаҳза тўхтаб қолдик.

Кўчадаги бояги шов-шув босилган, қишлоқ аллақандай сокин, осойишта сукутга чўмган эди. Ҳаво совуқ эмас, аксинча, шундай майин ва соф туюлардики, гўё ҳозир декабрь эмас, илк куз оқшомларини эслатарди.

— Ғалати кеча... Уйқу босаётгани йўқми?

— Йўқ.

— Бўлмаса, пича айланайлик,— деди Камол ака.

Биз гурс-гурс қадамларимиз билан деярли кимсасиз кўчаларнинг маъносиз жимлигини бузиб, сельпо томон йўл олдик.

Мен қаёққа кетаётганимизни сельпо остонасида қўшоғиз милтигини қучоқлаб хуррак отаётган қоровулнинг ёнидан ўтиб, амбулатория томон бурилганимиздагина фаҳмладим: Салтанатга шекилли!

Тахминим бекор чиқмади, Камол ака

шифоҳона рўпарасига етгач, индамай ўша томонга бурилди.

Бироқ амбулаториянинг чироқлари ўчган, фяқат битта деразадан хира нур тушиб турарди.

Камол ака бинонинг чап ёнидан ўтиб, тепаликка чиқди.

— Ҳа-а... Ётиб қолишибди...— деди у ўйчан.

Тепаликнинг орқасида мактабнинг уч-тўрт гектар келадиган бедазори бўларди. Ҳозир бедазорга ёш ниҳоллар ўтқазилган, лекин беда ҳам ўсса керак, бир-икки жойда катта ўтовга ўхшаган ғарамлар қорайиб кўринарди.

Камол ака пастаккина пахсадан сакраб ўтди-да, ғарамларга томон юрди. Унинг бу иши менга бир оз ғалати туюлса ҳам, орқасидан боришга мажбур бўлдим.

Камол ака ғарамнинг ёнига борганина тўхтади, қоронғида юзимга яқинроқ эгилиб деди:

— Сиз эҳтимол ҳайрон бўлаётгандирсиз. Лекин, қаранг, қандай ажойиб кеча. Бирпас ёнбошлайлик. Аммо ҳузур қиласиз, ука.

У бир-икки қучоқ ғарамни ерга тўшаб,

ёнбошларкан, менга бир дақиқа боқиб, таклиф қилди:

— Чўзилинг, дўстим. Саяпсевами ҳидини — худди ёз дейсиз!..

Мен мийғимда кулиб унинг ёнига чўзилдим. Чўзилишим билан димоғимга қуруқ беда, ялпиз, какра ва аллақандай гулларнинг бир оз тахир ва айни замонда хушбўй ҳиди урилди-ю, ажойиб ёз оқшомлари эсимга тушиб кетди, ўзимни мактаб боғида эмас, узок даштда, пичан ўраётган ўроқчилар орасида ётгандай ҳис этдим. Осмон ҳам ёздагидай, қатто ундан ҳам тиниқ кўринди кўзимга. У шундай яқин, беғубор, юлдузлар эса ғалати кўк учқунлар сочиб шундай порлаб турардики, худди биров тепамга битта-битта қилиб жавоҳир терилган катта қора духоба чойшаб ёпгандай...

Атроф сув қуйгандай жимжит. Фақат гоҳо-гоҳо ғарамнинг орқасидан ғарч-ғурч беда чайнаган отнинг пишқириб қўйиши, кишанларини шарақлатиб гурс-гурс сакраши эшитилиб қоларди.

— Ажойиб нарса-да, юлдузлар! — Анчадан кейин сўз қотди Камол ака. — Тикилиб ётсанг кўнглинг равшан торта-

ди. Ҳаёт чексиз-чегарасиз эканига ишонасан, киши...

Тўсатдан у бутун гавдаси билан ардарилиб, мен томон энгашди:

— Менга қаранг, ука, гуноҳим нима ўзи?— деди у кутилмаганда кескин бир оҳангда.— Гуноҳим ранслигимми? Раис бўлганим учун севишга ҳаққим йўқми шу қизни?

Мен эрталабдан бери юрагимнинг бир четида шу саволни кутардим!

Қоронғиликда худди юлдуздай кўкимтир учқунлар сочиб, пар-пар ёниб турган кўзларидан кўзимни олиб қочдим.

— Йўқ...

— Нега бўлмаса фельетонда уриб чиқдингиз?

— Энди... ўзингиз айтдингиз-ку, эртага гаплашармиз деб бу гапларни.

— Кўнглингизга келмасин, ука. Фельетон учун алам қилганидан айтаётганим йўқ буни. Алам қилса... бунақа эргаштириб юрмас эдим сизни. Аммо.. Агар шунарсага ранслик сабаб бўлса, шу лавозимдан тушира қолишсин! Шу бугунок толшираман!

Қамол ака яна боягидай чалқанча ётиб, осмонга тикилди.

Йўқ, эрталаб у менга руҳан эзилиб, гариб аҳволда юргандай туюлгани бекор, бу одам метин иродали, айтганидан қайтмайдиган бир йигит эди!

Нима дейишимни билмай индамай қолдим. Анчадан кейин жимликни Камол аканинг ўзи бузди. Лекин бу сафар унинг овози бояғидай кескин эмас, босиқ ва атлақандай ўйчан эди.

— Башарти фелъетон қилган бўлсангиз ҳам мен сизга кўнглимдаги битта гапни айтиб берай, ука,— деди у.— Бундан беш-олти йил аввал институтнинг охирги курсларида ўқиб юрганимда биттасини яхши кўриб қолувдим. Ёшлиқда бўлади-ку, биласиз. Жуда астойдил эди севгимиз. Ўзи яхши қиз эди-ю, ота-онаси сал ҳалигидақа... мешчан табиат одамлар эканми, менсишмади бизни. Хуллас, пешонамиз ёришмади-да, ука. Шундан кейин энди муҳаббат дегани nasib эмас экан бизга деб, йиғиштириб қўя қолувдик... Мана, шундан бери қанча жойларда ишладик. Қолхозлардаям, РТС даям, райкомдаям. Тупла-тузук қизлар учради-ю, бирортасиям бунақа... юракни жизиллатмаган эди. Шу ерга келдимиз, шу... Гоҳи ўзим ҳам ҳайрон қоламан, ука.

Камол ака хижолат чекиб бир-икки томоқ қирди-да, жим қолди. Ҳикоясини яна ўзи давом эттиришини сезиб, индамай ётавердим.

Дараҳақиқат, кўп ўтмасдан Камол ака тагин ўша босиқ, маънос оҳангда сўз бошлади:

— Тўғриси айтсам, бошда унинг юриш-туриши менга ҳам ёқмаган эди, ука. Гапнинг очиги, ўзи ҳамма нарса жанжалдан бошланади. Жанжалдан бошланди-ю, кейин... Бундоқ суриштириб қарасам, кеса тагида ним кеса бор экан, ука.— Камол ака яна мен томонга ағдарилиб, ёнбошлаб олди.— Мен сизга айтсам, умуман... яхши қиз, ука. Фақат, ўчакишиб, йўлидан адашиб қолган, холос. Бўлмаса, ҳамма нарсага ақли етади, тушунади ҳам. Ишонсангиз, у ҳам раислигимни баҳона қилиб, рад қилса бўладими севгимни! Ўша кун сизлар борганда ҳам икковимиз худди шу масалада тортишиб, анча нари-берига бориб турган эдик...

«Ха-а... гап буёқда экан-да!» хаёлимдан ўтди менинг.

— Аммо... энди бас! Бунақаси кетмайди!— Камол ака шахт билан қаддини

ростлаб, чордана қуриб ўтирди. Қоронғида яна боягидай кўзлари ғалати учқунлар сочиб, чарақлаб кетди.— Сизни билмадим, ука, аммо мен қишлоқ боласиман. Ун олти ёшимда трактор ҳайдаганман. Қилмаган ишим йўқ: машина ҳам ҳайдаганман, механик ҳам бўлганман. Армияда ҳам танк ҳайдаганман. Гапнинг лўндаси, биламан, пахтачилик қанчалик мураккаб кўринмасин — бу масалани машина ҳал қилади. Аммо Мўмин акадай одамлар билан ҳал қилиб бўлмайди! Гап ёшда эмас, ука. Амина опа ундан беш-олти ёш катта бўлса каттадирки, ёш эмас, аммо у кишининг қилаётган ишига бир назар ташланг. Эҳ! — Камол ака тўсатдан кўлини силтади.— Афсуски, журналист эмасман-да. Кўтарадиган шунақа масалалар, айтадиган шунақа гаплар борки, ука!

— Бунинг учун журналист бўлиш шарт эмас.

— Шарт эмаску-я, бироқ нонингизни яримта қилмай дейман-да,— кулди Камол ака.— Хуллас... Бошда биттаю битта маъсад билан келувдим бу ерга, ука. У ҳам бўлса машина нималарга қодир эканини кўрсатиш эди. Мана энди бунга

тагин битта мақсад қўшилди — Салтанат! — Камол ака бошини чайқаб қўйди! — Аммо етаман иккала мақсадимга ҳам! Салтанатга уйланаман. Тўй қилман, кейин ўқишга боради... Агар раисликдан шу бугун ҳайдасаларинг ҳам, битта эмас, ўнта фельетон ёзсаларинг ҳам уйланаман Салтанатга! Вассалом!

Гарчанд унинг ҳар бир гапи юрагимга бир тикан бўлиб қадалаётган бўлса ҳам, беихтиёр кулиб юбордим:

— Агар раисликдан шу бугун ҳайдашадиган бўлса, биринчи мақсадингизни қандай исботлайсиз?

Камол ака гугурт чақиб папирос тутатди. Гугурт ёнган пайтда кулимсираган кўзларини, лабининг четидаги муғамбир табассумни кўриб қолдим.

— Бунини бир айтдим-қўйдим-да, ука. Ҳақлари йўқ бўшатишга! Мен уни йўлдан урсам бошқа гап эди. Севаман ахир. Тушуняпсизми, севаман!.. Ҳали ҳам бойфеодаллик касали ётибди дилларингда. Вассалом!..

Мен эндигина тушундим. Мен бу одамни Салтанатни ҳақорат қилганимдан ҳам қаттиқ ҳақорат қилган эканман! Ахир у

Салтанатни шундай севар экан, наҳот унга ёрдам қўлини чўзиш, пок муҳаббатини майда-чуйда ғийбатлардан асраш ўрнига, фелъетон ёзиб бунчалик мазах қилсам? Нега ўшанда чуқурроқ ўйладим? Фақат Қулаҳмаднинг ҳолига ачинганим учунми? Ё Камол аканинг муҳаббатига ишонмаганим учунми? Йўқ, у ҳам эмас, бу ҳам эмас, ҳаммасига сабаб — бу киши айтгандек, дилимда бой-феодаллик дарди илдиз отиб ётгани учун, холос!..

Шу пайт ёдимга Матлуба билан бўлган тўқнашув тушди-да, ўрнимдан туриб кетдим.

Ахир бу касал дилимда бунчалик чуқур илдиз отмаган бўлса, арзимаган нарсага хафа қилармидим Матлубани?

Мени кўриб Камол ака ҳам қўзғалди.

— Ҳа, кетамизми, ука? Ана, ҳулкар ҳам тик тепамизга келиб қопти.

У ҳам уст-бошини қоқиб ўрнидан турди:

— Эҳтимол, сиз ҳайрон бўлаётгандир-сиз бу юришларга? Майли, ҳозир ҳайрон бўлсангиз ҳам кейин тушунасиз. Севиб қолганда тушунасиз, ука.

Мен ичимда бир кулиб қўйдим.

Эрталаб кечроқ уйғондим. Деразадан тушган нур икки кишилик торгина хонани худди баҳор пайтидагидек ёритиб юборган эди.

Камол ака барвақт турниб чиқиб кетган бўлса керак, тўшаги солдатчасига бекам-кўст тузатиб қўйилган эди.

Кийинаётиб столдаги графиннинг тагига қистирилган бир парча қоғозга кўзим тушди: «Учқунжон ука. Мен амбулаторияга кетдим. У ердан фермага ўтаман. Чой-пой ичиб, майда-чуйда ишларингиз бўлса битказиб туринг. Мен барвақт қайтишга ҳаракат қиламан. К-л».

Қолиб бораётган ишим ҳам йўқ: Салтанат билан нимани ҳам гаплашаман, Мўмин ака билан бўлса бюрода учрашамиз. Уйлаб-ўйлаб, бир-икки бригадани айланиб чиқишга аҳд қилдим. Ҳар ҳолда биз журналистлар баҳорда ва кузда — терим пайтларида кўп жонбозлик кўрсатсак ҳам, шудгор масаласига деярли эътибор бермаймиз. Башарти Амина опа билан Камол аканинг кечаги гапларида жон бўлса, бу нарсани кўтариб чиқиш ҳам катта иш-ку? Лояқал шу масалада уларга ёрдам бериб гуноҳимни пича оқлай!

Наридан-бери бир-икки пиёла чой ичиб,
кўчага чиқдим.

Осмон беғубор. Қуёш терак бўйи кўта-
рилиб қолган. Туман тарқаб, ерлар эри-
ган, ҳаво худди кечагидай майин, ҳатто
илиқ, худди куз ҳавоси каби кишига сар-
ёғдай ёқади.

Афтидан, Камол ака чиндан ҳам бу ма-
салага астойдил киришган бўлса керак,
шудгор ҳамма жойда барабар бошланган,
бундан одамлар ҳам хурсанд, иш ҳам
қизғин борар эди.

Қандай ажойиб меҳнат шавқи! Қўн-
лимни ғаш қилиб турган ҳамма ташвиш-
лар бир зумда эсимдан чиқиб кетди. Еш-
лигим ёдимга тушиб тракторга чиқиб
ҳайдаб кўрдим, плугларнинг пўлат тиш-
лари қоп-қора тупроқни пичоқдай тилиб,
ипакдай эшишини завқ билан томоша қил-
дим. Ешу кексалар билан суҳбатлашдим.

— Аттанг! Бултур кузда ҳам иш шу-
нақа бўлганда эди!

Бу сўзларни ҳар эшитганимда блок-
нотимга ёзиб, тушгача далама-дала пиё-
да кездим. Энди бу тўғрида ёзиб, Камол
аканинг ташаббусини тақдирлаш керак-
лигига шубҳам қолмаган эди. Ёзганда
ҳам масаланинг ички моҳиятини очиб,

жиддий бир нарса ёзиш керак. Лекин янови масала-чи? Фельетон-чи? Ахир уни бир ёқли қилмасдан туриб, бу ҳақда ёзиш қийин-ку?

Назаримда, гўё эрталаб сийраклашиб қолган булутлар тагин қуюқлаша бошлади-ю, момақалди роқ гулдураб, чақмоқ чақадигандай туюлди.

Дарҳақиқат, идорага боришим билан булутлар йигилиб, чақмоқ нафаси кела бошлади.

Ҳаммадан бурун Ҳалима опа билан Мумин ака келишди. Кейин Қулаҳмад кўринди. Сал ўтмай Амина опа билан Салтанат ҳам кириб келишди, бироқ Салтанат Қулаҳмаддан иймандими, ё бошқами, ишқилиб, биз ўтирган хонага кирмади, даҳлизда қолган бўлса керак, кабинетга Амина опа ёлғиз кириб келди.

Гарчанд, опа муаллималик чоғларида яхши кийиниб юришини билсам ҳам, беихтиёр қизиқиб тикилдим: эгнида кечаги эски пўстин ўрнига янги кул ранг макинтош, бошида ипак рўмол, оёғида пошнаси баланд қора туфли, ўзи ҳам гўё бир кечадаёқ рангига қон югуриб, хийла яшариб қолганга ўхшарди.

Буни Ҳалима опа ҳам сизди шекилли,

қоғоз титишдан тўхтади ва менга қараб қандайдир аянчли жилмайди:

— Ана, янги партия ташкилотчисига бир қараб қўйинг, шоир ука. Ясан-тусан мана бунақа бўпти. ўргилвай!

Амина опа худди олхўри егандай юзини бужмайтирди:

— Шу ҳам гап бўлдимми, Ҳалимахон?

— Ҳа, нега гап бўлмас экан? Рост-да! Ут жойингга.

— Йўқ, йўқ, қўзғалма. Бугун қоғоз-бозликка сира тоқатим йўқ!— Амина опа диванга ўтириб, рўмолини ечди, чакка-сига тушган оплоқ соч толаларини тузатаркан, қалин қошларини чимириб кулди:

— Ахир бу ёқда планни бажариб, бу ёқда шудгордан қутулгандан кейин наҳот тузукроқ кийинишга ҳақимиз бўлмася?... Мен қизларимга ҳам тайинладим: энди ясан-тусанни жойинга қўйиб эрга тегинглар, тўй-томошани бошлаб юборинглар, дедим!..— У кўзларини қисиб Мўмин акага юзланди:— Ё чакки қилибманми?

Мўмин ака ўтирган жойида:

— Билмасак энди, тўғри бўлса, тўғри-дир-да... Сиз янги раҳбар, ақл-идрокда етук!— деди, мийиғида кулиб.

Амина опа яна боягидай қошлари чимирилиб ерга қаради, гапни буриш учун бўлса керак, сўради:

— Юлдузхон қалай, ишляптими?

— Ишляпти чоғи...— Мўмин ака: «Мен билмадим, сен айт», деган маънода Қулаҳмадга қаради. Лекин Қулаҳмад унинг бу қарашини пайқамади ҳам. У бурчакда деразага тескари ўгирилиб, бошини солиб ўтирар, афтидан, хаёли бошқа нарсалар билан банд эди.

Бугун у кечагидан ҳам яхши кийинган. кўк шерсть костюмининг ичидан оқ шойи кўйлак кийиб, ёқасини чиқариб қўйган, оёғидаги бигиз тумшуқ туфлиси худди кўзгудай ялтирар эди. Қиёфаси ҳам бошқача — кўз қарашларида, қошларининг чимирилишида, чиройли дўнг пешонасига тушиб турган қалин жингалак сочларини гоҳо-гоҳо орқага силтаб қўйишларида илгарилари унга ёт бўлган ўзгача бир кескинлик сезилиб турар эди.

Буни Амина опа ҳам пайқади шекилли, бир лаҳза юзига тикилиб қолди, сўнгра кўзини ундан узиб. Ҳалима опага қаради:

— Бугун бюро бўладими шундай қилиб?

— Билмасам энди! Буни, янги партия

ташкилотчиси сен биласан,— деди Ҳалима опа тўсатдан лаблари титраб.

— Қўй энди шу гапларингни, Ҳалимахон.

— Йўқ, нега қўярканман, рост-да!— Ҳалима опа столдаги қоғозларни четга суриб шартта ўрнидан турди.— Бюро бўладими-йўқми, буни билмадим.— деди у энтикиб.— Бироқ, ишни қабул қилиб олмайдиган бўлсанг, мен кетдим! Бор гапни кеча раисга айтганман. Шу. Бошқа гапим йўқ!

У кўзлари қандайдир жавдираб, юзидан мунчоқ-мунчоқ тер оқа бошлаган Амина опанинг ёнидан ўтиб, ташқарига чиқиб кетди.

Амина опа бир нафас унинг кетидан маъюс тикилиб қолди, сўнгра:

— Ҳалима, Ҳалима-ей...— деди секин бош чайқаб.— Ўз ишим яхши эмасмиди менга қолса?

— Йўқ-э, нега бунақа дейсиз, опа? Сиз илмли, ғайратли киши,— Мўмин ака сийрак мўйловини силаб илжайиб қўйди.

Ўртага ноқулай жимлик чўкди. Яхши ҳам шу пайт эшикдан эғнида кечаги комбинезон, бошида ўша ўзига ярашиб турган қизил дурра — Юлдузхон кириб кел-

ди. Унинг орқасидан уч-тўртта қиз-жувон ва ниҳоят Камол ака ҳам кўринди.

Яна кўзим беихтиёр Мўмин акага тушди. Унинг рангидан қони қочиб, яккам-дуккам мўйлови баттар шалпайиб қолган, ўзи ҳам ҳадеб дўпписини бошига ишқалаб, ўтирган жойида тез-тез қўзғалиб қўяр эди. Ёлғиз Қулаҳмадгина вазиятини ўзгартирмади. У фақат Юлдузхон қайтиб чиқиб Салтанатни бошлаб киргандагина кўкраги бир кўтарилиб тушди, холос.

Бугун Салтанат ҳам бошқачароқ эди: эғнида сур ранг енгил макинтош, бошида ҳаво ранг тивит рўмол, оёғида пошнаси баланд кишки туфли. Бу кийимда у одатдагидан ҳам тўлароқ кўринар, юзи ҳам кечагидан бир оз тиниқ, лекин ҳаракатларида ўзгача бир тортинчоқлик бор, гўё қилгуликни қилиб қўйиб, энди истиқола қилаётган одамнинг дидини берар эди.

У Юлдузхон қўлидан қанча тортқиласин, тўрга ўтмади, пойгаҳда турган креслога ўзини ташлади-да, кўзини бир нуқтага қадаб ўтириб олди. Шундан кейин Юлдузхон ҳам қўлини силтаб, тўрга ўтган Амина опага юзланди:

— Мен бошқалардай қўлим бўшу, кўнглим ҳуш эмасман, жон опа, у ёқда тракторжон йўлимга интизор бўлиб турибди. Шоир акамларга кеча берадиган жавобимни берганман. Бошқа сўроғингиз бўлса сўраиғ, бўлмаса йўлимдан қолмай, опажон!

Ҳамма кулиб юборди. Юлдузхон Амина опага жуда ёқса керак, у катта кафти билан чаккасини силаб, унга тикилганча мулойим жилмайиб ўтирарди.

— Савол бўлса,— деди Амина опа,— Салтанатнинг хатларини ўқигандирсан?

— Ўқиганман. Ҳам бу кишига кечаёқ айтганман.— Юлдузхон боши билан менга имо қилди.— Ҳар қалай мен Салтанатнинг бу қилиғини ёқтирмайман. Бунақа бургага аччиқ қилиб, кўрпага ўт қўйиб юргандан кўра фош қилсин эди бу кишини! Жиллақурса менга ўхшаб шартта бошқа бригадага кетиб қолса бўлмасмиди? Жудаям бўларди! Бироқ...— Юлдузхон тўсатдан бошидаги қизил дуррасини юлиб олди, юзлари гул-гул ёниб, кўзлари чақнаб Мўмин акага ўтирилди.— Бироқ, бу киши тўғрисида Салтанат нималар деган бўлса — ҳаммаси тўғри! Биттаям ёлғон йўқ! Ҳар баҳор квадрат-

лаб экдим деб, ҳаммани чалгитишлари ҳам кузда пахталарга сув қўйиб, машинани киритмаганлари, ҳамма-ҳаммаси тўғри. Мен буни илгарилари ҳам айтганман, ҳозир ҳам айтаман — биттаям ёлғони йўқ. Шу!

Ҳамма барабар ўгирилиб Мўмин акага қаради. У олдин ранги ўчиб, дўпписини бир қўлига олиб, бир кийиб, довдираб қолди, кейин менга ўгирилиб ғалати кулимсиради:

— Ҳозир хотин-қизлар замони. Булар турганда бизга гап йўқ, мулла,— деди у.— Майли, давр келибди — гапиришсин. Мен индамайман. Аммо, бу ёқдан ҳам бир оғиз гап сўранг, мулла ака!— унинг кўзлари Қулаҳмадга тикилди.— Инсоф билан сен ҳам бир нима де, иним...

— А? Лаббай?— Қулаҳмад бурун каттаклари пирпираб секин ўрнидан турди, худди қулаб кетадигандай стулнинг сунчиғига маҳкам ёпишиб, Мўмин акага энгашди:— Сиз... Сиз мени тинч қўйинг!— деди секин ва қандайдир бўғиқ бир товушда.— Инсоф билан бир нима де эмиш! Қайси бирини дейман! Асли кетмон билан чоптириб, культивация қилдирдим, деб ахборот ёздирганларингиз-

ничи, ё машинада тердирдим деб, кўзбўямачилик қилганларингизними? Ё бўлмаса, ўша куни менинг жуфти ҳалолимга... Салтанатга қилган инсофсизлигингизними? Хўш, қайси бирини айтиб берай буларга? Қайси бирини, акажон?

Мўмин ака шогирдидан бу гапни кутмаган бўлса керак, оғзи очилиб, аянчли бир қиёфада анграйиб қолди.

Қулаҳмад эса ерга қараганича бир нафас жим турди, кейин бошини кўтариб, бурунгидан ҳам маъюс катта шаҳло кўзларини Амига опага тикди:

— Аммо жазолайдиган бўлсаларинг бу кишини эмас, аввал мени жазоланглар,— деди паст, лекин алам тўла овоз билан.— Мен... мен бу ёқдан ҳам ўтган нодон бир одам эканман! Талабим шу сизлардан!

У шундай деди-да, дўнг пешонасига тушиб турган қалин жингалак сочларини тўғрилаб қўйиб, эшикка томон юрди. Салтанатнинг олдига борганда бир дақиқа тўхтади. Назаримда, бир нима демоқчи бўлди-ю, йўқ, индамади. Фақат қўлини бир силтади-да, чиқиб кетди.

Бутун вужудим жимирлаб Салтанатга қарадим. У бошини тагин ҳам пастроқ

эгиб, чурқ этмай ўтирар, фақат узун қайрилма киприкларни худди шабнам слаган барра майсалардай титрар эди, холос.

Ўртага чуқур жимлик чўкди. Лекин бу жимлик фақат бир дақиқагина чўзилди, кейин йиғилган қиз-жувонлар баравар шов-шув кўтариб юборишди, назаримда, худди боятдан бери портлай деб турган бомба тўсатдан портлаб кетгандай бўлди.

Қиз-жувонлар жуда тўлиб кетган экан чамаси, айтилмаган гап қолмади: Мўмин аканинг машинага ишонмай ҳадеб қўл меҳнатига зўр бериши дейсизми, ҳамма енгил-елли ишларга эркакларни қўйиб, хотин-қизларни кетмонга солиши дейсизми, бригадада хурсандчилик, ўйин-кулги деган нарсалар йўқолиб кетгани дейсизми, бирорта қиз бирорта йигит билан пича ҳазиллашиб, кулишиб гаплашса, шунинг ўзи биланоқ номи ёмонга чиқиши дейсизми, хуллас, ҳаммаси айтилди!

Мен Мўмин ака шу сафар ерга кириб кетар деб ўйловдим, йўқ, сир бон бермади. Олдин ранги ўчиб, офтобда жинзгинак бўлган киприкларини пирпиратиб, бароқ

қошларини тез-тез силаб, кўзларини бир нуқтага тикканча безрайиб ўтираверди.

Аmmo хотин-қизлар ҳам бўш келишмади. Сочларига оқ оралаб қолган қотма аёл столи муштлаб берди, қизлардан бири азбаройи Мўмин аканинг қайсарлиги жон-жонидан ўтиб кетгани учун бўлса керак, ҳатто йиғлаб юборди. Агар Камол ака кулиб: «Хўп, ўртоқлар, масала ойдин, бизга ҳам гап қолсин!» дематганида, билмадим, ахийри нима билан тугарди бу учрашув!

Юлдузхон бошлиқ қиз-жувонлар ҳаяжондан кўзлари чақнаб, юзлари ловуллаб, кабинетдан чиқишаётганда Салтанат ҳам ўрнидан турди. Худди ўтирганларнинг юзига қарашга иймангандай кўзларини ердан узмасдан секин гапирди:

— Майли, бўлмаса, мен ҳам борай...

Гарчанд, боятдан бери бир оғиз бир нима демаса ҳам, ички бир ҳаяжондан юзлари ёниб ўтирган Амина опа:

— Ҳа, қаёққа шошасан, айтадиган гапинг йўқми?— деб сўради ундан.

— Йўқ, нима ҳам дердим,— Салтанат бошини кўтарди, айна бир пайтда ҳам маъюс, ҳам қандайдир ўйчан бир ифода

пайдо бўлган мулойим қуралай кўзлари билан Мўмин аканинг юзига узоқ тикилиб қаради.

Унинг бу қарашида газаб эмас, ҳатто нафрат ҳам эмас, балки таажжубга ўхшаган бир ифода бор, гўё Мўмин акани биринчи дафъа кўраётгандек эди.

— Мен нима ҳам дердим,— деди у такрорлаб,— қизлар ҳамма гапни айтишди. Фақат... Юлдузхон ҳақ, мен бургага аччиқ қилиб, кўрпага ўт қўйибман!

— Лаббай?

Бу кескин овозни эшитиб «ялт» этиб қарадим. Мўмин ака худди думини биров босиб олган мушукдай ҳурпайиб, кўзлари чақчайиб, яккам-дуккам мўйловни диккайиб турарди.

— Хе,— деди у хансираб.— Ҳали биз бурга бўлдигу, шунча беҳаё-бепарда қилқлар қилиб, сиз бизга ақл ўргатадиган оппоқ қиз бўлиб қолдингизми, акаси ўргилсин?

Салтанат худди бўронда чайқалган одамдай бир чайқалди.

— Беҳаёлик қилиб нима қилибман?

Мўмин ака қўлини силтаб жойига ўтирди.

— Майли энди, биламиз!

— Нимани биласиз, айтинг?— Салтанат бир қадам олдинга юрди.— Айтинг!

Мўмин ака қовоғини солиб:

— Хўп, бўлди!— деди кескин.

Салтанат кўзларини катта очиб қотиб қолган эди.

— Сиз...Сиз!..— деди у пиҳоят.— Одам ҳам шунчалик... Шунчалик бачкана бўладими? Ахир...

У гапини давом эттиролмади. Тўсатдан кўзлари жиққа ёшга тўлди-да, қоқилиб-сурилиб эшикка томон интилди.

Қани энди, эскилик қон-қонига сингиб кетган бу чиркин одам ёшроқ бўлса-ю, сакраб туриб ёқасига ёпишсам!.. Ия, нима деяпман! Ажабо! Кечагина уни мақтаб, бугун ёқасига ёпишишга маънавий ҳақим борми?

Ич-ичимдан зил кетиб, секин Камол акага кўз ташладим. У ранги бўздай оқариб, ерга қараб ўтирар, тиззасига тирялган қўллари қаттиқ титрар, афтидан, қалбидаги ғалаён билан олишмоқда эди.

Хайрият, орамизда Амина опа бор экан, бўлмаса билмадим нима бўларди. Ўртага чўккан жимликни яна ўша киши буздилар:

— Менга қаранг, Мўмин ака,— деди у,— сиз... ёшингиз катта бўлиб, мендан катта эмассиз. Борсангиз энди элликка боргандирсиз. Эскиликка бу қадар муккасидан кетиш... Хотин-қизларга бунчалик ишонмаслик, бу дағаллик, бу фиққу фасод... Мен ҳайронман, қаёқдан ўргандингиз бунинг ҳаммасини?

Амина опа бу гапларни шундай секин, айни бир пайтда шундай куйиб-ёниб гапирдики, мен Мумин акани гап тополмай, лол бўлиб қолармикан, деб ўйлаган эдим, йўқ, бу сафар ҳам тилини тиймади:

— Мен ҳам ҳайрон бўляпман, партком опа, биттангиз келиб: «Нима қилсанг қилу, пахта бер», десаларингиз, пахта берсак, тағин биттангиз келиб: «Нечук квадрат-уялаб экмадингиз, нечук хотин-қизларни эъзозлаб икки қўллаб кўтариб юрмадингиз?» деб дашном берсаларингиз... Қайси бирини қилайлик, опагон?

Йўқ, бу одам Салтанат ўйлаган Ойимсулурги эмас, бирор хавф сезса, дарҳол тижанларини ҳурпайтирадиган кирпитиканнинг ўзгинаси эди!

Амина опа олдинга энгашди:

— Менга қаранг, Мўмин ака!— деди у энтикиб.— Намунча ўзингизни гўллик-

ка соласиз? Ё ҳукуматимиз ҳамма оғирликни механизацияга юклаш ҳақида қанча-қанча қарорлар чиқарганидан бе-хабармисиз?

— Билмасак энди, опагон.

— Йўқ, биласиз!

— Ҳай, нима ҳам дердик...

Мўмин ака бир-икки томоқ қириб олди. Нечундир, тўсатдан у бояги кирли қиёфасидан одатдаги Ойимсупурги қиёфасига кирган, ўзи ҳам мулойимлашиб қолган эди.

— Энди... Қайдам, партком опа,— деди у, аллақандай ранжиган, мунгли товушда ва негадир менга қаради.— Биз оми одам. Сизлар нима десаларингиз шуни қиламиз. Кунни кеча бу кишига ўхшаган мулла йигитлар неча марта мақтаб газетага ёзишувди. Кўкларга кўтаришувди. Бугун келиб... Тагин билмадим, биз оми одам...

О, муғамбир! У таслим бўлиш у ёқда турсин, энг катта тошини менга атаб қўйнида сақлаб турган экан!

На чора, бутун алаимни ичимга ютишга мажбур эдим! Ахир бу одам билан чуқур танишмасдан, турмушдан нақадар орқадя қолиб кетганини пайқа-

масдан кўкларга кўтариб мақтаб юрганлар орасида мен ҳам борман-ку!

Бу одамни мақтаб ёзган чоғларимда мен бирор марта бригадада механизация масалалари билан пахтанинг таннарни ёки хотин-қизлар меҳнати билан қизиққанмидим? Йўқ, бу ҳақда деярли гаплашмас эдик, чунки мен учун унинг бурунги довруғи кифоя эди!

Бахтимга Камол ака менинг ҳолимни тушунгандек шартта ўрнидан турди.

— Бас, бу гаплардан фойда йўқ!— деди у ва менга қаради:— Ё сизнинг бу кишига айтадиган гапингиз борми?

— Йўқ, ҳаммаси равшан.

— Бўлмаса, — Камол ака белидаги камарини тўғрилаб Амина опага мурожаат қилди, — менга ҳам ҳамма нарса ойдин. Қолган гапни правлениеда гаплашармиз.

Мен гапнинг охирини кутмасдан ўрнимдан қўзғалдим, лекин шу пайт тўсатдан эшик очилиб, остонада Ҳалима она кўринди. У кириши билан мен кечадан бери кутган чақмоқ ниҳоят чақнашини сездим: унинг важоҳати бўлакча эди!

— Ҳа, нима бўлди?— деди у, доим мулойим қараб туралдиган қўй кўзларини

қисиб.— Эъозлаб кўтариб юришга аҳд қилдиларингми у таппозни?

Мен Амина опага қараётганимда кўзим Мўмин акага тушди: у истеҳзоли пажайиб, нимадандир хурсанд ўтирар, чуқур ботган қисиқ кўзларида «Бизнинг ёнимизни ҳам оладиган бир инсон бор экану», деган маъно ўйнар эди.

— Бундан чиқди, уни тепкилиб ташласак оқилона иш қилган бўларканмизда?— деб сўради Амина опа секин.

— Қаёқдан билай, биз чаласавод одам бўлсак...

— Бас! Бўлди!

Амина опанинг овози шундай кескин эшитилдики, Ҳалима салчиб тушиб, кўзлари жавдираб ён-верига қаради.

— Етар! Жонга тегди!— Амина опа қўлларини столга тираб, худди осмонга парвоз қилмоқчи бўлган қушдай олдинга талпинди:— *Аттанг, Ҳалима, аттанг!* Мен колхоз учун шунча жон куйдирган сендай оқ кўнгил бир аёлнинг ҳаётдан, турмушнинг ҳозирги талабларидан бунчалик орқада қолганинг учун минг афсус чекаман!— Амина опа кўкрагини тўлдириб чуқур нафас олди, худди ҳаво етишмаётгандай томоғини силаб қўйиб давом

этди: — Бироқ ҳамма нарсанинг ҳам чегараси бор! «Чаласаводмиз, қаёқдан билайлик», деган пичинглар жонга тегди. Уқиш-ўрганиш ўрнига, шундай ажойиб машиналар учун курашиш ўрнига...

— Ўғлининг машинаси бўлгандан кейин ажойиб бўлади-да! — деди Ҳалима опа, деди-ю, лаблари титраб кетди.

— Ҳа, ўғлим ихтиро қилган машиналарни ажойиб деса бўлади! Ҳа, оқ сут бериб катта қилган ўғлим шундай машиналар ихтиро қилганидан фахрланаман! — жавоб қилди Амина опа. — Ҳа, фахрланаман! — такрорлади яна. — Халқим ва партиям ўғлимдай олимларни қўллаб-қувватлаганидан, улар ихтиро қилган машиналарга кенг йўл очиб бераётганидан бахтиёрман. Афсуски, сендай софдил бир аёл буни тушуниш ўрнига...

Шу пайт кутилмаган бир нарса содир бўлди. Амина опанинг нафас олмасдан гапирган бу эҳтиросли, оташин нутқини жимгина тинглаб, бошини қуйи солганича лол бўлиб қолган Ҳалима опа тўсатдан ўзини диванга отди-да, ҳўнграб йиғлаб юборди.

Амина опа довдираб бир менга, бир Мўмин акага қаради, сўнгра Ҳалима ояга томон интилди:

— Ҳалима, ўргилай, кечир мени. Сенга озор бермоқчи эмас эдим.

Камол ака шошиб графиндан стаканга сув қуя бошлади, мен шу қадар ҳаяжонланган эдимки, буни билдирмаслик учун секин эшикка чиқдим.

Ҳаётнинг қизиқлигини, унда ниҳоятда чығал ва мураккаб нарсаларнинг нақадар қоришиб кетганини қаранг! Ҳовлига чиқсам, мени Маҳмуд кутиб турган экан.

У кўзойнаклари тагидан кўзимга жавдираб:

— Шу...— деди ёлворган товушда,— Амина опамларнинг бригадаси шудгорни сифатли тугатганликлари муносабати билан жиндак нарса ёзувдим. Шунлиб кетсангиз.

Ўзим тўлиб турган бўлсам ҳам беихтиёр кулиб юбордим:

— Яхши қилибсизу, аммо почтадан юбора қолинг, дўстим! Шундай дедиму, ундан қутулиб, бир оз ҳушимни йиғиб олиш ниятида рўпарадаги боққа қараб юрдим.

Бу учрашувдан кейин дарҳол жунаб кетсам ҳам бўларди, Камол ака юбормади.

«Шошманг, ҳали гаплашадиган гап кўп,— деди у.— Ё фельетонга урдим деб тортиняпсиэми? Асло тортинманг, шу баҳонада номимиз чиқди, ҳаммага танилдик, ука».

Камол ака бу гапларни пичинг қилиб эмас, чин кўнгилдан ҳазиллашиб айтганини сезганимдан унинг сўзини ерда қолдиролмадим. Умуман, гоҳ жуда ўйчан, гоҳ жуда чўрткесар, гоҳ қарасанг, ниҳоятда мўмин, гоҳ қарасанг, аксинча, фавқулодда кескин, ҳатто дағал кўринган бу новча йигит менга ёқа бошлаган эди. Лекин яхши кўрганим сайин виждон азобим ҳам кучайиб борарди. Мен эндигина, гарчанд фельетон Салтанат тўғрисида бўлса ҳам, ҳамма оғирлик Камол аканинг зиммасига тушганини, биргина эҳтиётсиз жумла билан мен бу ажойиб йигитнинг соф муҳаббатига, бу ерда бошлаган катта ишларига зарба берганимни аниқ тушунган эдим. Буни ўйлаганим сайин гапимиз ҳам қовушмай ўзимни

қандай тутишни билмасдим. Бунинг устига негадир хаёлимдан Матлуба кетмас, ҳар сафар уни эслаганимда юрагим орзиқиб кетар эди.

Ниҳоят, тун яримга яқинлашиб қолган бўлса ҳам, кетишга аҳд қилдим. Камол аяқ ҳам аҳвол-руҳиямга тушунди шекилли, кўп қистаб турмади: «Хўп бўлмаса, шоферни чақиртирай»,— деб чиқиб кетди.

Мен диванга ёнбошлаганимча хаёл сурардим. Умримда ҳеч қачон ўзимни бунчалик ғариб, бунчалик нотавон сезмагандирман. Назаримда, кимдир метин қўллари билан юрагимни маҳкам қисиб, тобора қаттиқроқ эзмоқда эди. Фақат кўнглимнинг бир четнда биттаю битта истак милт-милт этар, у ҳам бўлса Матлубани кўриш истаги эди. Кошки у ҳозир ёнимда бўлса! Дилимдаги бутун дардимни унга айтсаму, ҳамиша илиқ, майин кафтига бошимни қўйиб, лоқал ўн минут ором олсам! Лекин бу амалга ошмайдиган бир истак эди. Бу истак фақат ҳозиргина эмас, балки эртага шаҳарга борганимда ҳам рўёбга чиқмас! Ахир мендай бойвачча феодалдан қайси қиз ҳам юз ўгирмасин?

Ҳа, энди кўзим очилди: бу масалада мен Қулаҳмад билан Мўмин акадан ўтсам ўтаманки, аммо қолишмайман! Акс ҳолда...

Худди оловга исинаётгандай қўллари ни ишқалай-ишқалай Камол ака кирди:

— Шоферни топдик, ҳозир келади!— деди у ва ҳазиломиз:— Ҳа, намунча нашасидан айрилган нашаванддай бошингиз осилиб қолди?— деб кулди.

— Ҳа, шу...Ўзим.

Камол ака пальтосини ечмасдан стулни суриб ёнимга ўтирди, бошидан шапкасини олиб, қоп-қора сочларини силаркан:

— Хўш, нима қилмоқчисиз?— деб сўради.

Мен елкамни қисдим.

— Билмадим энди! Гаплашиб кўрармиз боргандан кейин. Ҳар ҳолда... Шундай қолдирмасмиз.

Камол ака кўзларини қисиб, юзимга узоқ тикилиб қаради, сўнгра сўради:

— Сизга гап тегмасмикин?

— Билмасам, бошга тушганини кўз кўрар дейдилар-кү!

— Мен шунинг учун сўраялманки,

битта сиз айбдор эмассиз бу масалала, — деди Камол ака. У худди дилимдаги га-лаённи кўзимдан билиб олмоқчи бўлгандай, ҳамон юзимга диққат билан тикилиб ўтирарди.

— Масалан, ўзингизни айтмоқчимисиз?

— Ҳа, мен ҳам, бошқалар ҳам.

— Майли энди, бу гапларнинг ҳожати йўқ, — дедим мен ва негадир енгил тортдим.

Шу пайт эшикда шофер йигит кўринди:

— Машина тайёр, раис ака.

Камол ака мени кўчагача кузатиб чиқди. Хайрлашаркан, қоронғида қўлимни қўйиб юбормасдан бир зум турди. Сўнгра:

— Хўп, хайр! — деди секин. — Бу ёғини ўзингиз ҳал қилинг, ука!

Қўлини қаттиқ сиқдим.

Машина қўзғалиши билан бошимни плашчимга буркаб ётиб олдим.

Машинанинг ичи аввал совуқ эди, бир оздан кейин шофер батареясини улади чамаси, анча исиб қолди.

Мен одатда кечаси машинага, ё поездга чиқсам, дарҳол ухлаб қолардим. По-

езд гилдиракларининг муттасил «тақ-туқ»и, машинанинг асфальт йўлда енгил тебраниб учиши қандайдир руҳимни эркалар, ором берар, гўё аллалар эди. Бу сафар қанча уринмай, кўзимга уйқу келмади. Ҳар сафар кўзим илиниб бораётганда ёдимга тўсатдан фельетон тўшарди-да, юрагим орзиқиб уйғониб кетардим.

...Машина асфальт йўлда товушсиз учиб борарди. Етган жойимдан осмоннинг кафтдай жойи кўринарди. Милт-милт ёнган юлдузларга тўла бу бир парча осмон секин айланар ва мен ўзимни машинада эмас, гўё катта бир планетарийда ётгандай ҳис қилардим.

Шундай пайтларда хиёл ором олардим, совуқ ялтиллаган сирли юлдузларга тўла бу фалак олдида мени ташвишга солаётган ўйларнинг ҳаммаси майда ва чиркин бўлиб кўринарди. Лекин кундузги учрашувни эслашим билан юрагим яна хаприқиб кетарди-да, ҳушим ўзимга келарди.

... Манзилга кун чиқар-чиқмас етиб келдик.

Машинадан шаҳарга кираверишдаёқ тушиб, редакцияга пиёда кетдим.

Кўчалар сершовқин, барвақт бўлса ҳам автобус ва трамвайларда одам гавжум эди.

Кун совуқ, аммо осмон беғубор, артилган шишадай мусаффо. Қиров тушган дарахтлар худди қор ёққандай оппоқ, фақат найзадай тўғри шохлари осмонга қадалган ёш толларгина яланғоч ва кўмкўж.

Редакцияга етмасимданоқ кун чиқди. Оппоқ дарахтлар худди табассум қилгандай очилиб кетди-да, кўча ва уйларни нурга чўмилтирди.

Қизиқ: «Кўй бир йилда бир терининг ичида минг семириб, минг озади», деганларидек, машинадан тушгандан кейин негадир, эҳтимол, қуёш чарақлаб, шаҳар ёруғ нурга чўмилиб ётгани таъсиридадир, ҳар қалай, кўнглим ёришиб, елкамни босиб турган оғир тош ағдарилгандек бўлган эди. Аммо таниш хиёбонга бурилиб, редакциянинг уч қаватли салобатли биносига кўзим тушиши билан, ҳозиргина тарқагандек туюлган ваҳима қайта ёпирилиб келиб вужудимни қамраб олди.

Кўзимга яна «Газета материаллари изидан» деган рубрика ва унинг тагидаги хабарда каминанинг шаънига айтила-

диган аччиқ гаплар кўриниб кетди. Ажабо, мен бу даргоҳда бир-икки йил ишлаган бўлсам ҳам, гўё шу бугунгача газета шималигини яхши билмас эдим! Хатто заҳарга тўла шафқатсиз фельетонлар ёзганимда ҳам, аччиқ кулгиларим кишиларга қанчалик оғир тегишини яхши тасаввур этмаган эдим! Бунинг ҳаммасини гўё эндигина тушуна бошлаган эдим!

Редакцияга киришга юрагим дов бермай, ён кўчадаги автомат будкасига ўтиб, Матлубага телефон қилдим.

Бахтимга трубкани Матлубанинг ўзи олди. У менинг овозимни эшитиб:

— А?— деб юборди.

Барвақт телефон қилганим учунми (кейин билсам Каримий учраб қолиб, бўлган гапни айтиб берган экан), ишқилиб, у аллақандай овози титраб:

— Ишларингиз нима бўлди? Тинчликми?— дея сўради қайта-қайта.

— Тинчлигу, бир гап бор, тез келинг, акациянинг тагида кутаман.

Мен айтган акация редакциянинг рўнарасидаги дарахтзорнинг бир четида, фонтаннинг орқасида эди.

Матлуба билан биринчи марта шу акация тагида учрашган эдик. Шундан бери

бу акация кўзимга иссиқ кўринар, Матлуба ҳам «акация» дейишим билан тушунарди.

Ҳар сафар кечикмай келмайдиган, интизор қиладиган Матлуба бу сафар ўн минут ўтар-ўтмас етиб келди. У ўша икковимиз яразлашиб қолган кунги кийимида эди: оёғида келишган қадди-коматини яна ҳам хушқомат қилиб курса-тадиган пошпаси баланд туфли, эғнида плашч.

У мени кўриб қадамини тезлаштирди, кейин қўлларини чўзиб чопқиллаб келди.

Мен унинг совуқда қизариб, ҳаяжондан яшнаб кетган юзини, шабадада тўзғиб, пешонасига тушган майин сочларини, тараддуд ифодаси жилоланиб турган катта чарос кўзларини кўрдиму, ўзимдан ранжидим. Наҳот шундай қизга ишонмасдан, рашк қилиб кўнглига озор бериш инсофдан бўлса?

Кўзларига бир зум тикилдим, сўнгра илиқ, майин кафтини, узун бармоқларини қайта-қайта ўлдим.

Кошки бу учрашув кимсасиз хилват бир жойда бўлса ю, бошимни Матлубанинг илиқ кафтига қўйиб, бир нафас ҳамма нарсени унутсам!

Матлуба қўлини секин тортиб олиб, юзимга тикилди. Худди чашмадай тиниқ мусаффо кўзларида айни бир пайтнинг ўзида ҳам хайрихоҳлик, ҳам садоқат, ҳам савол ифодаси акс этиб турарди.

— Нима бўлди? Нима қилди ўзи?— деди у қўлимни қаттиқроқ қисиб.

— Ҳеч нима... фельетон нотўғри чиқди!

— Вой?— деди Матлуба.— Нега энди... Нега?

Мен унинг қўллари титраб кетганини сездим ва шундагина Матлубани кўриб жуда бўшашиб қолганимни тушундим. Ўзимга ўзим жуда аянчли кўриниб кетдим.

— Нега индамайсиз? Гапиринг ахир,— деди Матлуба.

— Шошманг...— Мен қаддимни тутиб ўтирдим.

Матлуба меинг гапларимни эшитаркан, олдин қўлимни сиқиб ўтирди, кейин секин-секин силай бошлади, ниҳоят, қўйиб юборди-да, бир нуқтага тикилганича ўйланиб қолди.

У гапириб бўлганимдан кейин ҳам анчагача вазиятнинг ўзгартирмасдан чурқ этмай ўтираверди, сўнгра:

— Мен билувдим,— деди секин.

— Нимани билувдингиз?— дедим қўлини олиб.

— Қонингизда ўша... бой-феодаллик касали борлигини! Фельетонингизни ўқиётганимдаёқ сезган эдим буни!— деди Матлуба.— Наҳотки, ўша Мўмин акадай одамлар турмушимизда ҳали кўп эканидан беҳабар булсангиз?

— Қайдам, шунча киши бунақа деб тургандан кейин...

— Сиз ҳалиям бўлса ҳамма айбни ўша одамларга тўнкаб, ўзингизни четга олиб тураверишингиз мумкин!..

Мен, гарчанд Матлубани яхши билсам ва ундан ҳар қанақа гапни кутган бўлсам ҳам, бундай дейишини кутмаган эдим. Урнимдан қандай туриб кетганимни билмай қолдим:

— Агар мен ҳамма айбни бошқаларга тўнкашни ўйлаганимда сизни бу ерга чақириб юрмас эдим, бунчалик... бунчалик эзилиб ўтирмасдим бу ерда!..

Матлуба назиятни ўзгартирмасдан бир нуқтага тикилганича жим ўтираверди. Сўнгра, худди менинг гапларимни эшитмагандай:

— Энди нима бўлади?— деди секин.—

Сизни.. Сизга қаттиқ чора кўришмас-микан?

Унинг овозидаги бу ташвиш — тарадуд бояги гапларилан кейин кўнглимда пайдо бўлган музни эритиб юборди-ю, вужудимни гўё илиқ бир тўлқин силаб ўтгандай бўлди.

Ёнига ўтириб яна қўлини олдим.

— Нима бўлса ҳам ҳақиқатни тиклашга аҳд қилдим, Матлуба!..

— Ҳа, ҳа, албатта.— деди Матлуба.

— Ҳатто ишдан ҳайдашса ҳам!

— Тўғри, тўғри,— Матлуба бошини тез-тез ирғаб сўзимни маъқуллади, кейин қўлимни олди. Тўсатдан кафтимда унинг ёноқлари тафтини ҳис этдим. Бу ҳарорат кишининг қалбига қудрат бағишловчи сеҳрли бир куч эди.

Рўпарадаги кибондан ўтаётган одамлар узоклашиб кетишини бир паст кутдим, сўнгра эгилиб, Матлубанинг елкасида тўзғиб ётган майин сочларидан ўпдим...

* * *

Ўша куни редакцияда бўлган ҳамма воқеани гапириб ўтирмайман. Шуниси қизиқ бўлдики, баъзилар ҳикоямни эши-

тиб ҳайрон қолишса, баъзилар ҳикоямдан ҳам кўра кўпроқ таклифимга ажабланишди. Айниқса, Каримийнинг сочлари типпа-тик бўлиб кетди:

— Сохта мардлик бу!— деди у, гапларимни охиригача эшитишга ҳам сабри етмасдан.— Аммо бунақа мардликдан ҳеч кимга фойда йўқ, фақат газетанинг обрўси тўкилиши мумкин, холос!

У мени Ҳошимжон аканинг олдига ўзи бошлаб чиқди ва гапиришга ҳам қўймасдан ўзи гапириб кетди.

Ҳошимжон ака кечаси вёрстка кечикиб кам ухлагани, ё бошқами, шиқилиб, эрталабданоқ кўзлари киртайиб, қалқиб ўтирарди.

У Каримийнинг «доклад»ини одатдагидай кўзларини қисиб, ялтироқ бошини кафтларининг орасига олиб эшитди, сўнг-ра ҳорғин бир товушда сўраб қолди:

— Кечаги материал нима бўлди?

Каримий тушунмаган бўлиб менга қаради ва елкасини қисди:

— Ишляпман, тайёр бўлиб қолди.

— Бўлмаса ўшани тезроқ битказинг,— деди Ҳошимжон ака.— Буёқ билан ўзимиз бир битимга келармиз.

— Яхши!— Каримий кечагидан ҳам

баттар таҳқирланган бир қиёфада бошини мағрур кўтариб чиқиб кетди. Ҳошимжон ака эса негадир креслосини столга яқинроқ суриб ўтирди. Тоқатсизланган бир оҳангда:

— Қани, бир бошдан гапириб бер-чи, нима гап ўзи?— деди сийрак қошларини силаб.

Мен бу учрашувга кечадан бери тайёрланган бўлсам ҳам, анча доводирав, дудуқланиб қолдим. Ҳошимжон ака менинг гапларимни аввал бошини қуйи солиб, сабр билан эшитди, лекин ҳикоям ярмига бормасданоқ, ўрнидан туриб кетди, қўлларини орқасига қилиб ва юмалоқ қорнини дўппайтириб, чорси кабинетининг у бурчидан бу бурчига қадамлай бошлади. Гоҳи-гоҳида тақир бошини силаб: «Ҳм... ҳа, ҳм...» деб кўярди.

Шу йўсинда гапимни охиригача эшитди, кейин жойига бориб ўтирди-да, қисқ кўзларини юмиб ўйланиб қолди.

— Ҳмм, ҳа...— деди анчадан кейин, худди ўз-ўзига гапираётгандай бошини қашиб.— Қош қўяман деб кўз чиқарибмиз-да, ошна!

Индамадим, чунки мен унинг:— «Хўш,

етти ўлчаб бир кес», деган мақолнинг тагига етдиларми энди?— дейишини кутган эдим, бироқ у чурқ этмади, яна анча ўйлангандан кейин столдаги кнопокани босди.

— Соат иккига летучка эълон қиласиз,— деди у эшикда пайдо бўлган секретарь қизга.— Ҳамма редколлегия аъзолари қатнашиши шарт.— Сўнгра менга юзланди:— Хўп, қолган гапни энди редколлегия аъзоларидан эшитамиз, ука.

Мен Ҳошимжон аканинг олдига киратганимда, у бу янгиликни эшитиб қаттиқ ранжир, ҳатто аччиқ гаплар айтиб, койиб ташлар, деб ўйлаган эдим. Бироқ унинг бир оғиз ҳам бир нима демагани, лоақал тунов кунги мақолни эсимга солиб, гинахонлик ҳам қилмагани сўккандан, сўккандан ҳам эмас, ургандан ҳам қаттиқ тегди менга. Устига-устак бўлимга чиқишим билан Каримийнинг тазйиқига учрадиму, икковимиз яна гижиллашиб қолдик.

У ҳадеб бояги гапини такрорлар, мени сохта мардликда айблар эди. Охири:

— Э, бўлди-да, қулоқни битирдинг-ку!— дедим ва эшикни тарс ёпиб чиқиб кетдим.

Мен уни, летучкада ҳаммадан бурун сўз олиб, дўппослаб кетармикан, деб ўйловдим, йўқ, индамади, ҳатто бошқалардай савол ҳам бермади. Афтидан, Ҳошимжон ақининг бояги муомаласидан ҳадиксираб қолган бўлса керак, ер остидан унга тез-тез кўз ташлар, унинг имо-ишорасини кутар эди. Бироқ масъул секретаримиз сўзга чиқиб: «Учқунжоннинг мақсади яхши-ю, аммо... газетанинг обрўси деган нозик масала бор, бу ёғи қандоқ бўларкин?», деган эди, жим ўтиришга бардоши етмай қолди, чамаси:

— Ҳа, балли! Биз ҳам шу ёғини ўйлаяпмиз-да!— деди Каримий ҳаяжондан лаблари учиб.— Модомики, ўртоқ Учқун Умаров масалага масъулиятсизлик билан енгил-елпи ёндашиб жиддий хатога йўл қўйган экан, шахсан ўзи жавоб берсин!

— Мен ҳали ҳам жавобгарликдан қочаётганим йўқ...

— Марҳамат қилиб, сўзимни бўлманг. Сиз гапирганда биз жим ўтирдик!— Каримий ранги бўздай оқариб, худди қулаб кетадигандай стулнинг суянчиғини ушлаб олди.— Жавобгарликдан қўрқасизми-йўқми, буни билмадим.

аммо шунга имоним комилки, ўзингизни кўрсатиш учун қиялпсиз бу ишни!

Мен Қаримийнинг баландпарвоз гапларни севишини, расмийчиликни жойига қўйишини билардим, аммо бунчалikka бориши хаёлимга ҳам келмаган эди.

Нажот тилаб Ҳошимжон акага қарардим. У ҳам менга тикилиб ўтирган экан, кўзим кўзига тушиши билан икки қўлини столга тираб, секин ўрнидан турди, тақир, ялтироқ бошини силаб бир лаҳза сукут қилгач:

— Мен ҳаммадан кейин гапирмоқчи эдим, — деди столдаги ручкани ўйнаб. — Аммо Қаримийнинг оташи нутқидан кейин гапирмасдан иложим қолмади, ўртоқлар... Тўғри, Учқунжон масалага енгил қараб, ҳаммамизни ниҳоятда ноқулай бир аҳволга солиб қўйди. Аммо, — Ҳошимжон ака бошини кўтариб киртайган кўзлари билан атрофдагиларга бир-бир қараб олди. — Аммо Учқунжоннинг ҳозир айтган гаплари, унинг ҳамма айбни ўз бўйинга олиб бўлса ҳам адолатни тиклаш учун бундай жонбозлик кўрсатиши, тўғриси айтсам, бу менга жуда маъқул тушди, ўртоқлар.

Болаликдан қолган ёмон бир одатим

бор: мақтасалар ҳам, сўксалар ҳам баб-баравар ўзимни йўқотиб, саросимага тушиб қоламан. Ҳозир ҳам худди шундай бўлди: Ҳошимжон аканинг гапларидан кейин ҳамма бирдан менга ўгирилиб қараганини, айниқса, тенгдошларимнинг чеҳралари очилиб кетганини кўрдиму, қаёққа яширинишни билмай қолдим.

Ҳошимжон аканинг гапларидан шунчалик ҳаяжонланиб, шунчалик ўзимни йўқотиб қўйган эдимки, у ҳам, бошқалар ҳам кейин нима деганлари яхши эсимда йўқ, фақат анча илиқ сўзлар айтилганини биламан, холос. Ниҳоят, бир оз тортишувлардан кейин Ҳошимжон ака:

— Хўп бўлмаса, сизга рухсат, бу ёғни редколлегия ўзи ҳал қилади.— дегандагина ҳошимга келдим ва эшикка қараб ўқдай отилдим.

IX

Эрталаб телефон жиринглаганидан уйғониб кетдим. Кўзимни очар-очмасданоқ сездим — Матлуба!

— Табриклайман, ўртоқ феодал!— трубкада Матлубанинг мулоҳим ва бир оз ясама шўх овози эшитилди.

— Ҳа, босилибдими?— дедим бирдан вужудимни совуқ тер босиб.

— Босилганда қандоқ,— Матлуба менга далда бериш учун бўлса керак, яна кулди.— Учинчи бетда, петит билан терилган. Эшитадиларми? Марҳамат! Уқиб бсраман:—«Газетамиз материаллари изидан... Редакция газетамизнинг шу йил 26 ноябрь сонида босилган Учқун Умаровнинг «Жарқудуқ таннози» номли фельетони бўйича қўшимча текшириш ўтказди. Текшириш оқибатида фельетонда келтирилган бирмунча фактлар бузиб кўрсатилгани ва нотўғри талқин қилингани, шунингдек, колхозчи Салтанат Жалолова ва колхоз раиси коммунист Камол Бўрибоев шаънига тўғри келмайдиган бирмунча дағал ва ўринсиз иборалар ишлатилгани, ниҳоят, колхоз бригадири Мўмин Муродовнинг техникага қарши кирдикорлари, хотин-қизларга нисбатан бой-феодалларча муомаласини фош қилиш ўрнига, унинг бу хатти-ҳаракатларини хас-пўшлагани аниқланди. Редакция фельетон автори Учқун Умаров жиддий хатога йўл қўйган деб ҳисоблайди, лекин унинг ёшлигини ва ўз хатосини эътироф этганини ҳисобга олиб, ҳайф-

сан билан чекланди. Шунингдек бўлим мудирини ўртоқ Каримий ҳам огоҳлантирилди. Редакция бу хатоларни эътироф этиш билан бирга, газета ходимларидан бундан кейин ўз вазифаларига катта масъулият билан ёндошишни талаб қилди».

Мен, гарчанд хабарнинг мазмуни шундай бўлишини кечаёқ тахмин қилган бўлсам ҳам, кўнглим алланечук бўлиб, анчагача нима дейишимни билмай, трубкани ушлаганимча қотиб қолдим.

— Ҳа, оғизларига сўк солгандай индамай қолдилар? Аҳволлар қалай, ўзи?

— Михдай!— дедим илжайган бўлиб.

— Учқун ака,— деди Матлуба,— мих ҳам ҳар хил бўлади-я, биласизми? Сиз бир урушда майишиб қоладиган нозик михга ўхшайсиз дейман-а?

— Майли, кулинг, кулаверинг. Танаси бошқа дард билмас, деганлари шу экан-да...

— Майли! Жа... димоғингиз шишиб кетувди, бундан буён қадамингизни биллиб босадиган бўласиз, ўртоқ феодал!— Матлуба овози жонон пиёладай жаранглаб, хандон отиб кулди, сўнгра бирлан товуши ўзгарди.— Йўқ, рост айтаман, ҳазилингизни қўйинг!

Мен беихтиёр кулиб юбордим.

— Ҳазиллашаётган қайси биримиз ўзи? Сиз-ку ўлганиянг устига чиқиб тепаётган...

— Бўлмаса бу ёққа келинг, бирга йиғлашайлик.

— Мушукка ўйин, сичқонга ўлим...

— Яхшиликка ёмонлик!— деди Матлуба.— Ким сизни бу ишни ўзи бошлаган мард йигит дейди? Чиқинг кўчага, кўрпага бурканиб ётгунча.

— Кутасизми? Уқишга бормайсизми?

— Йўқ.

— Нега?

— Шунгаям ақлингиз етмадими?

— Ҳозир! Матлуба, азизим, ҳозир етиб бораман!

Наридан-бери кийиниб, энди кетаман деб турсам, ойим кириб дарвозада бир қиз чақираётганини айтди.

Ҳайрон бўлиб кўчага чиқдим. Қарасам, дарвозанинг олдида Камол аканинг ҳаво ранг «Волга»си, «Волга»нинг ёнида... Салтанат турибди!

Эғнида кул ранг пальто, оёғида қишлик туфли. Бошига ҳаво ранг тивит рўмол ўраб, нягининг остидан нафис қилиб боғлаб олган.

Юрагим «шиғ» этиб, ёнига бордим:
— Салом. Келинг, Салтанатхон.

Салтанат катта серкиприк кўзлари билан юзимга бир қаради-да, яна бошини эгди:

— Сизга бир оғиз гапим бор эди.

— Марҳамат. Қани, уйга кирайлик.

— Йўқ, раҳмат,— деди Салтанат ва нимадандир ўнгайсизлангандай қошларини чимириб, пальтосининг тугмасини уйнай бошлади.— Узи бир оғиз гап...

Шу сабаб бўлдимки, ё бошқами, ишқилиб, менга шундай туюлдики, гўё рўпарамда тунов кунги Салтанат эмас, учтўрт йил муқаддам, мактаб кечасида чиройи ва иффати билан ҳаммани мафтун қилган Салтанат турарди!

Ҳа, Камол ака уни бежиз севиб қолмаган экан, назаримда, кўпдан бери бундай мулойим аёлни кўрмаган эдим!

— Мен бир гап эшитдим,— деди Салтанат,— Сиз... ҳамма айбни ўз бўйнингизга олиб, мени оқламоқчи эмишсиз.— У кўзини ердан узиб, юзимга бир қараб олди:— Шунга... Шундай қилмасангиз, деб келдим.

— Нега?

— Нега десангиз... Ушандан бери жуда

кўп ўйладим. Юлдузхон ҳақ, айб ўзимда экан. Шунчалик қилмаслигим керак экан.

— Гап унда эмас, Салтанатхон.

— Пўқ, йўқ, жуда-жуда сўрайман,— деди Салтанат.— Шундоқ қилманг. Мен сизнинг олдингизда гуноҳкорман.

Қизиқ, гарчанд ҳамма нарсага Салтанат эмас, ўзим айбдор эканимга аллақачон амин бўлиб қўйган бўлсам ҳам, кўнглим аллақандай туйғу-ла яйраб кетди.

— Айб сизда эмас, менда, Салтанатхон. Ундаш ташқари.. фельетон ёлғиз сизнинг тўғрингиздагина эмас. Умуман, сизнинг илтимосингизни бажара олмайман. Чунки сиз айтган нарса газетада босилиб чиқди.

Салтанат нимадандир сесканиб кетгандай қўлини тортиб олди:

— Вой, қачон?

— Шу бугун. Бугунги сониди бор.

— Шунақами?— деди Салтанат аллақандай сўниқ оҳангда ва худди ёмон бир хабарни эшитган одамдай, тўсатдан бўшашиб қолди.

Мен уни юлатмоқчи бўлиб, яна гапира бошлагандим, у эътироз билдиргандек секин бошини чайқади, сўнгра бир нафас иккиланиб тургандан кейин, пальтоси-

нинг ички чўнтагидан тўрт букланган бир қоғоз чиқариб чўзди:

— Мана, ўқиб кўринг буниям...

Хат худди ипга терилган садафдай дона-дона ҳарфлар билан ёзилган эди.

«Азиз ёрим, севгилим Салтанатхон.

Бўлиб ўтган шунча гап-сўзлардан кейин «азиз ёрим» ҳамда «севгилим» деганим учун кечиргайсиз. Ақл бундай дейишга ҳақинг йўқ, деб турса ҳам, кўнгилга гап уқтириш қийин экан.

Илож қанча — кўзим кеч очилди, ақлим кеч кирди. Хуллас, бу қишлоқдан кетиш сиздан эмас, мендан лозим эканини тушундим. Аммо шунда ҳам сизга бир оғиз бир нима дейишга, ёки бўлмаса таъна қилишга тилим бормайди. Фақат битта нарса кўнглимга сал қаттиқ ботди. Сиз айтибсизки, «неча марта йўлига кўз тутдим, келиб юзимга бир шapati уриб бўлса ҳам етаклаб олиб чиқиб кетишини кутдим», дебсиз.

Нима ҳам дейман. Неча марта ўша лаънати дўкон айланасида гирдиқапалак бўлиб айланиб юрганимни билсангиз эди, неча марта кечалари эшигингиз олдида деразаңгиздан термилиб тонг оттирганимни кўрсангиз эди!

Майли энди. Буни таъна қиляпти деб тушунманг. Менинг гина қилишга ҳаққим йўқ. Фақат шуни билиб қўйсангиз дейман: мен чаккамга қистириб юрган ҳамма қаламларимни синдириб, ҳамма дафтарларимни ўтга ёқдим. Насиб бўлса сиз айтган пўлат отни мен ҳам жиловлаб минаман. Шу ниятда белимни бойлаб ўқишга отландим.

Бошқа нима ҳам дейман. Кўнглимда гап дарё бўлиб тўлиб ётибди-ю, сизнинг мактубингиздан кейин бир нима дейишга тилим бормайди. Ёлғиз битта гапим бор: Қаерларда юрмай, бошимдан нималар кечмасин, сизни ҳеч қачон юрак дафтаримдан ўчириб ташлай олмайман.

Сизга ҳамиша бахт тилаб, ҳамда кечирим сўраб қолган Қулаҳмад деб билгайсиз».

Мен кўнгли бўш йигитлардан эмас эдим, шекилли. Шундай бўлса ҳам, хат юрагимни эзиб юборди. Секин Салтанатга қарадим.

— Ана кўрдингизми,— деди Салтанат,— озор бермаган одамим қолмади. Қишлоқдагилар нима дейди энди?

— Унақа деманг,— юпатган бўлиб

айтдим.— Одамларнинг нималар дейиши бундан буён ўзингизга боғлиқ.

Салтанат бу гапни ўзича тушуниди шекилли, бошини силкитди:

— Ҳа, эрта-индин ўқишга кетяпмиз.

— Жуда яхши бўпти! Уқинг, ўзингизни кўрсатинг,— дедим ва агитаторлигим тутиб қўшимча қилдим:— Мен сизга ишонаман, Салтанатхон!

Салтанат индамади. У бир дақиқа бошини қуйи солганча ўйланиб турди, кейин қўлини чўзди:

— Майли. Мен кетдим.

— Қаёққа?

— Қаёққа бўларди, қишлоққа! Эртага жўнаймиз, ҳозирлик кўриш керак.

Қўлини қаттиқ сиқиб хайрлашдим:

— Кўришгунча, Салтанатхон!

— Кўришгунча,— у ҳам ажойиб қуралай кўзлари билан юзимга мулойим тикилди.— Ҳар нечук, сизнинг олдингизда гуноҳкорман. Кечиринг, Учқун ака.

— Йўқ, йўқ, қўйинг бу гапларни!

— Раҳмат сизга!— деди Салтанат.

У, машина қўзғалиши билан деразасидан бошини чиқариб анча жойгача қўлини силтаб борди.

Менга шундай туюлдики, гўё у бўрон

эгиб кетган қаддини қайта тутиб олган ниҳолнинг ўзгинаси эди! Ажабо, агар Амина ола билан Камол ака, ниҳоят каминанинг ўзлари (бу мақтанчоқлик учун кечиринг мени, ҳурматли китобхон!) унинг юрагига қўл солиб кўрмаганда, ёрдам қўлини чўзмасдан илгаригидай совуқ муомала қилганда, бу ёш ниҳол бунақа қаддини ростлаб олармиди ёки баттар эгилиб синиб кетармиди?

Мен биринчи марта инсонга яхшилик қилиш нақадар ажойиб нарса эканини жуда чуқур ҳис этишим эди! Юрагим шодликдан яйраб Матлубага қараб чопдим.

Биз қишки кинотеатрнинг олдида учрашдик. Матлуба кўзларини гинахонлик билан сузиб:

— Йиғлоқи!— деди юзимга секин шapati уриб.— Тағин феодаллигингни билдирдингиз-а? Беш минут деб, ярим соат кутдирдингиз.

Мен Салтанат келиб қолганини айтган эдим, қолдим балога, қолдим балога!

— Ахир нега айтмадингиз!— дерди у йиғлагудек бўлиб.— Мен ҳам кўрардим, гаплашардим.

Яқин кунларда мавридини топиб та-

ништириб қўйишга ваъда бериб, зўрға қутулдим.

Бир соатча кўчалар, хиёбонларни ай-ландик. Одатда ёнма-ён юришдан ийманадиган Матлуба бу сафар мени қўлтиқлаб олган, ҳатто дугоналари, танишбилишлари учраб қолганда ҳам қўлини қўлимдан тортиб олмас, яқсинча, жўрттага кулимсираб, эркаланиб гапира бошлар, гўё бу билан: «Майли, танқид қилишса қилишаверсин, менга илгаригидан ҳам азиз бу йигит!» демоқчидек эди.

Кейин редакциянинг олдигача кузатиб қўйди. Хайрлашаркан:

— Қалай, кўнгиллари бир оз тинчидими?— деди муғамбирона қараб.

— Раҳмат. Ўзларининг шарофатлари билан.

— Бўлмаса,— у эшикка имо қилди,— юрагингиз пўкилламасдан идорангизга кирингу, бундан кейин қадамингизни билиб босадиган бўлинг, ўртоқ феодал!

Редакцияда одатдаги иш куни бошланган эди. Бир қарашда арининг уясига ўхшаган тор, ярим қоровғи йўлакнинг икки томонидаги қатор эшикларнинг бири очилиб, бири ёпилар, ҳар ким ўз иши билан банд эди. Эҳтимол, ҳамма гап кеча ред-

коллегия мажлисидаёқ ҳал бўлгани учун-дир, одамлар менга ортиқча эътибор беришмас эди.

Бўлимда ёлғиз Қаримий ўтирарди. У саломимга алик ҳам олмади, фақат бошини бир қимирлатиб қўйди-да, гранкани тузатишда давом этди.

Анчадан кейин:

— Эълонлар тахтасини кўрдингми?— деб сўради.

— Йўқ, нима қилибди?

— Нима қиларди — газетадан қирқиб ёпиштириб қўйишибди- яна бир ўқишсин деб!

Беихтиёр кулиб юбордим:

— Бутуня шаҳар, ҳатто бутун область ўқинганда бу ердагиларнинг яна бир ўқигани нима, ўқимагани нима?

— Ҳа, албатта, сенга барибир!— Қаримий уэун, ингичка бармоқлари билан сочларини силай-силаё ўрнидан турди.— Сохта мардлик қиламан деб, менинг ҳам юзимни ерга қаратдинг!

Кечадан бери бу гапни минг биринчи марта эшитишим эди!

— Қўй энди, Қаримий,— дедим, унинг нафрат тўла кўзларидан кўзимни олиб қочиб.— Сохта мардлик учун қилга-

ним йўқ бу ишни! Умуман, ёқмаётган бўлсам, бўшатиб бера қолай кабинетингни!

— Шошма, ҳали ҳам бўшатасан!— Каримий шундай деди-да, столда ётган гранкани олиб, эшикни тарақлатиб ёпганча чиқиб кетди.

Журналист ўз бўлим бошлиғи билан уришганидан кўра редактор билан уришгани яхши!

Кўнглим хит бўлиб, диванга ёнбошладим. Бироқ шу пайт телефоннинг қулоқни битирувчи жиринглаши эшитилиб қолди.

Трубкада олдин нимадир тақиллади, шақиллади, сўнгра бу овозлар ҳам ўчиб, ҳеч нарса эшитилмай қолди, ниҳоят, анчадан кейин кимнингдир таниш товуши эшитилгандай бўлди:

— Менга ўртоқ Умаров керак, ўртоқ Учқун Умаров!

— Мен, Умаровми, ҳа, ҳа, Учқунман.

— Э, салом, Учқунжон, бу мен, Камол акангизман...

— Камол ака?— худди булут орасидан кун чиққандай аъзойи баданим яйраб кетди.— Қалай, ишларингиз дурустми?

— Ишлар... Газетани ўқидик, ука. Катта раҳмату, аммо ўзингизга анча жабр қилибсиз-да!

— Нега?

— Негаки, айбдор ёлғиз сиз эмассиз-да, ука.

— Майли, зарари йўқ.

— Менга қаранг, ука. Эшитяпсизми?

— Эшитяпман, Камол ака, эшитяпман.

— Эшитсангиз, эртага колхозда дўстона бир кечамиз бор. Бир гуруҳ қиз-жувонларни механизаторлар курсига жўнатяпмиз. Салтанат ҳам бор. Шунга... Сизни ҳам таклиф қилмоқчимиз. Албатта келинг.

— Раҳмат.

— Келасизми? Мана, тўйбошимиз Амина опа ҳам таклиф қиляптилар.

— Раҳмат.

— Қуруқ раҳмат деявермасдан, аниқ ваъда беринг, ука.

— Бораман, албатта бораман, Камол ака!

Каримийнинг ҳамма дўқ-писандалари бир бўлди-ю, бу гап ҳам бир бўлди.

Шундай яйраб кетдимки, Каримийни ҳам кутмасдан, тўғри Ҳошимжон аканинг олдига чиқдим.

Ҳошимжон ака одатдагидай суянчиги бўйидан баланд эски креслога чўкиб корректура ўқиб ўтирарди.

У юзимга тикилиб қаради, сўнгра корректурани четга суриб, юмалоқ қўлини чўзди:

— Э, келинг, Учқунжон!— Овози жуда мулоим, дўстона эди.— Хўш, ишлар қалай, ошна?

— Шу, юрибмиз, хабарни ўқиб, «етти ўлчаб бир кес», деган мақолнинг маъзини чақиб!

— Ҳо-о?— Ҳошимжон ака олдин хахолаб кулди, тақир бошини силаб, сўради:— Танқид қаттиқ ботганми дейман-я?

— Йўғ-э, шунчаки... ҳазиллашялманда, Ҳошимжон ака!— дедим ва Камол аканинг таклифини айтдим.

Бу гап мени қанчалик қувонтирган бўлса, Ҳошимжон акани ҳам шунчалик қувонтирди.

— Офарин. Зап ўрил бола иш қилишибди. Бир кунга эмас, уч кунга рухсат, ука. Бир яйраб-ёзилиб кел. Аммо, битта таклиф: кеча яхши ўтса, уч-тўрт қоғоз ширингина бир лавҳа ёзиб келасан.

— Шу сафар ҳам топшириқсиз бўлмади-я, Ҳошимжон ака!

— Не! — деди Хошимжон ака. — Яхши журналист тўй эмас, космосга учгандаям ён дафтарини унутмаслиги керак-а, ука!

Хошим аканинг гапини қайтариб бўлармиди? Хўп дейишга мажбур бўлдим.

* * *

Биз (бу сяфар менга Матлуба ҳам ҳамроҳ бўлди) қишлоққа эртасига кечқурун кириб бордик.

Борганимизда кеча бошланган ҳисоб эди. Клубнинг зали тўйдагидай безатилган. Комбинезон ўрнига атлас кўйлак кийиб, яна ҳам очилиб кетган Юлдузхон билан нимадандир жуда ҳаяжонланган ва эҳтимол шунинг учундир, тунов кунгидан ёшроқ, ҳатто чиройлироқ бўлиб кетган Амина опа одамларни мева-чева тўла столлар атрофига ўтқазишмоқда эди.

Ўқишга борадиган қизлар — улар ўн чоғли эди — тўрдан жой олган, қолган жойларда ёшу кекса, аёл-эркак аралаш-қуралаш ўтиришар, бир бурчакни машшоқлар эгаллаган эди.

Биз киришимиз билан Юлдузхон:

— Мана, шоир акамлар ҳам ўз рафиқалари билан келдилар, — деб эълон қи-

либ юборди-ю, Матлубани мендан ажратиб, тўрда, ўқувчи қизлар даврасида ўтирган Салтанатнинг ёнига етаклаб кетди.— Сиз бирпас бу ёқла ўтириб туринг, ҳозир Камол акамлар ҳам келиб қоладилар,— деди у, қизларнинг рўпарасидан жой кўрсатиб.

Шундан кейин Амина опа:

— Ҳозир раис ҳам келиб қолади, ўйинкулгини бошлайверайлик!— деб, қадаяларни тўлдиришни таклиф қилди.

У биринчи қадаҳни ўқишга кетаётган «шу қора кўз қизлар учун, улар мактабни яхши битириб келиб, меҳнатда йигитлардан ҳам ўзиб кетиши» учун кўтаришни таклиф қилди ва сўзининг охирида тўсатдан кўзига ёш олди:— Ҳаммаларингга маълум, мен ўқитувчиман,— деди у, овози титраб.— Бироқ, баъзи эркакларимизга пахтачиликда ҳамма ишни механизациялаштириб, аёлларни оғир меҳнатдан қутқазиб мумкин эканлигини исбот қилиш керак бўлиб қолди. Шу фикрни исбот қилиш учун сеvimли касбимни ташлаб келган эдим бу ишга. Эндиги умидим — бу қизларим яхши ўқиб, яхши механизатор бўлиб келишсину, менинг ўрнимни эгаллашсин. Мен эса, қариган

чоғимда, яна ўз касбимга қайтай. Умидим шу, оппоқ қизларим!

Мен Амина опа «баъзи эркакларимиз» деганда ён-веримга аланглаб қарадим: йўқ, Мўмин ака кўринмас, Қулаҳмад ҳам келмаган, ҳатто Ҳалима опа билан Маҳмуд ҳам йўқ эди даврада.

Биринчи қадаҳдан кейин Юлдузхон:

— Қани, эндиги сўз созандаларга! «Жонон»ни олинглар!— деди енгларини шимариб, сўнгра бир-икки айланди-да, тўрға ўтиб Салтанатни даврага тортмоқчи бўлувди, кўнмади.

Юлдузхон қўлини силтади-да, аччиқланган бўлиб, Салтанатнинг чап ёнида ўтирган юмалоқ қизни ўртага тортди.

Ўйин бошланиб кетди. Бироқ менинг кўзим Салтанатда эди. У одатдагидай, балки ундан ҳам яхши кийинган, оқ шоҳи кўйлакнинг устидан белини қисиб турган қизил шерсть жемпер кийган, бошидаги ҳаво ранг капрон дурраси ҳам ўзига ярашиб, худди мактабни битирувчилар кечасидагидай бошқа қизлар орасида гул-гул очилиб ўтирар, фақат хиёл ўйчан эди. Енидаги Матлубатнинг саволларига ҳам кўпроқ бош қимирлатибгина жавоб берар, умуман, бир оз маънос эди. Нега?

Хаёлимни Камол ака бўлиб юборди. У орқамдан келиб, елкамга қўлини қўйди:

— Яшанг, жуда яхши бўлди келганингиз,— деди у ва ёнимга ўтирди.

— Ишларингиз қалай?— дедим унинг қорамангиз, озгин юзига, ўйчан қуралай кўзларига тикилиб.

— Раҳмат, мана, юрибмиз!— деди у қошларини чимириб.

У ҳам бир-икки марта ер остидан Салтанатга кўз ташлади, сўнгра ён чўнтагидан четлари эгилган бир конверт чиқариб, ёнида ўтирган йигитга чўзди:

— Шуни узатиб юборинг, ука,— деди у, Салтанатга имо қилиб.

Мен Камол ака ҳам эсимдан чиқиб, яна Салтанатга тикилдим.

У хатни олиб, ажаблангандай қошларини чимирди, «ялт» этиб Камол акага қаради, сўнгра қовоғини солиб конверт-ни очди.

Хат ўзи қисқа эканми, ё Салтанат унинг маъносини тез уқиб олдим, билмадим, фақат у мактубга бир лаҳзагина тикилди. Бироқ шу бир лаҳза давомида унинг чеҳрасида ғалати бир ўзгариш рўй берди: олдин худди севгилисининг тилидан биринчи дафъа «севаман» сўзини

эшитган ёш қиздай «дув» кизарди, сўнгра кўзлари чақнаб, бўялмаса ҳам қипқизил лаблари кулимсираб, пирпираб учди-ю, чеҳраси ёришиб кетди.

Буни Юлдузхон ҳам сезиб турган эканми, ё хатни кўриб қолган эканми:

— Ҳа, шамол бошқа ёқдан эдимми, дейман, Салтанатхоннинг ҳам қовоғи очилиб кетди,— дея ҳазиллашди.

Салтанат хатни яшираркан, кулди:

— Ҳа, бошқа ёқдан эди!

— Қани бўлмаса шу янги шамол учун бўйингни бир кўрсатгин!

— Марҳамат!— деди Салтанат.— Уйна десанг ўйнайвераман!

У ҳаво ранг дуррасини тўғрилаб ўрнидан турди, пошнаси баланд туфлиси билан полни дук-дук босиб, давранинг ўртасига чиқди.

«Роҳат»нинг бир оз кескин, лекин қалбни жўштирадиган шўх куйи зални янги ратиб юборди.

Салтанат худди узоқдан келаётган куйга қулоқ солаётгандай бошини сал эгиб ва қошларини чимириб бир лаҳза турди, сўнгра оппоқ қўлларини кўтарди ва учмоқчи бўлган қушдай бир талпинди-да, йўрғалаб рақсга тушиб кетди.

Мен зимдан Камол акага разм солдим.

У, худди Салтанатнинг ўйинини томоша қилишдан ийманган одамдай, бошини қуйи солиб, қошини чимириб ўтирар, қий-гир бурлининг четларида, қошларининг чимирилишида аламли бир ифода бор эди. Мен қарашим билан секин ўрнидан турди:

— Бир чекиб кирай, ука!— деди менга қарамасдан.

Мен Салтанатнинг шўх ва дилбар рақсини томоша қилгим келса ҳам, секин туриб орқасидан чиқдим.

Камол ака айвоннинг четида устунга суяниб, папирос чекиб турар, қошлари ҳамон чимирилган, лабининг четидаги таниш тиртиги чуқурлашиб, бояги аянчли, айни замонда кескин ифода яна ҳам кучайган эди.

— Кечирасиз, халақит бермадимми?

— Йўқ, нега?— жавоб берди Камол ака.

Бир зум жим қолдик.

— Бир нимадан хафага ўхшайсиз?

— Йўқ, йўқ,— деди Камол ака ва тўсатдан ғамгин кулимсиради.— Ушв эски гап. Бу сафар ҳам янглишдик, ука. Мен уни... эридан кўнгли совуган деб ўйловдим. Чучвараани хом сапаган эканман.

Шу пайт, ичкарида музика садоси тиниб, гулдурас қарсақлар эшитилди, останада Салтанат пайдо бўлди.

У худди рақсда лавом этаётгандай «дук-дук» йўргалаб ёнимизга келди ва аллақандай яшнаб, чарақлаб кетган кўзлари билан бир менга, бир Камол акага қаради:

— Хат учун раҳмат, раис ака!— деди у.— Агар мумкин бўлса мен ҳозир шаҳарга кетсам.

Камол ака жавоб бериш ўрнига папиросни қаттиқ тортди, тутунини узоқ пуфлагандан кейин сўради:

— Бугун кетиш шартми шунчалик?

Салтанат бошини силкитиб кулди.

-- Сира иложи йўқ, раис ака.

— Иложи бўлмаса, нима ҳам деймиз!— Камол ака папиросини ёғжимлаб четга отди.— Ҳозир машинани қарай...

— Раҳмат, машинанинг кераги йўқ.

— Нима, пиёда кетмоқчимисиз?

-- Майли, бир иложини топарман.

— Кўриб турибман, учишга тайёрсиз!— Камол ака шундай деди-да, қоронғиликка шўнғиди. Мен унинг пичинги Салтанатга тегиб кетармикан, деб ўйловдим, йўқ, менга қараб жилмайди:

— Сиздан яширадиган сирим йўқ. Учқун ака, мана ўзингиз ўқиб кўра қолинг.

Таниш қўл! Уша таниш битта-битта терилган садафдай ҳарфлар:

«Азиз ёрим Салтанатхон!

Бу хатни энг сўнгги хатим деб билгайсиз ва кечиргайсиз.

Бугун сиз ўқийдиган механизация мактабининг катталари билан гаплашдим. Гапга тушунадиган одамлар экан, келинг, қабул қиламиз, дейишди. Эндиги ҳамма гап сизга боғлиқ бўлиб қолди, азиз ёрим.

Мен шаҳарда тоғамникида турибман. Шу жойга бир оғиз хабар қилсангиз: сиздан умид қилсам бўладими, ё бўлмаса умидимни узиб қўя қолайми? Негаки, сиздан умидим бўлса қолиб бирга ўқийман. «Йўқ, умид қилма, кўнглимни бошқага берганман», десангиз, бу мактабда олтин берсалар ҳам ўқимайман. Лайло-сидан айрилган Мажнундай кетаман бошимни олиб бу юртдан.

Гапим шу. Жавобингизни орзиқиб кутаман деб Қулаҳмад».

Салтанат пар-пар ёнган қуралай кўзлари билан юзимга тикилиб турарди.

— Сизга ғалати туюлаётгандир,— деб кулди у.

— Пўқ, нега?— дедим мен.

Қоронғиликда Камол ака кўринди.

— Машина тайёр. Жўнашингиз мумкин.

Салтанатни кўчагача кузатиб чиқдик.

Машинанинг ёнида нимадандир ўнғайсизланиб бир зум жим бўлиб қолдик.

— Хўп, хайр бўлмаса!— деди охири Камол ака.— Яхши боринг.

Салтанат негадир қўлини бермади.

— Хайр,— деди у ва овози бироз титраб қўшимча қилди.— Сизга катта раҳмат, Камол ака, озор берган бўлсам...

У гапини тугатмай машинанинг эшигини шартта очди, лекин машина энди қўзгалган эди, Камол ака:

— Тўхтаг!— деди кутилмаганда қатъий бир овоз билан.— Сиздан илтимос, орамизда ўзи ҳеч гап бўлмаган эди. Бундан кейин ҳам бўлмайди. Шу. Яхши ўқиб, яхши битказиб келинглар. Битта бригадани бераман. Ишлайсизлар. Тушундингизми?

— Тушундим. Раҳмат...

Камол ака машинанинг қизил чироқлари қоронғида ўчиб йўқолгунча орқасидан тикилиб турди, сўнгра менга юзланди:

— Мана, раис аканинг муҳаббат қис-

саси ҳам тугади, ука!— деди киноя аралаш гамгин бир оҳангда.

— Ҳа-а... Хафа бўлманг,— дедим, бошқа гап тополмай.

— Гап бунда эмас,— Қамол ака елкамга қўлини қўйиб кулди:— Умуман олганда бу қисса сиз учун ҳам, мен учун ҳам ажойиб бир сабоқ бўлди: Ҳаёт биз ўйлагандан минг марта мураккаброқ экан, ука. Тўғрими?

— Тўғри, албатта.

— Ҳа, балли! Умуман... Ростимни айтсам, бир томондан бу қисса шундай туғанидан хурсандман ҳам, ука. Бировнинг бахти ҳисобига яратилган бахтнинг ўзи кимга керак? Хуллас, бас қилайлик бу гапларни!— деди у, бошики силтаб.— Бу хафачиликлар устига у ёқда Юлдузхонни ҳам хафа қилиб қўймайлик тагин?

Клуб эшигида Матлубага дуч келдик.

— Ҳа, нима бўлди?— деди у, мени четга тортиб.— Салтанат қани?

— Салтанат кетди.

— Кетди?— Матлуба юзимга тикилиб қаради.— Қаёққа?!

Мен жавоб беришга улгуролмай қолдим, чунки шу пайт ичкаридан «лазги»нинг қувноқ садоси янгради.

Залга қарадик: Эшikka яқин жойда ўтирган Камол аканинг олдида қўлида қадаҳ Юлдузхон турарди. У бир қўли билан қадаҳни Камол акага чўзиб, бир қўли билан уни ўйинга таклиф қиларди.

Залда кулги, қийқириқ кўтарилди. Кулги босилмаган ҳам эдики, Камол ака белидаги камарини тўғрилаб ўрнидан турди. Юлдузхоннинг қўлидан қадаҳни олиб секин шимирди, сўнгра кимнингдир дўпписини олиб чеккасига қўндирди-да, худди чопқир отдай типирчилаб, депсиниб, яйраб турган Юлдузхоннинг ёнига ўтиб, рақсга туша кетди.

Матлуба қўлимдан секин тортди, боягидан ҳам очилиб кетган Юлдузхон билан, унинг кўзларига тикилиб, борган сари қизишиб ўйнаётган Камол акага имо қилиб, кулди:

— Бу сафар ҳам янглишдиларми дейман, ўртоқ феодал?

— Ҳа, бу сафар ҳам янглишдим. Лекин бу хатомдан ўзим ҳам хурсандман!— деб жавоб бердим ва бўлган воқеани Матлубага айтиб бериш учун секин қўлтиқлаб рўпарадаги паркка бошладим.

Тошкент, 1962—63 йиллар.

На узбекском языке

АДЫЛ ЯКУБОВ

ИСТОРИЯ ОДНОГО ФЕЛЬЕТОНА

Повесть

Гослитиздат УзССР — Ташкент — 1964

Редактор *Г. Имомхужаев*

Рисован Д. *Файзрахмонов*

Расмлар редактори *Г. Бедирев*

Техн. редактор *Н. Куралова*

Корректор *М. Абдушукурова*

* * *

Босмахонага берилди 4/II-1964 й. Босилган
руҳсат № 5, III 1964 й. Формати. 60x90 ээ
Боёма л. 5,875 Наср л. 4,82 Индекс.
6/я Р 07702 Тиражи 15000. УзССР Дав-
лат бодий адабиёт нашриёти Тошкент,
Навий кўчаси, 30. Шартнома № 165,63

* * *

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг
матбуот бўйича Давлат комитетининг
иятисослаштирилган ҳарф терув фабрика-
сиди тайёрланган матбуотда 2 босма-
хонасида социали Янгийул, Челек
кўчаси № 8 Заказ 68 Баҳоси 25 т.